

SCIENCE
JOURNAL

MODERN

ENGINEERING AND
INNOVATIVE
TECHNOLOGIES

'2021

ISSUE №15

Part №5



International periodic scientific journal

—*ONLINE*

www.moderntechno.de

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 98.95)

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Heutiges Ingenieurwesen und
innovative Technologien

Issue №15
Part 5
February 2021

Published by:
Sergeieva&Co
Karlsruhe, Germany

ISSN 2567-5273
DOI 10.30890/2567-5273

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*

Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *PhD in technical sciences*

Editorial board: More than 200 doctors of science. Full list on pages 4

UDC 08

LBC 94

DOI: 10.30890/2567-5273.2021-15-05

Published by:

Sergeieva&Co

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@modern techno.de

site: www.moderntechno.de

The publisher is not responsible for the validity of the information or for any outcomes resulting from reliance thereon.

Copyright
© Authors, 2021



About the journal

The International Scientific Periodical Journal "Modern Technology and Innovative Technologies" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English. The journal is registered in INDEXCOPERNICUS.

Sections of the Journal:

Library of Congress Classification Outline	Sections
Subclass TJ / TJI-1570	Mechanical engineering and machinery
Subclass TK / TK1-9971	Electrical engineering.
Subclass TA / TA165	Engineering instruments, meters, etc. Industrial instrumentation
Subclass TK / TK5101-6720	Telecommunication
Subclass TK / TK1-9971	Electrical engineering. Electronics. Nuclear engineering
Subclass TN / TN1-997	Mining engineering. Metallurgy
Subclass TS / TS1950-1982, TS2120-2159	Animal products., Cereals and grain. Milling industry
Subclass TS / TS1300-1865	Textile industries
Subclass TK / TK7800-8360	Electronics
Subclass T / T55.4-60.8	Industrial engineering. Management engineering
Subclass T / T351-385	Mechanical drawing. Engineering graphics
Subclass TA / TA1001-1280, Subclass TL / TL1-484, Subclass TE / TE1-450, Subclass TF / TF1-1620	Transportation engineering, Motor vehicles. Cycles, Highway engineering. Roads and pavements, Railroad engineering and operation
Subclass TH / TH1-9745	Building construction
Subclass T / T55-55.3	Industrial safety. Industrial accident prevention
Additional sections	<i>Innovative economics and management, Innovations in pedagogy, Innovative approaches in jurisprudence, Innovative philosophical views</i>

Requirements for articles

Articles should correspond to the thematic profile of the journal, meet international standards of scientific publications and be formalized in accordance with established rules. They should also be a presentation of the results of the original author's scientific research, be inscribed in the context of domestic and foreign research on this topic, reflect the author's ability to freely navigate in the existing bibliographic context on the problems involved and adequately apply the generally accepted methodology of setting and solving scientific problems.

All texts should be written in literary language, edited and conform to the scientific style of speech. Incorrect selection and unreliability of the facts, quotations, statistical and sociological data, names of own, geographical names and other information cited by the authors can cause the rejection of the submitted material (including at the registration stage).

All tables and figures in the article should be numbered, have headings and links in the text. If the data is borrowed from another source, a bibliographic reference should be given to it in the form of a note.

The title of the article, the full names of authors, educational institutions (except the main text language) should be presented in English.

Articles should be accompanied by an annotation and key words in the language of the main text and must be in English. The abstract should be made in the form of a short text that reveals the purpose and objectives of the work, its structure and main findings. The abstract is an independent analytical text and should give an adequate idea of the research conducted without the need to refer to the article. Abstract in English (Abstract) should be written in a competent academic language.

The presence of UDC, BBK

Acceptance of the material for consideration is not a guarantee of its publication. Registered articles are reviewed by the editorial staff and, when formally and in substance, the requirements of the journal are sent to peer review, including through an open discussion using the web resource www.sworld.education

Only previously unpublished materials can be posted in the journal.

Regulations on the ethics of publication of scientific data and its violations

The editors of the journal are aware of the fact that in the academic community there are quite widespread cases of violation of the ethics of the publication of scientific research. As the most notable and egregious, one can single out plagiarism, the posting of previously published materials, the misappropriation of the results of foreign scientific research, and falsification of data. We oppose such practices.

The editors are convinced that violations of copyrights and moral norms are not only ethically unacceptable, but also serve as a barrier to the development of scientific knowledge. Therefore, we believe that the fight against these phenomena should become the goal and the result of joint efforts of our authors, editors, reviewers, readers and the entire academic community. We encourage all stakeholders to cooperate and participate in the exchange of information in order to combat the violation of the ethics of publication of scientific research.

For its part, the editors are ready to make every effort to identify and suppress such unacceptable practices. We promise to take appropriate measures, as well as pay close attention to any information provided to us, which will indicate unethical behavior of one or another author.

Detection of ethical violations entails refusal to publish. If it is revealed that the article contains outright slander, violates the law or copyright rules, the editorial board considers itself obliged to remove it from the web resource and from the citation bases. Such extreme measures can be applied only with maximum openness and publicity.



Editorial board

- Averchenkov Vladimir Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Bryansk State Technical University, Russia
- Angelova Polya Georgieva, Doctor of Economic Sciences, Professor, Economic Academy D A Tsenova, Svishtov, Bulgaria, Bulgaria
- Animica Evgenij Georgievich, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ural State University of Economics, Russia
- Antonov Valerij Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute", Ukraine
- Antrapeva Nadezhda Mihajlovna, Doctor of Chemical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- Ahmadiev Gabdulhat Malikovich, Doctor of Veterinary Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
- Bazheva Rima Chamalovna, Doctor of Chemical Sciences, Professor, Kabardino-Balkarian State University named after H M Berbekov, Russia
- Batyrgareeva Vladislava Stanislavovna, Doctor of Law, Research Institute for the Study of Crime Problems named after academician V V Stashisa NAPRN of Ukraine, Ukraine
- Bezdenzhnyh Tatyana Ivanovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, St Petersburg State University of Economics, Russia
- Blatov Igor Anatolevich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Volga State University of Telecommunications and Informatics, Russia
- Burda Aleksey Grigorevich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
- Buharina Irina Leonidovna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Udmurt State University, Russia
- Bushueva Inna Vladimirovna, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine
- Bykov Yuriy Aleksandrovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Railway Engineering, Russia
- Velichko Stepan Petrovich, Doctor of Education, Professor, Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenko, Ukraine
- Vizir Vadim Anatolevich, Doctor of Medical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine
- Vozhegova Raisa Anatolevna, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Institute of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
- Volgireva Galina Pavlovna, Candidate of Historical Sciences, assistant professor, Perm State University, Russia
- Voloh Dmitriy Stepanovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, A N National Medical University Pilgrim, Ukraine
- Vorozhitova Aleksandra Anatolevna, Doctor of Philology, Professor, Sochi State University, Russia
- Gavrilenko Nataliya Nikolaevna, Doctor of Education, assistant professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russia
- Georgievskij Gennadij Viktorovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, senior scientific employee, SE "Ukrainian Scientific Pharmacopoeia Center for the Quality of Medicines", Ukraine
- Getman Anatolij Pavlovich, Doctor of Law, Professor, National Law University named after Yaroslav the Wise, Ukraine
- Gilev Gennadij Andreevich, Doctor of Education, Professor, Moscow State Industrial University, Russia
- Goncharuk Sergej Mironovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russia
- Granovskaya Lyudmila Nikolaevna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kherson State Agrarian University, Ukraine
- Grebneva Nadezhda Nikolaevna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russia
- Grizodub Aleksandr Ivanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, SE "Ukrainian Scientific Center for the Quality of Medicines", Ukraine
- Gricenko Svetlana Anatolevna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Ural State Academy of Veterinary Medicine, Russia
- Gudzenko Aleksandr Pavlovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Lugansk State Medical University, Ukraine
- Demidova V G, candidate of pedagogical sciences, assistant professor, Ukraine
- Denisov Sergej Aleksandrovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russia
- Dorofeev Andrej Viktorovich, Doctor of Education, assistant professor, Bashkir State University, Russia
- Dorohina Elena Yurevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, G V Russian University of Economics Plekhanova, Russia
- Ermagambet Bolat Toleuhanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, Director of the Institute of Coal Chemistry and Technology LLP, Kazakhstan
- Zhovtonog Olga Igorevna, Doctor of Agricultural Sciences, Institute of Water Problems and Land Reclamation NAAS, Ukraine
- Zaharov Oleg Vladimirovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Saratov State Technical University, Russia
- Zubkov Ruslan Sergeevich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Nikolaev Interregional Institute for Human Development of the Higher Educational Institution "University of Ukraine", Ukraine
- Irzhii Hlahula, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor, FLKR - T Bati University, Zlin, Czech
- Kalajda Vladimir Timofeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Tomsk State University, Russia
- Kalenik Tatyana Kuzminichna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Far Eastern Federal University, Russia
- Kantarovich Yu L, Ph D in History of Arts, Odessa National Music Academy, Ukraine
- Kapitanov Vasilij Pavlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
- Karpova Nataliya Konstantinovna, Doctor of Education, Professor, South Federal University, Russia
- Kafarskij Vladimir Ivanovich, Doctor of Law, Professor, Director of Science Center of Ukrainian Constitutionalism, Ukraine
- Kirilova Elena Viktorovna, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
- Kirichenko Aleksandr Anatolevich, Doctor of Law, Professor, Ukraine
- Klimova Natalya Vladimirovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
- Knyazeva Olga Aleksandrovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Bashkir State Medical University, Russia
- Kovalenko Elena Mihajlovna, doctor of philosophical science, Professor, South Federal University, Russia
- Kovalenko Petr Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
- Kokebaeva Gulzhauhar Kakenovna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
- Kondratov Dmitriy Vyacheslavovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, assistant professor, Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Russia
- Kopej Bogdan Vladimirovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ivanofrankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
- Kosenko Nadezhda Fedorovna, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Ivanovo State University of Chemical Technology, Russia
- Kostenko Vasilij Ivanovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine
- Kotlyarov Vladimir Vladislavovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
- Kochinev Yuriy Yurevich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, St Petersburg State Polytechnic University, Russia
- Kravchuk Anna Viktorovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academy of the State Prison Service, Ukraine
- Kruglov Valerij Mihajlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Railway Engineering, Russia
- Kuderin Marat Krykbaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, PSU named after S Toraygova, Kazakhstan
- Kurmaev Petr Yurevich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna, Ukraine
- Kuhar Elena Vladimirovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Kazakh Agro Technical University S Seifullina, Kazakhstan
- Lapkina Inna Aleksandrovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
- Latygina Natalya Anatolevna, Doctor of Political Science, Professor, Kiev National University of Trade and Economics, Ukraine
- Lebedev Anatolij Timofeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Stavropol State Agrarian University, Russia
- Lebedeva Larisa Aleksandrovna, candidate of psychological sciences, assistant professor, Mordovian State University, Russia
- Lipich Tamara Ivanovna, doctor of philosophical science, assistant professor, Belgorod State University, Russia
- Lomotko Denis Viktorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ukrainian State Academy of Railway Transport, Ukraine
- Lytkina Larisa Vladimirovna, Doctor of Philology, assistant professor, Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Russia
- Lyalkina Galina Borisovna, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Perm National Research Polytechnic University, Russia
- Majdanyuk Irina Zinovievna, doctor of philosophical science, assistant professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- Makarova Irina Viktorovna, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
- Maksin Viktor Ivanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- Malahov A V, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Ukraine
- Malceva Anna Vasilevna, Doctor of Sociology, assistant professor, Altai State University, Russia
- Melnik Alyona Alekseevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Kiev National University of Technology and Design, Ukraine
- Milyaeva Larisa Grigorevna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Biysk Technological Institute (branch) "Altai State Technical University named after I I Polzunova", head of the department of business economics, Russia
- Mishenina Tatyana Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine
- Mogilevskaya I M, candidate of pedagogical sciences, Professor, Ukraine
- Moisejina Lyudmila Guchaevna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Kalmyk State University, Russia
- Morozov Aleksey Vladimirovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Kherson State Agrarian University, Ukraine
- Morozova Tatyana Yurevna, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Instrument Engineering and Computer Science, Russia
- Nefedeva Elena Eduardovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Volgograd State Technical University, Russia
- Nikolaeva Alla Dmitrievna, Doctor of Education, Professor, Northeast Federal University named after M K Ammosova, Russia
- Orlov Nikolaj Mihajlovich, Doctor of Science in Public Administration, assistant professor, Academy of Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Department of Operational Conquest of the BB, Ukraine
- Otepova Gulmira Elubaevna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Pavlodar State Pedagogical Institute, Kazakhstan
- Pavlenko Anatolij Mihajlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Poltava National Technical University Yuri Kondratyuk, Ukraine
- Parunakyan Vaagn Emilevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Priazov State Technical University, Ukraine
- Patyka Nikolaj Vladimirovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, National Scientific Center "Institute of Agriculture of NAAS", Ukraine
- Pahomova Elena Anatolevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, International University of Nature, Society, and Man "Dubna", Russia
- Pachurin German Vasilevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Nizhny Novgorod State Technical University R E Alekseeva, Russia
- Pershin Vladimir Fedorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Tambov State Technical University, Russia
- Piganov Mihail Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Samara State Aerospace University named after academician S P Queen, Russia
- Polyakov Andrej Pavlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Vinnitsa National Technical University, Ukraine
- Popov Viktor Sergeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Saratov State Technical University, Russia
- Popova Taisiya Georgievna, Doctor of Philology, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russia
- Rastrygina Alla Nikolaevna, Doctor of Education, Professor, Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenko, I Shevchenko, Kropyvnytskyi, Ukraine
- Rebezov Maksim Borisovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russia
- Reznikov Andrej Valentinovich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Moscow State Technical University "Stankin", Russia
- Rokochinskij Anatolij Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor,



- National University of Water Resources and Environmental Management, Ukraine
Romashenko Mihail Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
Rylov Sergej Ivanovich, PhD in Economics, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
Saveleva Nelli Aleksandrovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Sochi State University, Russia
Safarov Artur Mahmudovich, Doctor of Philology, Senior Lecturer, Russia
Svetlov Viktor Aleksandrovich, doctor of philosophical science, Professor, Petersburg State University of Railway Engineering, Russia
Semencov Georgij Nikiforovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
Sentyabrev Nikolaj Nikolaevich, Doctor of Biological Sciences, Professor, Volgograd State Academy of Physical Culture, Russia
Sidorovich Marina Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Kherson State University, Ukraine
Sirota Naum Mihajlovich, Doctor of Political Science, Professor, State University of Aerospace Instrumentation, Russia
Smirnov Evgenij Ivanovich, Doctor of Education, Professor, Yaroslavl State Pedagogical University named after K D Ushinsky, Russia
Sokolova Nadezhda Gennadevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Izhevsk State Technical University, Russia
Starodubcev Vladimir Mihajlovich, Doctor of Biological Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
Stegnij Vasilij Nikolaevich, Doctor of Sociology, Professor, Perm National Research Polytechnic University, Russia
Stepenko Valerij Efreimovich, Doctor of Law, assistant professor, Pacific State University, Russia
Stoypec Oleksandr Vasilovich, Doctor of Philosophy, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
Stoypec Vasil Grigorovich, Candidate of Philology, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
Strelcova Elena Dmitrievna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, South Russian State Technical University (NPI), Russia
Suhenko Yurij Grigorevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
Suhova Mariya Gennadevna, Doctor of Geographical Sciences, assistant professor, Gorno-Altai State University, Russia
Tarariko Yurij Aleksandrovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine
Tarasenko Larisa Viktorovna, Doctor of Sociology, Professor, South Federal University, Russia
Testov Boris Viktorovich, Doctor of Biological Sciences, Professor, Tobolsk Integrated Scientific Station, Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, Tobolsk, Russia
Tokareva Natalya Gennadevna, Candidate of Medical Sciences, assistant professor, Medical Institute FSBEI HE "Moscow State University named after NP Ogarev, Russia
Tolbatov Andrej Vladimirovich, candidate of technical sciences, assistant professor, Sumy National Agrarian University, Ukraine
Tonkov Evgenij Evgenevich, Doctor of Law, Professor, Law Institute of the National Research University Belgorod State University, Russia
Trigub Petr Nikitovich, Doctor of Historical Sciences, Professor, Ukraine
Tungushbaeva Zina Bajbagusovna, Doctor of Biological Sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Kazakhstan
Ustenko Sergej Anatolevich, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Nikolaev State University named after V O Sukhomlinsky, Ukraine
Fateva Nadezhda Mihajlovna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Tyumen State University, Russia
Fatyhova Alevtina Leontevna, Doctor of Education, assistant professor, Bashkir State University (Sterlitamak branch), Russia
Fedorishin Dmitro Dmitrovich, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
Fedotova Galina Aleksandrovna, Doctor of Education, Professor, Novgorod State University, Russia
Fedyanina Lyudmila Nikolaevna, Doctor of Medical Sciences, Professor, Far Eastern Federal University, Russia
Habibullin Rifat Gabdulhakovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
Hodakova Nina Pavlovna, Doctor of Education, assistant professor, Moscow City Pedagogical University, Russia
Hrebina Svetlana Vladimirovna, Doctor of Psychology, Professor, Pyatigorsk State Linguistic University, Russia
Chervonyj Ivan Fedorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Engineering Academy, Ukraine
Chigirinskaya Natalya Vyacheslavovna, Doctor of Education, Professor, Volgograd State Technical University, Russia
Churekova Tatyana Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Russia
Shajko-Shajkovskij Aleksandr Gennadevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Chernivtsi National University Y Fedkovich, Ukraine
Shapovalov Valentin Valerevich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkov Medical Academy of Postgraduate Education, Ukraine
Shapovalov Valerij Vladimirovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkiv Regional State Administration, Ukraine
Shapovalova Viktoriya Alekseevna, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkov Medical Academy of Postgraduate Education, Ukraine
Sharagov Vasilij Andreevich, Doctor of Chemical Sciences, assistant professor, Balti State University "Alec Russo", Moldova
Shevchenko Larisa Vasilevna, Doctor of Veterinary Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
Shepitko Valerij Yurevich, Doctor of Law, Professor, National Law University named after Yaroslav the Wise, Ukraine
Shibaev Aleksandr Grigorevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
Shishka Roman Bogdanovich, Doctor of Law, Professor, National Aviation University, Ukraine
Sherban Igor Vasilevich, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Russia
Elezovich M Dalibor , Doctor of Historical Sciences, assistant professor, Pristina University K Mitrovia, Serbia
Yarovenko Vasilij Vasilevich, Doctor of Law, Professor, Admiral G I Maritime State University Nevelsky, Russia
Yacenko Aleksandr Vladimirovich, Professor, Institute of Maritime Economics and Entrepreneurship, Scientific Research Design Institute of the Marine Fleet of Ukraine, Ukraine
Evdropov Vladimir Mikhailovich, Doctor of Medical Sciences, Professor, Russian Customs Academy, Russia
Kononova Alexandra Evgenievna, PhD in Economics, docent, Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, Ukraine
Svitlana Titova, PhD in Geography, docent, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Tatarchuk Tetiana, PhD in technical sciences, NU "Zaporizhzhya Polytechnic", Ukraine
Chupakhina Svitlana Vasylivna, PhD in pedagogical sciences, docent, Vasyly Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine
Boiko Ruslan Vasiliovich, PhD in Economics, docent, Khmelnytsky National University, Ukraine
Voropayeva Tetiana Sergiivna, PhD in Psychology, docent, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Zakharenko Natalia, PhD in Economics, Priazov State Technical University, Ukraine
Kirkin Oleksandr Pavlovich, PhD in technical sciences, docent, Priazov State Technical University, Ukraine
Kyianovskiy Aleksandr Moiseevich, PhD in Chemistry, docent, Kherson State Agrarian University, Ukraine
Tharkahova Irma Grigorevna, PhD in Economics, docent, Adyge State University, Russia
Vitrovij Andriy Orestovych, PhD in technical sciences, docent, Ternopil National Economic University, Ukraine
Khodakivska Olga, Doctor of Economic Sciences, senior research assistant, National Research Center "Institute of Agrarian Economics", Ukraine
Shatkovskiy Andrii, Doctor of Agricultural Sciences, Institute of Water Problems and Melioration of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
Katerynchuk Ivan Stepanovych, Doctor of Technical Sciences, Professor, National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky, Ukraine
Goncharenko Igor Vladimirovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, Ukraine
Gornostaj Oryslava Bogdanivna, PhD in technical sciences, docent, Lviv State University of Life Safety, Ukraine
Stanislavchuk Oksana Volodymyrivna, PhD in technical sciences, docent, Lviv State University of Life Safety, Ukraine
Mirus Oleksandr-Zenovij Lvovich, PhD in Chemistry, docent, Lviv State University of Life Safety, Ukraine
Nashynets-Naumova Anfisa, Doctor of Law, docent, Boris Grinchenko Kyiv University, Ukraine
Kyselov Iurij Olexandrovych, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Uman National University of Horticulture, Ukraine
Smutchak Zinaida Vasylivna, Doctor of Economic Sciences, docent, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine
Polenova Galina Tikhonovna, Doctor of Philology, Professor, Rostov-on-Don State University of Economics, Russia
Makeeva Vera Stepanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian State University of Physical Culture, Sports, Youth and Tourism, Russia
Bunchuk Oksana, Doctor of Law, docent, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
Gladukh Ievgenii, Doctor of Pharmacy, Professor, National University of Pharmacy, Ukraine
Benera Valentyna , Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Taras Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical Academy of Kremenets, Ukraine
Demyanenko Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Taras Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical Academy of Kremenets, Ukraine
Makarenko Andriy Viktorovich, PhD in pedagogical sciences, docent, Donbass State Pedagogical University, Ukraine
Kharkovliuk-Balakina Natalia, PhD in biological sciences, docent, State Institution "Institute of Gerontology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Ukraine
Chushenko Valentyna Mykolayivna, PhD in pharmaceutical sciences, docent, National Pharmaceutical University, Ukraine
Malinina Nina Lvovna, doctor of philosophical science, docent, Far Eastern Federal University", Russia
Brukhansky Ruslan Feoktistovich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Western Ukrainian National University, Ukraine
Zastavetska Lesya Bogdanovna, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ternopil National Pedagogical University named after V Gnatyuk, Ukraine
Kalabska Vira Stepanivna, PhD in pedagogical sciences, docent, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna, Ukraine
Kutishchev Stanislav Nikolaevich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, VSTU, Russia
Pikas Olha Bohdanivna, Doctor of Medical Sciences, Professor, National Medical University named after A A Bogomolets, Ukraine



УДК 657.1

ACCOUNTING POLICY OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF TRADE ENTERPRISES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND RISK
ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ

Kinzerska N.V. / Кінзерська Н.В.

Аспірант / Postgraduate

ORCID: 0000-0002-7306-9645

National Academy of Statistics, Accounting and Audit,

Pidhirna str. 1, Kyiv, Ukraine, 04107

Національна академія статистики, обліку та аудиту,

Київ, Підгірна, 1, 04107

Анотація. В статті досліджено особливості формування облікової політики зовнішньоекономічної діяльності в умовах ризику. На основі дослідження нормативного регулювання розробки облікової політики в Україні визначені основні його недоліки. Обґрунтовано вплив ризиків ЗЕД на організацію бухгалтерського обліку підприємств торгівлі, що дозволило встановити напрями розробки оптимальних організаційно-методичних засад облікового відображення зовнішньоекономічних операцій, сформувати інформаційний базис, який в поєднанні із зовнішньої інформацією сприятиме уникненню, мінімізації та нейтралізації впливу ризиків ЗЕД на рівень прибутковості діяльності підприємства. Науково обґрунтовано перелік складових облікової політики та встановлено їх місце в організації обліку підприємств торгівлі. Деталізовано складові та елементи облікової політики зовнішньоекономічних операцій та ризиків ЗЕД як фактів господарського життя, використання яких забезпечить формування достовірних показників фінансової звітності та прийняття раціональних управлінських рішень користувачами фінансової звітності.

Ключові слова: облікова політика, зовнішньоекономічна діяльність, ризик, організація бухгалтерського обліку, елементи облікової політики, факт господарського життя.

Вступ.

Детальне опрацювання та приділення належної уваги розробці облікової політики підприємства є запорукою дотримання принципів бухгалтерського обліку й формування достовірного та повного інформаційного забезпечення ухвалення управлінських рішень. Облікова політика в частині зовнішньоекономічної діяльності є одним із ключових елементів формування повноцінного інформаційного базису для якісного управління ризиками, які виникають у підприємств торгівлі при здійсненні різних видів зовнішньоекономічних операцій. Оцінка ризиків ЗЕД та наслідків їх впливу на фінансові результати підприємства в умовах невизначеності, встановлення основних напрямів управління ризиками ЗЕД є малоефективними без належної системи їх облікового відображення та відображення у звітності підприємства. Якісна розробка облікової політики як елементу організації бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності підприємства є основою для впорядкування та узгодження здійснення облікових процедур щодо бухгалтерського обліку наслідків ризиків ЗЕД, розробки методичних засад їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку та представлення відповідної інформації у звітності.



Поділяємо думку В.В. Панкова, що «облікова політика забезпечує вирішення питань у більшості можливих облікових ситуаціях або визначає шляхи пошуку таких рішень, стаючи засобом раціоналізації та спрощення облікового процесу» [11, с. 84]. Удосконалення організації бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності підприємств торгівлі з урахуванням впливу ризиків та факторів невизначеності, сприяє ухваленню користувачами фінансової звітності рішень, адекватних реальним економічним процесам.

Нині не втрачає актуальності думка П.Й. Атамас, О.П. Атамас, Г.О. Крамаренко, що «необхідність удосконалення порядку і форми організації обліково-інформаційного забезпечення системи управління ризиками пов'язана з обмеженою можливістю бухгалтерського обліку переважної більшості суб'єктів господарювання забезпечити управлінський персонал необхідною інформацією про ризики та їх потенційні наслідки. Справа в тому, що існуюча система бухгалтерського обліку та організаційно-методичні підходи до її побудови, які використовуються на підприємствах в сучасних умовах господарювання, мають фіскальну спрямованість і орієнтовані в першу чергу на дотримання вимог податкового законодавства щодо розрахунку та сплати податків до бюджету, вчасного звітування перед податковими органами. У той же час запити користувачів облікової інформації стосовно потреб внутрішньогосподарського управління (особливо про наявні та потенційні ризики) часто не повністю забезпечуються обліковим персоналом через завантаженість з виконанням нормативних вимог податкового законодавства, недотримання яких передбачає фінансові санкції» [1, с. 60]. В умовах нестабільного економічного середовища, низького рівня фінансової стабільності підприємств торгівлі, удосконалення та розширення положень облікової політики є запорукою поліпшення інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень з урахуванням оцінки наслідків настання ризиків при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання формування та удосконалення облікової політики в частині зовнішньоекономічних операцій представлено в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених та науковців, таких як В.Т. Венцеля, І.В. Жиглей, В.Є. Житного, В.А. Кулик, М.С. Пушкаря, І.В. Смірної, Н.В. Смірної, Н.А. Литневої, П.Я. Хомина та інших. Вивчення наукових праць в частині питань розробки пропозицій з удосконалення облікової політики зовнішньоекономічних операцій свідчить, що авторами приділяється увага формуванню облікової політики експортних та імпорتنих операцій, при цьому не враховуються ризики, які виникають в процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності, що зумовлює актуальність подальших досліджень за даним напрямом.

Метою статті є дослідження облікової політики зовнішньоекономічної діяльності підприємств торгівлі в умовах невизначеності економічного середовища функціонування та ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Моделювання показників фінансової звітності підприємств торгівлі



безпосередньо залежить від обраної облікової політики, оскільки її застосування призводить до того, що тотожні господарські операції підприємств однієї галузі можуть відображатися в системі бухгалтерського обліку по-різному. Нормативне регулювання складання облікової політики в Україні втілено в різних нормативних документах, норми яких встановлені ключові етапи її розробки та вимоги до змістовного наповнення (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативне регулювання розробки облікової політики в Україні

№ з/п	Назва нормативного документу	Перелік питань, що врегульовані в документі
1	Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [13]	Містить визначення поняття «облікова політика», врегульовує процедурний підхід до розробки облікової політики на підприємстві
2	НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” [9]	Визначає сутність поняття «облікова політика», порядок розкриття інформації про облікову політику у примітках до фінансової звітності підприємства
3	П(С)БО 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах” [12]	Визначається порядок змін в обліковій політиці підприємства, відображення у звітності впливу зміни облікової політики на події та операції минулих періодів
4	Лист Міністерства фінансів України “Про облікову політику” від 21.12.2005 № 31-34000-10-5/27793 [14]	Врегульовані вимоги до представлення в розпорядчому документі обраних методів, принципів і процедур облікового відображення окремих об’єктів бухгалтерського обліку, порядок внесення змін до облікової політики й розкриття інформації про облікову політику в примітках до фінансової звітності
5	Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства [6]	Наведено перелік інформації, яка повинна міститися в розпорядчому документі про облікову політику, порядок внесення змін до облікової політики підприємства
6	МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [7]	Визначає необхідність наведення у примітках до річної фінансової звітності стислий виклад суттєвих застосованих облікових політик
7	МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» [8]	Містить ідентифікацію критеріїв в частині вибору та зміни облікових політик, послідовність облікових політик, особливості розкриття інформації про зміни в облікових політиках

Джерело: систематизовано на основі [6, 7, 8, 9, 12, 13, 14]

Аналіз положень, визначених нормативними документами, що представлені в таблиці 1, засвідчує фрагментарне регулювання та висвітлення окремих аспектів щодо змістовного наповнення елементів облікової політики. Чинні на сьогодні нормативні документи містять лише трактування поняття «облікова політика» та загальні рекомендації щодо розробки, застосування окремих елементів та зміни облікової політики, а також відповідного розкриття інформації у примітках до фінансової звітності. Євроінтеграційні процеси, зміна економічних умов функціонування підприємств торгівлі, цільова спрямованість діяльності на здійснення зовнішньоекономічних операцій,



відсутність виробничого процесу зумовлюють зміну та розширення об'єктів бухгалтерського обліку. Неповний перелік елементів облікової політики в частині методичного аспекту, недосконалість чинного законодавства з бухгалтерського обліку та фінансової звітності, розробка галузевих методичних рекомендацій з питань формування облікової політики в різних галузях економіки є факторами, які зумовлюють необхідність доповнення облікової політики підприємств торгівлі з урахуванням специфіки їх діяльності та стратегії розвитку.

Недоліки нормативного регулювання призводять до виникнення диференційованих підходів до розробки облікової політики, недостатній рівень опрацювання та деталізації її основних положень, відсутність можливості отримання порівняної інформації про результати діяльності підприємств однієї галузі функціонування. Вирішення та усунення зазначених недоліків Пушкар М.С., Щирба М.Т. [15, с. 59], Бляхарчук М.О. [2, с. 40], Васільєва Л.М. [3] вбачають у розробці та затвердженні національного П(С)БО «Облікова політика підприємства». Разом з тим, зазначеними авторами не приділено належної уваги опрацюванню змісту запропонованого нормативного документу, не надані рекомендації, щодо взаємоузгодження його норм з положеннями чинних національних стандартів бухгалтерського обліку, порядок врахування галузевих особливостей діяльності суб'єктів господарювання. Вважаємо, що нормативно-правова база регулювання процедури складання та змістовного наповнення облікової політики потребує удосконалення. Опрацювання пропозицій в даному напрямі повинно базуватися на вимогах діючих національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності з метою забезпечення уніфікації, стандартизації та гармонізації вітчизняного обліку.

Облікова політика підприємств торгівлі повинна розроблятися відповідно до діючої нормативно-правової бази для забезпечення єдності методології бухгалтерського обліку та формування показників фінансової звітності підприємства. При опрацюванні облікової політики підприємств торгівлі в частині врегулювання організаційно-методичних засад бухгалтерського обліку зовнішньоекономічних операцій в умовах невизначеності, слід обов'язково враховувати фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. Погоджуємось з авторами, що «традиційно у зовнішньому та внутрішньому середовищі виділяють наступні групи факторів: економічні, технологічні або технічні, організаційні, політичні, правові, соціальні, екологічні. У складі організаційних факторів виділяють галузеву структуру економіки, види виробництва, організаційно-правові форми, наявність та стан ринкової інфраструктури та інші. Саме приналежність до відповідної галузі економіки або виду діяльності дозволяє окреслити ряд притаманних тій чи іншій галузі економіки особливостей, які визначають порядок формування облікової політики» [4, с. 7]. В умовах невизначеності зовнішнього економічного середовища та ризик-орієнтованого управління суб'єктами господарювання крім вищезазначених факторів, слід розуміти вплив ризиків ЗЕД на організацію бухгалтерського обліку підприємств торгівлі та розробку облікової політики (табл. 2).



Таблиця 2

Вплив ризиків ЗЕД на організацію бухгалтерського обліку підприємств торгівлі та розробку облікової політики

№ з/п	Назва ризику ЗЕД	Вплив на організацію бухгалтерського обліку та облікову політику
1	2	3
1	Прогнозований ризик	Визначення методів оцінки прогнозованих ризиків, порядок їх документального оформлення, розкриття інформації у звітності підприємства та примітках до річної фінансової звітності
2	Непрогнозований ризик	Врегулювання облікового відображення у складі активів, капіталу, зобов'язань або доходів та витрат, документального оформлення наслідків виникнення непрогнозованих ризиків ЗЕД
3	Об'єктивний ризик	Встановлення процедури оцінки ймовірності вибуття ресурсів в результаті виникнення об'єктивного ризику ЗЕД, достовірної оцінки та порядку відображення в бухгалтерському обліку умовних зобов'язань та умовних активів
4	Суб'єктивний ризик	Визначення критеріїв та умов створення резерву сумнівних боргів, створення оціночних резервів під очікувані кредитні збитки та їх облікового відображення
5	Ризик договірних умов	Закріплення сфери відповідальності, зв'язків між підрозділами підприємства та точки контролю в частині виконання умов зовнішньоекономічних договорів, впорядкувати розподіл обов'язків між бухгалтерами в частині відображення здійснених зовнішньоекономічних операцій та стану виконання договорів ЗЕД
6	Інформаційний ризик	Чіткість та лаконічність положень облікової політики забезпечить зрозумілість її вимог користувачами фінансової звітності, тим самим забезпечивши релевантність інформації, яка використовується учасниками ЗЕД для прийняття рішень
7	Географічний ризик	Оцінка, визнання й порядок облікового відображення транспортно-експедиторських послуг з перевезення товарів, витрат пов'язаних з частковою або повною втратою товару при його перевезенні, відображення збитків від нарахованих санкцій за несвоечасність доставки товарів
8	Інфляційний ризик	Визначення переліку зовнішньоекономічних операцій, активів і пасивів, які потребують внесення змін в обліковій оцінці при інфляції, методика відображення різниці вартості активів і пасивів з урахуванням застосованого індексу інфляції
9	Валютний ризик	Закріплення порядку визначення курсових різниць за монетарними статтями в іноземній валюті на дату балансу, на дату здійснення господарської операції або в її межах або за всією статтею. Визначення методики облікового відображення коливання валютного курсу, розрахунку впливу валютного ризику на розмір, облікове відображення операцій з хеджування валютних ризиків
10	Ризик неплатоспроможності	Визначення особливостей бухгалтерського обліку господарських операцій, які виникають при укладенні договору факторингу з банком як альтернативної форми фінансування ЗЕД
11	Ризик трансфертного ціноутворення	Наведення переліку типових господарських операцій, що можуть бути контрольованими; затвердження методів формування трансфертної ціни в контрольованих операціях; розробка системи синтетичного та аналітичного обліку контрольованих операцій, методичне забезпечення визначення відповідності ціни принципу «втягнутої руки» при складанні звітності



12	Ціновий ризик	Необхідно передбачити порядок відображення в обліку можливих витрат замовника у випадку зміни цінової політики виконавця
13	Ризик фінансового моніторингу	Доцільно передбачити особливості облікового відображення фінансових операцій із переказу коштів за кордон, в тому числі, до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон, а також здійснення грошових переказів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій з контрагентами, які знаходяться в державі, що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення

Авторська розробка

Враховання наведених факторів впливу ризиків ЗЕД на положення облікової політики, дозволить розробити оптимальні організаційно-методичні засади облікового відображення зовнішньоекономічних операцій, сформувати інформаційний базис, який в поєднанні із зовнішньої інформацією сприятиме уникненню, мінімізації та нейтралізації впливу ризиків ЗЕД на рівень прибутковості діяльності підприємства. Система бухгалтерського обліку ризиків ЗЕД є одним з найважливіших джерел інформації для прийняття результативних управлінських рішень в напрямі підвищення ефективності здійснення ЗЕД.

Усталеною практикою діяльності підприємств торгівлі є виокремлення трьох основних аспектів облікової політики, які визначають її змістовне наповнення, а саме: організаційного, методичного і технічного. Проте, аналіз діючих нормативних документів в частині визначення змістовного наповнення облікової політики засвідчує відсутність в їх положеннях організаційного аспекту. Дана ситуація пов'язана з тим, що питання організації роботи працівників бухгалтерії, вибір форми організації бухгалтерського обліку та форми ведення бухгалтерського обліку є прерогативою власника підприємства, і безпосередньо не впливають на методіку ведення бухгалтерського обліку.

На доцільності розмежування та складання окремих розпорядчих документів наголошує також Я.В. Олійник. Зокрема, автором «запропоновано складати два відокремлених документи: розпорядчий документ про облікову політику – для впорядкування обрання, розкриття та зміни облікової політики; розпорядчий документ про організацію бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності – для впорядкування організації та ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності» [10, с. 352]. На необхідності включення лише методичного аспекту до облікової політики, «оскільки усі інші її аспекти (технічний, організаційний) автор вважає за необхідне відносити до аспектів організації обліку на підприємстві та не включає їх до облікової політики підприємства» пропонує В.А. Кулик [5, с. 62]. Зважаючи на вищевикладене, запропоновано при розробці облікової політики підприємств торгівлі включати методичний та технічний аспекти (рис. 1).

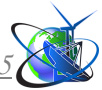


Рис. 1. Складові облікової політики та їх місце в організації обліку підприємств торгівлі

Авторська розробка

Організація функціонування та діяльності облікового персоналу є окремим елементом організації бухгалтерського обліку на підприємстві, який повинен включати наступні складові:

- вибір типу організаційної структури відділу (служби) бухгалтерії, встановлення відповідальності та розподіл обов'язків в частині ведення бухгалтерського обліку окремих об'єктів бухгалтерського обліку, в тому числі зовнішньоекономічних операцій;
- встановлення взаємозв'язків відділу (служби) бухгалтерії з іншими структурними підрозділами підприємства;
- вибір та порядок застосування форми ведення бухгалтерського обліку;
- встановлення організаційних параметрів внутрішньогосподарського (управлінського) обліку;
- врегулювання рівня централізації, децентралізації облікових робіт тощо.

Питання відображення в обліковій політиці підприємств торгівлі зовнішньоекономічної діяльності та наслідків ризиків ЗЕД недостатньо повно висвітлені в наукових виданнях, що призводить до порушення принципів бухгалтерського обліку при відображенні таких показників у звітності, що в подальшому вводять в оману користувачів фінансової звітності. У зв'язку з цим, запропоновано до облікової політики підприємств торгівлі в частині відображення зовнішньоекономічних операцій, наслідків впливу ризиків ЗЕД на результати функціонування, включити наступні її складові (рис. 2).

Правильне та повне визначення, розкриття елементів облікової політики методичного аспекту, забезпечує отримання достовірної інформації для оперативного та стратегічного управління господарською діяльністю підприємства торгівлі. Важливим елементом методичного аспекту є наведення переліку критеріїв визнання та оцінки ризиків ЗЕД як фактів господарської діяльності. Після визнання ризиків ЗЕД як фактів господарського життя виникає необхідність здійснення оцінки ймовірності отриманих або утрачених вигід, які виникли в результаті настання ризиків ЗЕД. В даному випадку в



обліковій політиці повинен бути зафіксований перелік таких методів оцінки.

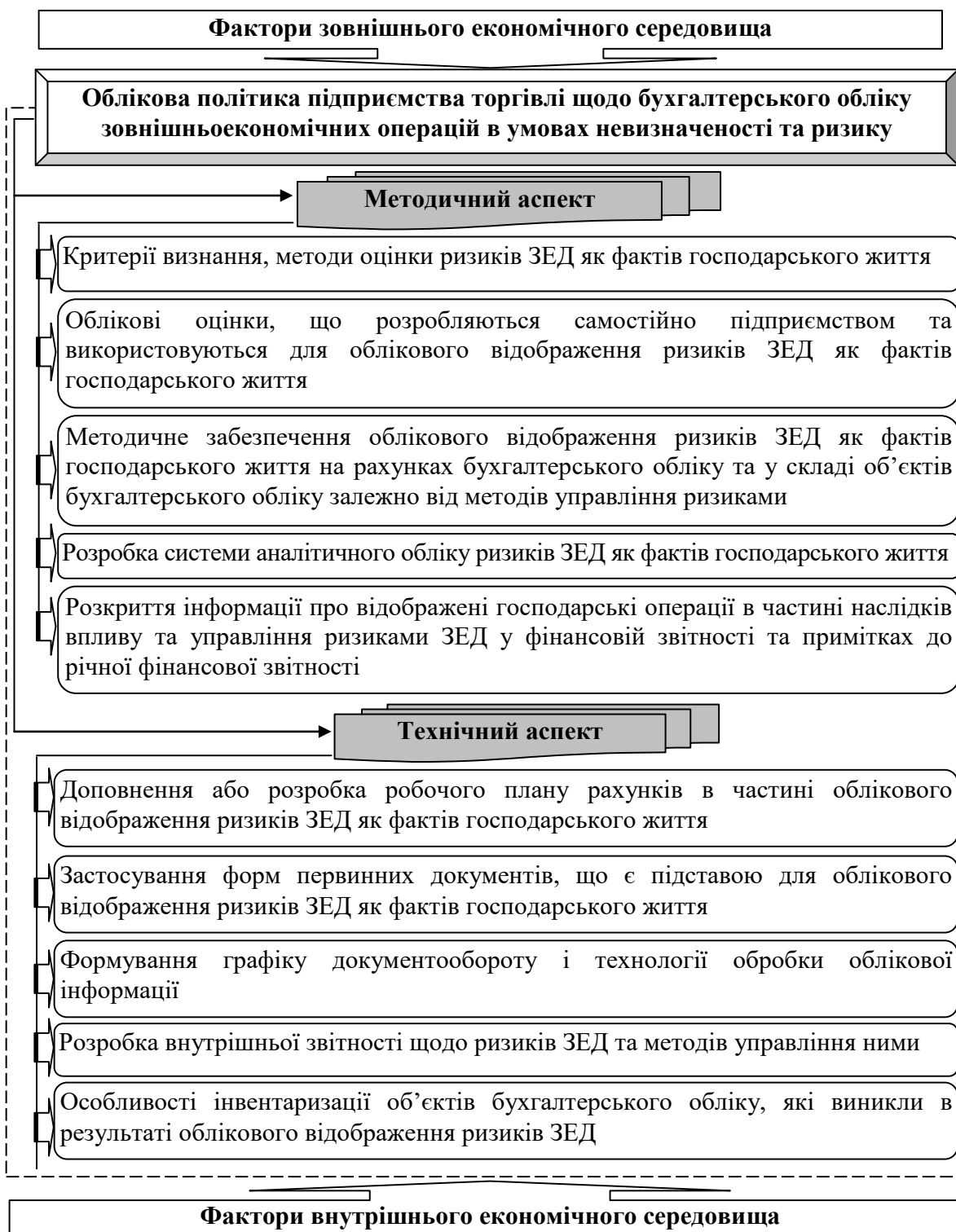


Рис. 2. Облікова політика зовнішньоекономічних операцій та ризиків ЗЕД як фактів господарського життя

Авторська розробка

Важливою складовою методичного аспекту є облікові оцінки, що розробляються самостійно підприємством та використовуються для облікового відображення ризиків ЗЕД як фактів господарського життя. В даному випадку в обліковій політиці доцільно закріпити перелік та єдиний підхід до застосування



облікових оцінок при відображенні ризиків ЗЕД (наприклад в частині розрахунку оцінюючих резервів, резервів майбутніх витрат і платежів тощо).

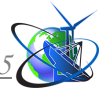
В обліковій політиці необхідно детально вписати порядок облікового відображення ризиків ЗЕД як фактів господарського життя на рахунках бухгалтерського обліку та у складі об'єктів бухгалтерського обліку залежно від обраних методів управління ризиками, обрати систему синтетичних та аналітичних рахунків. Лише за умови детального опису відображення на рахунках бухгалтерського обліку відповідних об'єктів можна забезпечити реєстрацію, накопичення, надання повної інформації про наслідки впливу ризиків ЗЕД на фінансові результати діяльності підприємств торгівлі.

Невід'ємною складовою методичного аспекту облікової політики є встановлення порядку розкриття інформації про ризики ЗЕД як факти господарського життя у фінансовій звітності та примітках до річної фінансової звітності. За умови детального опису величини ризиків ЗЕД у вартісній оцінці, застосованих методів управління ними, у примітках до річної фінансової звітності формується достовірне інформаційне забезпечення для прийняття рішень користувачами фінансової звітності підприємств торгівлі.

Технічний аспект облікової політики в частині облікового відображення зовнішньоекономічних операцій в умовах ризику включає перелік первинних документів, форма яких самостійно розроблена на підприємстві та є підставою для облікового відображення зазначених господарських операцій. Враховуючи специфіку ризиків ЗЕД як об'єкта бухгалтерського обліку, важливим елементом технічного аспекту є внутрішня звітність щодо ризиків ЗЕД та методів управління ними. Запити внутрішньої системи управління в частині отримання інформації про виявлення можливих загроз у діяльності підприємства, систематизація негативних наслідків у випадку реалізації ризиків ЗЕД, перелік застосованих методів управління ризиками ЗЕД та їх ефективність, вплив ризиків ЗЕД як фактів господарського життя на фінансові результати діяльності та базу оподаткування податком на прибуток це короткий перелік інформації, яку за допомогою формування внутрішньої звітності має змогу отримати та використати управлінський персонал.

Облікове відображення ризиків ЗЕД як фактів господарського життя у складі різних об'єктів бухгалтерського обліку, зумовлює необхідність проведення інвентаризації об'єктів бухгалтерського обліку, які виникли в результаті облікового відображення ризиків. Проведення інвентаризації резервів, активів та джерел їх утворення дозволяє встановити правильність і доцільність відображення їх залишків на дату складання фінансової звітності.

Правильна організація системи бухгалтерського обліку для потреб ризик-орієнтованого управління підприємством повинна базуватися на збалансованому врахуванні інформаційних інтересів зовнішніх та внутрішніх користувачів фінансової звітності. Розробка облікової політики з урахуванням методичного та технічного аспектів дозволяє забезпечити плановірність та цілеспрямованість бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності підприємств торгівлі в умовах невизначеності та ризику.



Висновки.

Правильно розроблена облікова політика підприємств торгівлі в умовах невизначеності економічного середовища є запорукою ефективного управління господарською діяльністю та забезпечення стабільного та ефективного розвитку в майбутньому. Дослідження нормативного регулювання процесу розробки та визначення змістовного наповнення розпорядчого документу про облікову політику дозволило встановити наявність окремих недоліків, що негативно впливають на ефективність та правильність ведення бухгалтерського обліку суб'єктами господарювання. За результатами дослідження науково обґрунтовано доцільність виокремлення методичного та технічного аспектів облікової політики зовнішньоекономічних операцій та ризиків ЗЕД як фактів господарської діяльності. Для уникнення та мінімізації ризиків ЗЕД запропонований перелік основних елементів облікової політики підприємств торгівлі, використання яких забезпечить формування достовірних показників фінансової звітності та прийняття раціональних управлінських рішень користувачами фінансової звітності.

Література:

1. Атамас П.Й., Атамас О.П., Крамаренко Г.О. Роль бухгалтерського обліку в управлінні ризиками підприємництва // Академічний огляд. 2016. № 1 (44). С. 60-69
2. Бляхарчук М.О. Нормативно-правове регулювання формування облікової політики підприємства // Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент. 2012. Вип. 9(2). С. 37-41
3. Васільєва Л.М. Сутність облікової політики, її значення і вимоги, які до неї пред'являються // Ефективна економіка. 2016. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_53
4. Житний П.Є., Афанас'єва І.І. Фактори впливу на формування облікової політики торгово-виробничих підприємств // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. 2010. № 1 (51). С. 7-9.
5. Кулик В.А. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку: Монографія. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2014. с. 373.
6. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства. Затверджені наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru#Text>
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020#Text
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Затверджено наказом Міністерства фінансів України 07.02.2013 № 73 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
10. Олійник Я.В. Облікова політика як інструмент вирішення методичних питань складання фінансової звітності підприємств // Фінанси, облік і аудит. 2012. № 20. С. 347-354



11. Панков В.В. Институциональная теория бухгалтерского учёта и аудита: учебное пособие. М.: “ИнформБюро”, 2011. 168 с.

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах” затверджено наказом Міністерства фінансів України 28.05.99 N 137 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99#Text>

13. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

14. Про облікову політику: Лист Міністерства фінансів України від 21.12.2005 № 31-34000-10-5/27793 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2779201-05#Text>

15. Пушкар М.С., Щирба М.Т. Теорія і практика формування облікової політики: Монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2009. 260 с.

References

1. Atamas, P.Y., Atamas, O.P., Kramarenko, G.O. (2016), “The role of accounting in business risk management”, *Academic Review*, vol.1 (44), pp. 60-69.

2. Blyaharchuk, M.O. (2012), “Regulatory regulation of the formation of accounting policy of the enterprise”, *Economic Sciences. Series: Economics and Management*, vol. 9 (2), pp. 37-41.

3. Vasilieva, L.M. (2016), “The essence of accounting policy, its meaning and requirements for it”, *Effective economy*, vol. 6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_53 (accessed 11 December 2020).

4. Rye, P.E., Afanasieva, I.I. (2010) “Factors influencing the formation of accounting policy of trade and manufacturing enterprises”, *Bulletin of ZhSTU*, vol. 1 (51), pp. 7-9.

5. Kulik, V.A. (2014), “Accounting policy of the enterprise: gained experience and prospects of development: Monograph”, Poltava, 373 p.

6. Ministry of Finance of Ukraine (2013), *Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva* [Methodical recommendations on the accounting policy of the enterprise] available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru#Text> (accessed 11 December 2020).

7. International Accounting Standards Board (2007), International Accounting Standard 1 “Presentation of Financial Statements” available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (accessed 11 December 2020).

8. International Accounting Standards Board (2003), International Accounting Standard 8 “Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020#Text (accessed 11 December 2020).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2013), *National Regulation (Standard) of Accounting 1 “Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti”* [“General requirements for financial reporting”], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (accessed 11 December 2020).

10. Oliynyk, Ya.V. (2012), “Accounting policy as a tool for solving methodological issues of financial reporting of enterprises”, *Finance, Accounting and Auditing*, vol. 20, pp. 347-354.

11. Pankov, V.V. (2011), “Institutional theory of accounting and auditing”, Moscow, 168 p.

12. Ministry of Finance of Ukraine (1999), *Regulation (standard) of accounting 6 “Vypravlennia pomylk i zminy u finansovykh zvitakh”* [“Correction of errors and changes in financial statements”], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99#Text> (accessed 11 December 2020).

13. Ministry of Finance of Ukraine (1996), “Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini” [“On Accounting and Financial Reporting in Ukraine”], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (accessed 11 December 2020).

14. Ministry of Finance of Ukraine (2005), “Pro oblikovu polityku” [“On accounting policy”], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2779201-05#Text> (accessed 11 December 2020).

15. Pushkar, M.S., Shchirba, M.T. (2009), “Theory and practice of accounting policy formation: Monograph”, Ternopil, 260 p.

**Abstract.**

Introduction. Detailed processing and paying proper attention to the accounting policy of an enterprise is the guaranty of adhering to accounting principles and forming credible and complete informational support to taking management decisions. The accounting policy, in the part of foreign economic activity, is one of the key elements of forming a full-fledged informational basis for high-graded risk management, which appears within trading enterprises while conducting different kinds of external economic operations. Evaluating the risks of foreign economic activity and the consequences of their influence on the financial results of an enterprise under the conditions of incertitude, stating the main directions of risk management in the foreign economic activity is ineffective without a proper system of their accounting reflection and their display in the accounting reports of an enterprise. Qualitative elaboration of accounting policy, which is the element of organizing the accounting process of the foreign economic activity of an enterprise, is the basis for streamlining and coordinating the fulfillment of accounting procedures covering the accounting of the consequences caused by the risks from foreign economic activities, for developing methodological principles of their display in the accounting accounts and presenting the corresponding information in the reports.

The aim of the article is to investigate the accounting policy of foreign economic activity conducted by trading enterprises under the conditions of incertitude in the economic surrounding of functioning and risks.

Presenting the main material under investigation. Modeling the indices of financial reports of trading enterprises depends directly on the accounting policy chosen, as its usage results in the fact that identical business transactions conducted by the enterprises of the same branch can be displayed in the accounting system differently. Normative regulation of assembling the accounting policy in Ukraine has been realized in different normative documents, which norms regulate the key stages of its elaboration and state the demands to its content. The analysis of the normative documents demonstrates the fragmentary regulation and elucidation of some definite aspects connected with the content of the accounting policy elements.

In the article there has been substantiated the influence of different kinds of foreign economic activity risks on the peculiarities of organizing accounting process and accounting policy of trading enterprises. Taking into consideration the abovementioned factors will allow to develop optimal organizational-methodical principles of accounting display of foreign economic transactions, to form an informative basis, which together with external information will contribute to avoiding, minimizing and neutralizing the influence of risks in foreign economic activity on the level of profitability of an enterprise.

On the results of investigating the components of the accounting policy and defining their place in organizing the accountancy of trading enterprises, it has been offered while developing the accounting policy of trading enterprises to take into consideration methodical and technical aspects. It has been proved, that organizing functioning and operation of the accounting staff is a separate element of organizing the accounting system at the enterprise, which should be regulated on the level of inner administrative documents.

The important element of the methodical aspect is the criteria list of defining and evaluating the risks of foreign economic activity as the facts of economic activity. After accepting the risks of foreign economic activity as the facts of economic life, there comes the necessity of evaluating the possibility of obtained or lost profits, which can appear as the result of foreign economic activity risks that occur. In this case the accounting system should contain the fixed nomenclature of such evaluating methods.

The components of methodical aspect are accounting estimations, which are developed by the enterprise itself and used for accounting display of the foreign economic activity risks being the facts of economic life. In this case it is expedient to fix in the accounting system the list and the unified approach to using the accounting estimations while displaying the risks of foreign economic activity.

In the accounting policy it is necessary to trace out the order of the accounting display of



foreign economic activity risks, as the facts of the economic life, on the accounts of the accounting system, and as the objects of the accounting depending on the chosen methods of managing risks, to choose the system of synthetic and analytical accounts.

The inseparable part of the methodical aspect of the accounting policy is stating the order of presenting the information about the risks of foreign economic activity as of the facts of the economic life in the financial reports and in the notes to annual financial reports. Under the condition of detailed description of the magnitude peculiar to foreign economic activity risks in the cost evaluation, the used methods of managing them, a reliable informative supplement for taking decisions by the users of the financial reports from trading enterprises is formed in the notes to the annual financial reports.

It has been justified, that the technical aspect of the accounting policy in the part of the accounting display of the external economic operations in the condition of risk includes a list of primary documents, the form of which has been developed at the enterprise solely and is the ground for the accounting display of the economic operations mentioned. Considering the peculiarities of foreign economic activity risks, as the objects of the accounting process, the important element of the technical aspect is the system of inner reports about the foreign economic activity risks and the methods of managing them.

Conclusions. The correctly collaborated accounting policy of trading enterprises under the conditions of incertitude in the economic surrounding is the guaranty of the effective management of the economic activity and the support of stable and effective development in the future. The investigation of the normative regulation in the process of development and content determination of the administrative document about the accounting policy has given the possibility to establish the existence of some drawbacks, which influence negatively the effectiveness and the correctness of the accounting process conducted by a business entity. On the results of the investigation the expediency of distinguishing the methodical and technical aspects in the accounting policy of external economic operations and the foreign economic risks as the facts of economic activity has been scientifically founded. For avoiding and minimizing the risks there has been suggested the list containing the main elements of the accounting policy for trading enterprises, which usage will provide for the formation of reliable indices of financial reporting system and taking rational managing decisions by the users of the financial reporting system.

Key words: accounting policy, foreign economic activity, risk, organization of accounting, elements of accounting policy, the fact of economic life

Науковий керівник: д.е.н., доц. Лубенченко О.Е.

Статья отправлена: 28.12.2020 г.

© Кінзерська Н.В.



УДК 330.322

**RISK ASSESSMENT AS A COMPONENT OF INVESTMENT ACTIVITY
OF AN ENTERPRISE****ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ЯК СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ****Amelina N.K. / Амеліна Н.К.***senior lecturer department of economics*

ORCID: 0000-0003-3807-5991

*National Transport University, Kyiv, M. Omelyanovich-Pavlenka, 1, 01010**Національний транспортний університет, Київ, М. Омеляновича-Павленка, 1, 01010*

Анотація. В роботі розглядається ризик, що присутній в інвестиційних процесах, створюючи та залишаючи великий ступінь невпевненості, як для інвесторів, так і для підприємств в їх інвестиційній діяльності. Існують розроблені механізми оцінки та управління інвестиційними ризиками без обґрунтованої бази. Створення привабливого середовища для діяльності підприємств є передумовою активізації внутрішніх інвестиційних процесів. Зарубіжні публікації в сфері дослідження інвестиційних ризиків різноманітні та різнобічні за тематикою досліджень, підходів та оцінок ситуацій і пропонувані рішення щодо питання уникнення або зменшення ризику в діяльності підприємств. Оцінка ризику – це найголовніший процес в методології обмеження ризику. Найважливішою складовою інвестиційного ризику є оцінка рівня інвестиційного ризику, що не лише впливає на рівень ризику, але і регулює можливості інвестування в ті або інші підприємства та компанії, сфери або галузі і визначає порядок використання інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: ризик, інвестиції, ризики інвестування, інвестиційна діяльність.

Вступ.

Трансформаційні процеси економічної системи лише тоді мають прогресивний результат коли під впливом ризиків визначають становлення економічної свободи суб'єктів господарювання. Ризик є невід'ємним атрибутом економічних відносин. За своєю суттю він є платою за економічну свободу, яку мають суб'єкти господарювання, оскільки володіють унікальним, але в той же час обмеженим набором економічних ресурсів та їх альтернативного використання під впливом новітніх технологій. Більшість рішень відносно ефективної організації й управління підприємством приймається в умовах жорсткої конкуренції та невизначеності, яку бажано подолати, щоб скоротити рівень втрат, спричинених ризиком. Аналіз проблематики економічної науки та практики переконливо свідчить, що врахування невизначеності, конфліктності, прогнози втрачених можливостей, вплив непередбачених факторів та породженого ними ризику є однією з фундацій розвитку економіки. Ризик залишається в умовах інвестиційних процесів, створюючи та залишаючи великий ступінь невпевненості, як для інвесторів, так і для підприємств в їх інвестиційній діяльності.

Основний текст.

Наявні сьогодні наукові розробки з питання інвестиційного ризику не дають чіткого уявлення про природу та сутність цього поняття, що ускладнює механізм управління не лише підприємством але й інвестиційною діяльністю в цілому. Існують розроблені механізми оцінки та управління інвестиційними



ризиками без обґрунтованої бази. Питання аналізу та систематизації наукових розробок та досліджень категорій «інвестиційний ризик» та «ризик інвестицій», та оцінки ефективного управління ризиками, як ефективного інструментарію у розподілі та контролі інвестиційних потоків є вкрай важливим на сьогодні при здійсненні інвестиційної діяльності.

Створення привабливого середовища для діяльності підприємств є передумовою активізації внутрішніх інвестиційних процесів. Негативні наслідки світової економічної кризи позначились різким скороченням іноземних інвестицій та зниженням світового попиту на експортно-імпортні товари та послуги. Зусилля держави мають спрямовуватися на розширення внутрішнього ринку за рахунок стимулювання споживчого попиту, а основою структурних перетворень економіки, модернізації виробництва, розвитку транспортної інфраструктури та джерелом розширеного відтворення мають стати внутрішні інвестиції.

Перевагу слід віддавати міжрегіональним інвестиційним проектам, які передбачають взаємодію регіонів з різним рівнем економічного розвитку. За допомогою раціонального та обґрунтованого формування інвестиційного пакету, з врахуванням особливостей протікання інвестиційного процесу як для інвестора так і для підприємства, підвищують ефективність та стійкість процесу інвестування до кризових явищ.

Зарубіжні публікації в сфері дослідження інвестиційних ризиків різноманітні та різнобічні за тематикою досліджень, підходів та оцінок ситуацій і пропонованим рішенням щодо питання уникнення або зменшення ризику в діяльності підприємств. В дослідженнях зарубіжних вчених присутнє широке коло питань, що відносяться до вивчення питання ризику в діяльності підприємств, його впливу на результати цієї діяльності та наслідків до яких це призводить. Незважаючи на широту досліджень, як і раніше зарубіжним дослідникам не вистачає кількох ключових нових практик в аспекті ризиків інвестування. Ніша дослідницьких інструментів ризику, в тому числі ризику інвестиційної діяльності. Екологічні, соціальні та управлінські ризики (ESG) і заходи по боротьбі з ними вже широко використовуються багатьма інвесторами, особливо інституційними інвесторами.

Саме інвестиційна діяльність останніх років відноситься до «критичної» оцінки ризиків інвестицій. Межі дослідження цього напрямку, характеризує сучасний стан проблеми ризику та інвестицій, їх взаємозв'язку та невід'ємності одне від одного в процесі здійснення інвестиційної діяльності. Використовуючи аналіз ризику, доступні методи та прийоми, що застосовуються в аналізі ризиків як інструмент вимірювання та управління інвестиціями підприємства отримують інформацію, яка підтверджує його рішення, і на цій основі воно може краще прийняти чи відхилити рішення інвестиції.

Оцінка ризику – це найголовніший процес в методології обмеження ризику. Підприємства використовують оцінку ризику для визначення потенційної загрози здійсненню інвестиційного процесу. Результат цього процесу, тобто оцінки ризику, може допомогти визначити відповідні заходи контролю для зниження ризику, чи, навіть, намагання уникнення ризику в



процесі здійснення інвестиційної діяльності. Ризик пов'язаний з імовірністю того, що загроза для інвестиційної діяльності може мати потенційну вразливість і, як наслідок, мати негативний вплив на діяльність підприємства або ефективність інвестицій. Для визначення імовірності негативного впливу того чи іншого чинника на результат інвестиційної діяльності потрібен ретельний аналіз в комплексі з потенційними наслідками та можливістю розрахунку результату. Вплив кожного з факторів відноситься до рівня шкоди, яку може бути заподіяно загрозами та невизначеностями в ході проведення інвестиційної діяльності.

Для інвестиційного процесу, що знаходиться на етапі ініціювання або проектування, наявна інформація щодо невизначеностей та ризиків може бути отримана лише із розробленого документа про джерела фінансування інвестицій та про наявні процедури та методи уникнення ризику. Саме тому опис процедури здійснення інвестування має бути засновано на основі наданої інвестору інформації щодо фінансового стану підприємства, наявної інфраструктури, бази існуючих та майбутніх клієнтів перед початком здійснення процедури інвестицій.

У разі, якщо інвестування ще не розпочато, пошук невизначеностей відносно захисту джерел фінансової інформації щодо здійснення інвестиційної діяльності має бути зосереджено на економічній безпеці підприємства, інвестиційних процесах, що плануються та визначенню вимог відносно доступу до фінансової документації підприємства незареєстрованим клієнтам та користувачам. Якщо ж інвестування вже розпочато, ідентифікація невизначеностей відносно захисту фінансової інформації щодо здійснення інвестиційної діяльності має включати конкретні рекомендації про заплановані попереджувальні дії. Оскільки повне усунення ризику при здійсненні інвестиційної діяльності практично неможливо, необхідно використовувати підхід з найменшим рівнем витрат та застосовувати найбільш прийнятні заходи по контролю для зниження рівня ризику в ході інвестиційної діяльності з мінімально несприятливим впливом на ресурси підприємства та мету інвестування.

Висновок.

Поліпшити рівень інвестиційного клімату можна за рахунок прийняття першочергових заходів щодо стабілізації соціальної, економічної та політичної ситуації в країні, а також за рахунок прийняття рішучих дій із становлення інвестиційного ринку. Для інвесторів головне завдання перед ухваленням рішення – визначити приріст коштів при поверненні інвестицій. У даному процесі до уваги береться не лише міра інвестиційного ризику, але і ефективність функціонування інвестиційного ринку. Найважливішою складовою інвестицій є оцінка рівня інвестиційного ризику, що не лише впливає на рівень ризику, але і регулює можливості інвестування в ті або інші підприємства та компанії, сфери або галузі і визначає порядок використання інвестиційних ресурсів. Слід відзначити, що українське інвестиційне законодавство потребує удосконалення, чим і пояснюється недостатньо висока активність співпраці підприємств та інвесторів.

**Література:**

1. Martina Merkova, Josef Drábek. Use of Risk Analysis in Investment Measurement and Management.// Business Economics and Management 2015 Conference, BEM2015 // Procedia Economics and Finance 34 (2015). pp. 656 – 662.
2. World Economic Forum 91–93 route de la Capite CH-1223 Cologny/Geneva Switzerland The Global Risks Report 2020 15th Edition pp. 79-80
3. International Journal of Risk Assessment and Management 2020 Vol.23 No.2 pp. 119-133

References.

1. Martina Merkova, Josef Drábek. Use of Risk Analysis in Investment Measurement and Management.// Business Economics and Management 2015 Conference, BEM2015 // Procedia Economics and Finance 34 (2015). pp. 656 – 662.
2. World Economic Forum 91–93 route de la Capite CH-1223 Cologny/Geneva Switzerland The Global Risks Report 2020 15th Edition pp. 79-80
3. International Journal of Risk Assessment and Management 2020 Vol.23 No.2 pp. 119-133

Abstract.

Introduction. Risk is an inherent feature of economic relationships. It is inherently a cost of economic freedom for operating businesses and actors in the investment process because they have unique and, at the same time, limited economic resources to use them alternatively under the influence of modern technology.

The main text. There are developed mechanisms for assessing and managing investment risks without a sound basis. Creating an attractive operating environment for enterprises is a prerequisite for stimulating domestic investment processes.

Foreign publications in the field of investment risk research are diverse and varied in terms of research topics, approaches and situation assessments, as well as proposed solutions to the issue of risk reduction in enterprise activities.

Businesses use risk assessment to identify potential threats to the investment process. The result of this process, i.e. the risk assessment, can help determine appropriate controls to mitigate the risk, or even the possibility of avoiding it, in the investment process.

Conclusion. For investors, the main task before making a decision is to determine the return on investment. This process takes into account not only the level of investment risk, but also the efficiency of the investment market.

Key words: risk, investment, investment risks, investment activity

Стаття відправлена: 04.02.2021 р.

© Амеліна Н.К.



УДК 338.24

**IMPROVING THE MANAGEMENT MECHANISM FOR SUSTAINABLE
TOURISM DEVELOPMENT****УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ****Borblik K./ Борблік К.Е.***c.e.s., sen. lect./ к.е.н., ст. викл.*

ORCID: 0000-0002-4853-5907

*Priazovsky State Technical University, Mariupol, University 7, 87555**Приазовський державний технічний університет,**Маріуполь, Університетська 7, 87555*

Анотація. В роботі розглянуто концептуальні підходи до визначення поняття та концепції сталого розвитку. Обґрунтовано управлінську основу механізму забезпечення сталого розвитку. Удосконалено напрями забезпечення сталого розвитку туризму, в контексті імперативів управління з конкретизованими умовами, що формуються в індустрії туризму. Запропоновано кількісні показники, що характеризують ефективність використання рекреаційних ресурсів. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи щодо формування системи управління сталим розвитком туризму. Сформовано концептуальну модель механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму. Визначено основні умови реалізації механізму управління забезпеченням сталого розвитку туристичної сфери.

Ключові слова: управління розвитком, механізм управління забезпеченням сталого розвитку, розвиток, напрями, підходи, сталий туризм, управління забезпеченням сталого розвитку туризму.

Вступ.

У провідних економічних державах вже сьогодні можна спостерігати трансформацію традиційних індивідуалістичних цінностей з урахуванням концепції сталого розвитку. Як зазначають українські вчені О.Б. Ватченко та В.М. Ільченко «У суспільстві формується новий підхід до вирішення соціальних проблем, відбувається посилення державного та міждержавного планування із залученням до процесу прийняття рішень все більшої кількості зацікавлених сторін...» [1]. Формування ефективного механізму управління забезпеченням сталого розвитку при цьому набуває важливого значення для розбудови демократичного суспільства та соціально-орієнтованої ринкової економіки. Основною метою статті є удосконалення механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму. Необхідно відзначити, що велика кількість наукових досліджень [2-5], що присвячені проблемі забезпечення сталого розвитку, зосереджуються на наслідках антропогенного перенавантаження планети. Проте такий підхід є недостатньо повним, адже на сьогодні актуальною є не тільки проблема перенаселення, а й криза соціально-економічного розвитку. Важливо зауважити, що гармонічний соціально-економічний, управлінський та політичний розвиток країни в світу в цілому сприяв би вирішенню проблеми раціонального розміщення населення. Саме ті країни, що мають недостатньо ресурсів для розвитку, низький рівень соціально-економічної та політичної стабільності характеризуються наявністю меншої



кількості можливостей для забезпечення сталого розвитку. Тому вирішення цих питань потребує загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а саме системного аналізу та синтезу (для встановлення підходів, принципів, інструментарію управління забезпеченням сталого розвитку туризму). Існує нагальна потреба в удосконаленні механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму. Все вищезазначене обумовило вибір теми статті, визначило її мету та зміст.

Основний текст. І.А. Чайківський щодо концепції сталого розвитку зазначає, що вона визначає «... певні обмеження в експлуатації природних ресурсів, але ці обмеження не є абсолютними...», вони «... відносні і пов'язані із сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності.» [6].

Запровадження концепції сталого розвитку – це зміна суспільних відносин і формування такої системи, яка не руйнуватиме середовище свого існування.

У науковій літературі існує кілька підходів до визначення сутності концепції забезпечення сталого розвитку (табл. 1). Варто відзначити, що розуміння даної категорії тісно пов'язано із трактуванням поняття «сталий розвиток» - в залежності від нього дослідниками формуються принципи, умови та інструменти забезпечення сталого розвитку.

Управлінською основою механізму забезпечення сталого розвитку є циклічний рух, який відповідно до динамічної теорії розвитку Й. Шумпетера представляє собою «руйнування», «... у ході якого здійснюється безперервне відновлення й перехід на більш високий щабель розвитку» [15]. Однак, для механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму недостатньо розглядати процеси зміни, як циклічні. В умовах ринку, говорячи про механізм забезпечення його сталого розвитку, передбачається розгляд механізму управління з конкретизованими умовами, що формуються в індустрії туризму.

Структура механізму управління буде залежати від характеру проблем, які підлягають вирішенню в певному туристично-рекреаційному комплексі. Отже, механізмом, який забезпечуватиме сталий розвиток туризму, є управлінський процес.

Більшість вчених [2,3,4,5] погоджується із тим, механізм управління забезпеченням сталого розвитку туризму базується на кількох напрямках, серед яких економічний, екологічний та соціальний (рис. 1). Саме вони слугують посиленню координації дій суб'єктів управління ринком з різних ланок (органів державної влади, неурядових структур, підприємств, окремих суб'єктів).

Екологічний напрям у даному випадку є елементом сильного впливу на соціальний, через те, що у більшості випадків саме екологічні катастрофи призводять до соціальних негараздів. Український вчений В.М. Трегобчук у своїй праці «Концепція сталого розвитку для України» зазначив, що «жодні економічні вигоди не можна визнати доцільними, якщо зростають показники захворюваності, інвалідності та смертності населення, погіршується його фізичне та психічне здоров'я» [5], визначаючи тим самим рівну вагу кожного із зазначених напрямів в контексті розробки ефективного механізму забезпечення сталого розвитку туризму.



Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «забезпечення сталого розвитку»

Автори	Назва підходу	Сутність
Х.Г. Гальчак	Як механізм державного регулювання	Механізм поєднання державного регулювання і соціально відповідальних корпоративних стратегій функціонування суб'єктів соціально-економічної системи та побудови ефективної моделі їхньої взаємодії [7]
Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (проект)		Проведення структурних реформ, забезпечення економічного зростання екологічно невиснажливим способом, створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності [8]
О.К. Гордєєв		Система принципів, завдань та заходів, реалізація яких має сприяти переходу країни на засади збалансованого розвитку, служать основою для розроблення стратегій, проектів та програм соціально-економічного розвитку [9].
О.В. Поплавська, Д.В. Балабанюк		Комплексний інструментарій, який дозволить кожній державі використати географічний, природно-ресурсний, інфраструктурний, інтелектуальний потенціал, а також кумулятивний ефект завдяки спільній реалізації цього потенціалу у поєднанні з кращим світовим досвідом в організації інноваційного процесу [10].
Л.Г. Мельник	Як інструментарій забезпечення гармонійного розвитку держави	Функціонування всіх державних підсистем з метою забезпечення стійкості трьох систем: природної, виробничої, соціально-економічної [11]
А.М. Вергун, І.О. Тарасенко		Забезпечення гармонізації та поєднання соціальних, економічних та екологічних цілей, їх реалізація в єдиній соціо-еколого-економічній системі певної території [12].
О. Матвєєва	Як концепція природокористування	Збереження природокористування на користь соціального благополуччя поколінь, зорієнтованих на поселення економічної спроможності господарських комплексів [13].
Е.І. Строгонова		Взаємозалежна сукупність засобів, за допомогою яких досягаються пріоритетні цілі сталого розвитку: закріплення результатів кожного циклу відтворення, забезпечення ефективного взаємозв'язку між фінансовими ринками та ринками реального сектору економіки, відтворення системної якості зв'язків елементів регіональної системи та її здатності до подальшого саморозвитку [11].

Авторська розробка

Для оцінки ефективності заходів в межах економічного напрямку забезпечення сталого розвитку туризму вчені часто користуються такими методами, як експертний, бальний, рейтинговий, порівняльний, тощо.



Рисунок 1 - Напрями забезпечення сталого розвитку туризму

Джерело: складено автором з використання джерел [13,15]

Серед сукупності кількісних показників на нашу думку є доцільним виокремити ті, що характеризують ефективність використання рекреаційних ресурсів. Серед таких показників необхідно відзначити наступні:

1. Коефіцієнт придатності рекреаційних комплексів, що характеризує їх стан [128]:

$$K_{пр\ рекр} = \frac{\text{залишкова_вартість_об'єкту}}{\text{первісна_вартість_об'єкту}} \quad (1)$$

2. Коефіцієнт оновлення рекреаційних комплексів визначає динаміку їх руху [128]:

$$K_{он\ рекр} = \frac{\text{вартість_об'єктів,що_надійшли_за_рік}}{\text{первісна_вартість_об'єкту}} \quad (2)$$

3. Коефіцієнт вибуття рекреаційних комплексів, ще демонструє, яка частка ресурсів вибула за звітний період з тих чи інших причин [128]:

$$K_{в\ рекр} = \frac{\text{вартість_об'єктів,що_вибули_за_рік}}{\text{первісна_вартість_об'єкту}} \quad (3)$$

4. Коефіцієнт зносу рекреаційних комплексів показує, на який відсоток профінансовані за рахунок зносу їх заміна і відновлення (збільшення даного коефіцієнта характеризує погіршення стану матеріально-технічної бази рекреаційного комплексу) [128]:

$$K_{зн\ рекр} = \frac{\text{знос}}{\text{первісна_вартість_об'єкту}} \quad (4)$$

Розрахунок цих показників дозволить оцінити ефективність використання рекреаційних ресурсів. Крім того, вони слугуватимуть базою для подальшої



оцінки загального внеску туристичного ринку в економічну систему країни.

Оцінка екологічної складової механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму представляється як складна система індикаторів. Вона має на меті оцінку діяльності, яка не тільки регулюється державою, а й підлягає певним обмеженням у зв'язку із обмеженою кількістю природних ресурсів. Традиційно існує велика кількість дозволів, що використовуються суб'єктам ринку для здійснення туристичної діяльності, а саме: використовувати природні ресурси, проводити дії, що спонукають до нанесення шкоди довкіллю. Всі ці дозволи встановлюються актами екологічного (природоресурсного) законодавства, видаються різними органами державної влади і власниками ресурсів. Саме вони стають підставою для виникнення відносин між суб'єктами ринку, власниками ресурсів і органів державної влади. З огляду на це, екологічна допустимість об'єктів туристичного ринку може бути представлена так [11]:

$$\sum a_{ij}(x_i^{(0)} + x_i) + a_{oj}(x_0^{(0)} + x_0) \prec S, \quad (5)$$

де, a_{ij}, a_{oj} - внесок і-го об'єкту в забруднення j-ї регіону; $x_i^{(0)}, x_0^{(0)}$ - кількість викидів, що забезпечені ліцензією є на і-му об'єкті; x_0, x_i - кількість викидів, що не забезпечені ліцензією на об'єкті; S – показник граничнодопустимої концентрації для окремої речовини або групи речовин.

Такий показник покликаний оптимізувати усі процеси на туристичного ринку, що впливають на навколишнє природне середовище.

Згідно вищезазначеного, екологічна складова механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму тісно пов'язана із соціальним напрямом його функціонування. Для оцінки соціального стану населення краще використовувати відносні показники, що дозволяють виміряти інтенсивність розвитку досліджуваного явища в часі, оцінити рівень розвитку одного явища на тлі взаємопов'язаних з ним інших, здійснити просторово-територіальні порівняння, в тому числі на міжнародному рівні. Підвищення добробуту населення в межах функціонування туристичного ринку можливо оцінити через такі показники, як:

1. Частка населення, що була за кордоном з туристичною метою, що демонструє не тільки статок населення, а й рівень доступності туристичних послуг. Даний показник розраховується за формулою [11]:

$$CH_{зм} = \frac{\text{Кількість осіб, що була за кордоном з туристичною метою}}{\text{чисельність населення}} \quad (6)$$

2. Відвідуваність населенням закладів культури (музеїв, театрів, кінотеатри, виставки и подібне), що демонструє популярність різних типів розважальних заходів та їх доступність для населення [11]:

$$BH_{зк} = \frac{\sum \text{кількість відвідувань закладу}}{1000 \text{ осіб}} \quad (7)$$

У цьому контексті українські вчені Г.П. Скляр та Н.М. Карпенко основоположним принципом механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму визначають принцип сумісно-розділених відносин, що реалізується через інструмент партнерства. На їх думку забезпечення сталого



розвитку туризму має бути реалізовано через державно-приватне партнерство [11]. І.М. Шамара та К.І. Азарова головним елементом механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму визначають державу: «Держава повинна активно втручатися в конкурентну боротьбу, проводити активну протекціоністську політику за вплив на рух міжнародного туристичного потоку, зокрема через реалізацію державних програм, впровадження стимулюючої фіскальної політики на загальнодержавному та регіональному рівні, що сприятимуть розбудові індустрії туризму» [11]. Ю.В. Мігущенко стверджує, що для забезпечення сталого розвитку туризму «... необхідно реалізувати низку дієвих заходів в межах інституційно-правового, організаційно-адміністративного, фіскально-економічного, соціально-психологічного механізмів» [11]. О.І. Сесьолкін визначає, що забезпечення сталого розвитку туризму потребує не тільки сильного політичного керівництва, і й інформованої участі усіх суб'єктів ринку [11]. Схожої позиції дотримується і І. Петрасов, зазначаючи, що розробка та практична реалізація механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму має здійснюватися в процесі співробітництва з усіма зацікавленими сторонами, особливо приватним сектором економіки, місцевими та корінними громадами [11]. У той же час В.С. Новіков акцентує увагу на тому, що розробка механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму має бути покладена у компетенцію туристичних компаній, а от підтримка його ефективності у довгостроковій перспективі – завдання усіх зацікавлених суб'єктів [6].

Впровадження механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму полягає в забезпеченні збалансованого розвитку всіх сфер туристичної діяльності на основі виваженого використання ресурсів для вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Особливу увагу при цьому потрібно приділяти вивченню ролі складової управління, ефективній роботі всіх туристичних підприємств, а також застосуванню соціальних гарантів, зокрема для населення країн, що приймають туристів, для підвищення якості життя.

Концептуальна модель механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму представляє собою сукупність інтегрованих компонентів, їх суттєвих відносин і зв'язків, що відображають основний зміст процесів збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку (рисунок 2).

В наведеній моделі представлені цілеспрямовані пріоритети суб'єктів, що застосовуються ними на засадах ринкових інструментів та напрямів ресурсо-забезпечення туристичних послуг, базуються на принципах та індикаторах рівноваги сталого розвитку.

Аналіз теоретико-методологічних підходів щодо формування системи управління сталим розвитком туристичного ринку дозволяє стверджувати, що у переліку факторів, які забезпечують успішний розвиток територій, чільне місце займають методи стратегічного управління, котрі базуються на принципах комплексності, пропорційності, адаптивності, безперервності, оптимальності, економічної безпеки, результативності і т.д.

Для забезпечення сталого економічного розвитку необхідно:



- 1) здійснити переведення туристичного ринку на інноваційний шлях розвитку;
- 2) запровадити жорстку систему ресурсозбереження;
- 3) здійснити структурно-технологічну та екологічну (шляхом створення екологічного паспорту держави, регіонів, міст, визначення найбільш вагомих загроз та ризиків регіональної екосистеми) перебудову економічних процесів.

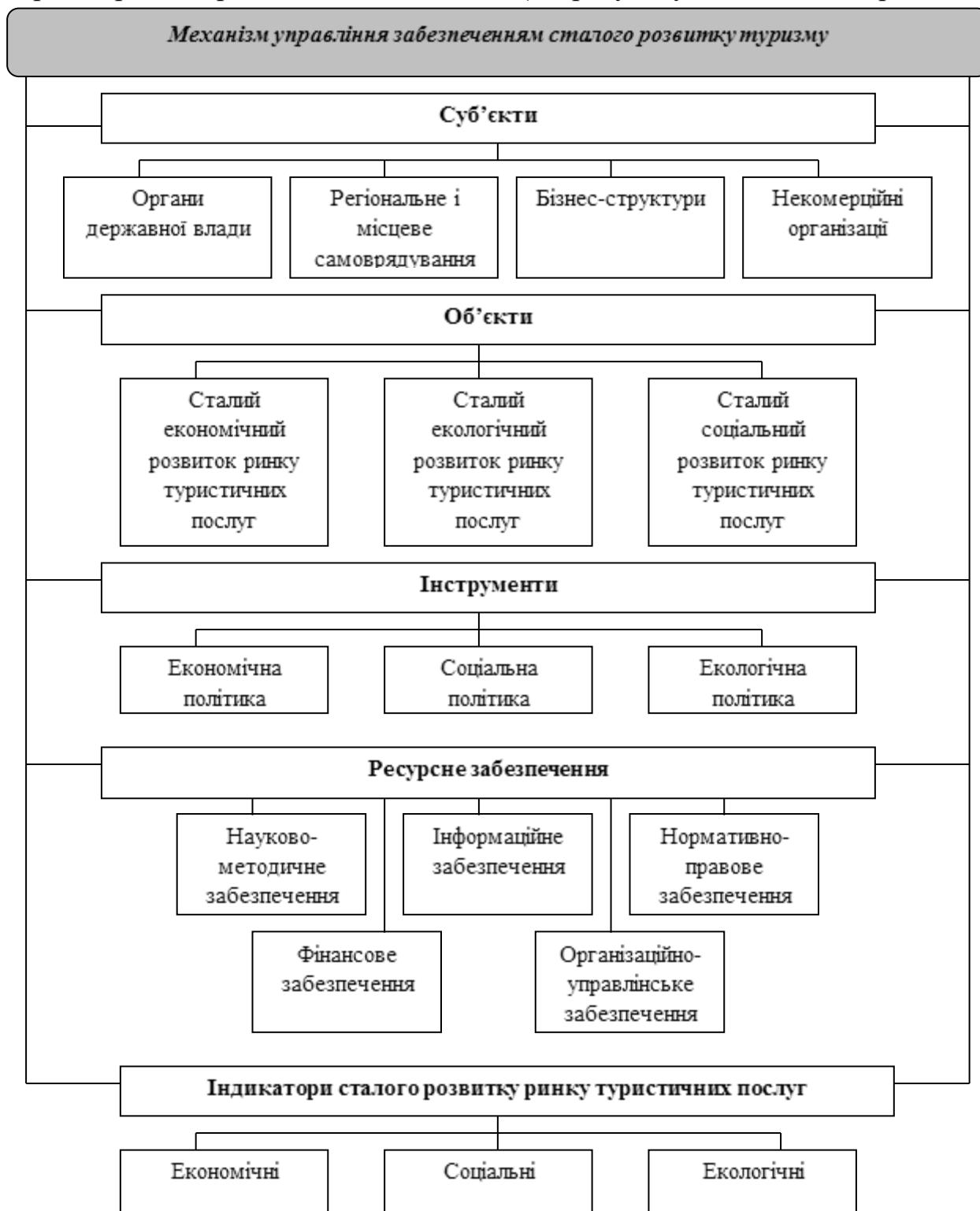
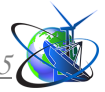


Рисунок 2 - Концептуальна модель механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму

Авторська розробка



Для забезпечення сталого соціального розвитку важливим є:

1) поступове утвердження в масовій свідомості філософії сталого розвитку шляхом широкого висвітлення через ЗМІ освітньої системи концепції ноосфери та необхідної еволюції навколишнього середовища;

2) формування у населення системи потреб та етичних цінностей, відповідаючи принципам сталого розвитку;

3) формування сучасної моделі споживання у відповідності з принципами сталого розвитку (ресурсозаощадливої, оптимально-раціональної, екологічнобезпечної, орієнтованої на пріоритетний духовно-соціальний розвиток людини);

4) забезпечення розвитку соціальної сфери та соціальної інфраструктури на засадах сталості, забезпечення їх максимальної безконфліктної інтеграції з екосистемою;

5) створення необхідних правових, організаційних, фінансових, матеріальних умов для забезпечення людського розвитку в усій його багатогранності;

6) формування державної соціальної політики сталого розвитку.

Для забезпечення сталого екологічного розвитку необхідно:

1) формування сучасної природоохоронної інфраструктури держави, регіонів, міст;

2) удосконалення систем моніторингу за рівнем техногенного навантаження на екосистеми та динамічне відображення змін, що відбуваються у навколишньому природному середовищі;

3) розробка і впровадження програм екологізації виробництва та побутової діяльності населення;

4) забезпечення капітального ремонту та модернізації основних виробничих фондів природоохоронного призначення;

5) встановлення жорстких національних та регіональних екологічних стандартів виробництва та контроль за їх дотриманням;

6) створення комплексної систем переробки та утилізації побутових відходів на основі впровадження системи окремого збору і вивезення побутових відходів з охопленням усіх верств населення [13,14].

У цьому контексті основним важелем сталого розвитку туризму є конкурентоспроможність. Вона передбачає створення системи стандартів якості надання різноманітних туристичних послуг. Підприємства, що пропонуватимуть на ринку неконкурентоспроможні послуги, не матимуть успіху в довготривалій перспективі [4].

Як уже зазначалося, сталий розвиток досягається, якщо протягом тривалого часу забезпечується в єдності та взаємодії відтворення виробничого потенціалу, людських ресурсів та природного середовища. Вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку туризму відіграє врахування та коригування впливів зовнішніх та внутрішніх факторів, бо саме цей ринок безпосередньо пов'язаний із використанням природних ресурсів. Умовою реалізації механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму є раціональне поєднання ефективного функціонування ринкової системи та державного



регулювання економіки шляхом координації дій у всіх сферах життя суспільства, переорієнтації суспільно-політичних відносин, соціальних, економічних, екологічних і політичних інститутів держави [11].

Заключення та виводи.

В статті було розглянуто головне завдання механізму управління забезпеченням сталого розвитку туризму, це формування належних умов для ефективного використання природно-ресурсного потенціалу в інтересах сучасного і майбутніх поколінь. Управлінський аспект передбачає комплексний підхід з позиції економічної, соціальної, фінансової, екологічної, інформаційної, правової та організаційної складових. Дія механізму направлена на скорочення до оптимального обсягу використання природних ресурсів, формування ефективної інвестиційної політики, спрямованої на розробку, освоєння та використання ресурсозберігаючих, маловідходних та безвідходних технологій, надання екологічно безпечних послуг та відповідальне їх споживання. При цьому усіма зацікавленими в розвитку галузі особами має бути забезпечений баланс зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на туристичний ринок. Кінцевий результат функціонування індустрії туризму в умовах впровадження засад сталого розвитку проявлятиметься у підвищенні та утриманні на високому рівні висококонкурентних позицій на світовій арені [11].

Література:

1. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики) : монографія / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко, Я. В. Остафійчук та ін. Чернігів, 2013. 336 с.
2. Какутич Е. Ю. Устойчивое развитие как концептуальная основа трансформации мировой экономики. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 1. С. 62-74.
3. Пашкевич М. С., Шаповал В. М. Предпосылки формирования, сущность и эволюция концепции устойчивого развития. *Наука и мир*. 2014. № 2(4). С. 40-46
4. Україна 2030. Доктрина збалансованого розвитку. Львів : Кальварія, 2017. 164 с.
5. Гальчак Х.Р. Забезпечення сталого розвитку підприємства як основа формування соціальної відповідальності. *Інституціональний депозитарій Львівського політехнічного національного університету* : веб-сайт. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34862/1/12_69-74.pdf (дата звернення: 02.02.2021).
6. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (проект). *Офіційний сайт Верховної Ради України* : веб-сайт. URL: [w1.c1.rada.gov.ua > webproc34](http://w1.c1.rada.gov.ua/webproc34) (дата звернення: 02.02.2021).
7. Мельник Л.Г. Триалектические основы управления развитием экономических систем: монография. Сумы: Университетская книга, 2015. 447 с.
8. Гордеев О.К. Забезпечення сталого місцевого розвитку: підходи, принципи, складові. *Державне будівництво*. 2012. № 2. С. 2-15.



9. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. Москва: Наука, 1989. 261 с.
10. Ватченко О. Б., Ільченко В. М. Механізм забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Науковий вісник НЛТУ* : зб. наук.-техн. праць. Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. С. 205-212.
11. Горіна. Г. О., Борблік К. Е. Механізм забезпечення сталого розвитку ринку туристичних послуг. *Торгівля та ринок України*. 2019 № 1(45). С. 137-147.
12. Примак К. Д., Довгань Л. Є. Організаційно-економічний механізм забезпечення сталого розвитку підприємства. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2015. Вип. 9. С. 37-43.
13. Скляр Г. П., Карпенко Н. М. Сталий розвиток сфери туризму на засадах партнерства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. Економічні науки*. 2013. № 2. С. 126-130.
14. Шамара І. М., Азарова К. І. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку ринку туристичних послуг України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2018. Вип. 8 С. 196-203.
15. Мігущенко Ю. В. Дисбаланси та механізми розвитку національного туристичного ринку в умовах анексії та тимчасової окупації частини території України. *Стратегічні пріоритети*. 2017. №2. С. 129-136.

References:

1. Kucenko V. I., Udovichenko V. P., Ostafijchuk YA. V. ta in. (2013). Suspil'nij vektor stalogo rozvitku (pitannya teorii ta praktiki) [Social vector of sustainable development (questions of theory and practice)]. CHernigiv. [in Ukrainian].
2. Kakutich E. YU. (2010). Ustojchivoe razvitie kak konceptual'naya osnova transformacii mirovoj ekonomiki. [Sustainable development as a conceptual basis for the transformation of the world economy]. *Mekhanizm reguljuvannya ekonomiki*, no. 1. 62-74. [in Russian].
3. Pashkevich M. S., SHapoval V. M. (2014). Predposylki formirovaniya, sushchnost' i evolyuciya koncepii ustojchivogo razvitiya. [Prerequisites for the formation, essence and evolution of the concept of sustainable development]. *Nauka i mir*, no. 2(4). 40-46. [in Russian].
4. Ukraïna 2030. (2017). *Doktrina zbalansovanogo rozvitku*. L'viv. 164. [in Ukrainian].
5. Gal'chak H.R. (2013). Zabezpechennya stalogo rozvitku pidpriemstva yak osnova formuvannya social'noï vidpovidal'nosti. Institucional'nij depozitarij L'vivs'kogo politekhnichnogo nacional'nogo universitetu [Ensuring sustainable development of the enterprise as a basis for the formation of social responsibility. Institutional Depository of Lviv Polytechnic National University]. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34862/1/12_69-74.pdf [in Ukrainian]. (2021, February, 02).
6. Strategiya stalogo rozvitku Ukraïni do 2030 roku (proekt). (Verkhovna Rada Ukrayiny). [Strategy of sustainable development of Ukraine until 2030 (draft) *The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*]. Retrieved from <http://w1.c1.rada.gov.ua/webproc34> [in Ukrainian]. (2021, February, 02).
7. Mel'nik L.G. (2015). *Trialekticheskie osnovy upravleniya razvitiem ekonomicheskikh sistem* [Trialectical bases of management of development of economic systems]. Sumy. [in Ukrainian].
8. Gordeev O.K. (2012). *Zabezpechennya stalogo miscevogo rozvitku: pidhodi, principi, skladovi. Derzhavne budivnictvo*. [Ensuring sustainable local development: approaches, principles, components. State building.]. [in Ukrainian].
9. Vernadskij V.I. (1989). *Biosfera i noosfera*. [Biosphere and noosphere.]. Moskva: *Nauka*. [in Russian].



10. Vatchenko O. B., Il'chenko V. M. (2011). *Mekhanizm zabezpechennya stalogo rozvitku regioniv Ukraïni. [The mechanism of sustainable development of the regions of Ukraine.]*. Naukovij visnik NLTU : zb. nauk.-tekhn. prac'. L'viv : RVV NLTU Ukraïni, 205-212. [in Ukrainian].
11. Borblik K.E., & Gorina. G.O. (2019) *Mekhanizmi realizacii strategii stalogo rozvitku rinku turistichnih poslug Ukraïni [Mechanisms for implementing the strategy of sustainable development of the market of tourist services of Ukraine]*. Visnik Donec'kogo nacional'nogo universitetu ekonomiki i torgivli imeni Mihajla Tugan-Baranovs'kogo. Vol. 2. [in Ukrainian].
12. Primak K.D., Dovgan' L. (2015). *Organizacijno-ekonomichnij mekhanizm zabezpechennya stalogo rozvitku pidpriemstva. [Organizational and economic mechanism for sustainable development of the enterprise]*. Aktual'ni problemi ekonomiki ta upravlinnya. Vol. 9. [in Ukrainian].
13. Sklyar G. P., Karpenko N. M. (2013). *Stalij rozvitok sferi turizmu na zasadah partnerstva. [Sustainable development of tourism on the basis of partnership]*. Naukovij visnik Poltav's'kogo universitetu ekonomiki i torgivli. Ser. Ekonomichni nauki. Vol. 2. [in Ukrainian].
14. SHamara I. M., Azarova K. I. (2018) *Suchasnij stan, problemi ta perspektivi rozvitku rinku turistichnih poslug Ukraïni. [Current state, problems and prospects of the market of tourist services of Ukraine]*. Visnik Harkiv's'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Ser. Mizhnarodni vidnosini. Ekonomika. Kraïnoznavstvo. Turizm. Vol. 8, 196-203. [in Ukrainian].
15. Migushchenko YU. V. (2017) *Disbalansi ta mekhanizmi rozvitku nacional'nogo turistichnogo rinku v umovah aneksii ta timchasovoï okupacii chasti teritorii Ukraïni. [Imbalances and mechanisms of development of the national tourist market in the conditions of annexation and temporary occupation of a part of the territory of Ukraine.]*. Strategichni prioriteti. 2017. Vol. 2, 129-136. [in Ukrainian].

Abstract. *The paper considers conceptual approaches to defining the concept and concept of sustainable development. The management basis of the mechanism of ensuring sustainable development is substantiated. The directions of ensuring the sustainable development of tourism have been improved, in the context of management imperatives with specified conditions that are being formed in the tourism industry. Quantitative indicators characterizing the efficiency of recreational resources use are offered. Theoretical and methodological approaches to the formation of a management system for sustainable tourism development are analyzed. A conceptual model of the management mechanism for sustainable tourism development has been formed. The basic conditions of realization of the mechanism of management of maintenance of sustainable development of tourist sphere are defined.*

Key words: *development management, sustainable development management mechanism, development, directions, approaches, sustainable tourism, sustainable tourism management.*

Стаття відправлена: 06.02.2021р.

© Борблік К.Е.



УДК 338.43

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE FOOD INDUSTRY IN RUSSIA**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РОССИИ****Tkharkahova I.G. /Тхаркахова И.Г.***PhD in economics /к.э.н, доцент*

ORCID: 0000-0001-8062-4427

SPIN: 6041-4560

Ponokova D.I./ Понокова Д.И.*PhD in economics /к.э.н, доцент*

ORCID: 0000-0002-5112-3671

SPIN: 6563-7975

Ordynskaya M.E./Ордынская М.Е.*PhD in economics /к.э.н, доцент*

ORCID: 0000-0001-6947-6275

SPIN: 8339-1096

*Adyghe State University, Maykop, Pervomayskaya St, 208, 385000**Адыгейский государственный университет, Майкоп, Первомайская, 208, 385000*

Аннотация. Статья посвящена анализу основных проблем пищевой промышленности в России. Основным предметом исследования была пищевая промышленность. Целью исследования является изучение состояния и выявление основных тенденций развития пищевой промышленности в России. Изучена динамика объемов производства и реализации основных видов продуктов питания. Проводится сравнительная характеристика данных на 2018 год с запланированными, согласно «Стратегии 2020». В итоге были выведены перспективы развития пищевой промышленности в России.

Ключевые слова: стратегия 2020, пищевая промышленность, тенденции развития, основные проблемы, производство пищевых продуктов.

Промышленность — ключевой сектор современной экономики, от которого зависит техническая база государства, научно-техническое производство и уровень жизни населения в целом.

Промышленность России является одной из самых важных и неотъемлемых отраслей материального производства с достаточно сложной структурой, включающей более десятка подотраслей. Промышленность нашей страны становится все менее зависимой от иностранных государств. На развитие промышленности России негативно влияет ряд внешних факторов, среди которых можно выделить кризис, санкции, инфляцию, девальвацию, дефолт [2].

Индекс промышленного производства по данным Росстата в феврале 2018 г. вырос на 1,5%, что на 1,4% ниже, чем в январе, что свидетельствует о том, что рост производства есть, но он существенно сократился [3]. В таких сферах промышленности, как водоснабжение, обработка и добыча полезных ископаемых, энергетика, наблюдается темп роста промышленности, одной из причин является снижение объемов добычи нефти в стране.

К 2021 г. Россия планирует войти в пятерку лидеров по объему валового внутреннего продукта. Для достижения поставленной цели необходимо в



первую очередь заниматься вопросом развития и совершенствования промышленности, а также избавиться от «нефтяной зависимости».

Рассмотрим основные причины, на основании которых данная ликвидация невозможна:

— в основе фискальной политики нашей страны доходы от экспорта сырья, которые зависят от международной финансовой конъюнктуры;

— предприятия в газонефтяной отрасли развиваются в первую очередь благодаря иностранному кредитованию, по обязательствам которого в условиях кризиса государство будет вынуждено отвечать.

Именно поэтому Россия в краткосрочной перспективе не сможет избавиться от нефтяной зависимости.

Российская промышленность представляет собой огромную структурную отрасль, которая отстает от развития передовых стран, по причине ряда нерешенных проблем.

Одной из проблем является низкий уровень производительности труда. Согласно распоряжению Правительства РФ от 17 ноября 2008 г. № 1662-р «О Концепции долгосрочного социально-экономического развития РФ» [1] на период до 2020 г. рост производительности труда должен составить 171—178%, что даст возможность России выйти на пятое место в мире по ВВП с конкурентоспособной отечественной продукцией.

В распоряжении Правительства РФ от 17 ноября 2008 г. № 1662-р «О концепции долгосрочного социально-экономического развития РФ» — «Стратегия 2020» указано увеличить рост производительности труда в четыре раза [1]. При этом следует отметить, что согласно статистике прошлых лет, в России производительность труда за последние десять лет была увеличена в 1,4 раза, что свидетельствует о вероятности невыполнении плана роста производительности труда к 2021 г. Тем не менее, повышать производительность труда необходимо, причем в тех секторах, которые выпускают наиболее конкурентоспособную продукцию, путем распределения квалифицированной рабочей силы с менее эффективных предприятий в более перспективные сектора производства.

Не менее остро стоит вопрос о масштабной модернизации всех отраслей производства, которую необходимо проводить при помощи государственного регулирования и определенной политики мероприятий. Государство в данном случае способствует модернизации всех отраслей путем координации инвестиций в нужный сектор в течение короткого промежутка времени. На сегодняшний день резервы промышленности нашей страны нуждаются не только в эффективном использовании, но и в обновлении оборудования, которое сможет отвечать требованиям новых прогрессивных технологий и методов.

Следует отметить, что при отсутствии крупнейших транснациональных корпораций в отраслях, промышленность сталкивается с недостатком финансирования, что влечет за собой неспособность внедрять инновации, совершенствовать свои технологии, осуществлять высокотехнологические проекты, которые должны быть разработаны и внедрены научно-



исследовательскими компаниями. Несовершенная научно-производственная база и недостаточное финансирование научно-исследовательских компаний не дают возможности разрешить данный вопрос.

Не стоит забывать, что несмотря на все трудности кредитования для открытия собственного производства, вопрос нехватки собственных производственных предприятий и соответственно высокой доли зависимости от импортной продукции должен быть решен. Отечественное производство должно расширяться, а для этого в первую очередь банки должны снизить требования к залоговому имуществу организаций, тем самым позволив брать кредиты на развитие предпринимательства в секторах крупной промышленности.

Проблемы российского промышленного производства влияют на другие отрасли промышленности.

Следует отметить, что можно выделить следующие перспективы развития промышленности в России:

- техническое перевооружение и применение новой техники;
- быстрое развитие перерабатывающих отраслей по сравнению со скоростью развития сырьевых производств;
- курс на импортозамещение.

Промышленное производство является скрытым оружием каждого государства, именно поэтому так важно разрешить все поставленные проблемы, что в свою очередь приведет к независимости и высокой конкурентоспособности отечественной продукции и услуг.

К 2019 г., по данным Росстата, доля продовольственных товаров, поступивших по импорту на потребительский рынок, к общему объему продовольственных товаров потребительского рынка сократилась до 25%. Необходимо отметить, что по данным Росстата, за период с 2003 г. по 2017 г. покупательная способность среднемесячной номинальной начисленной заработной платы по группе продовольственных товаров выросла на 132,1%, а покупательная способность среднего размера назначенной пенсии по группе продовольственных товаров увеличилась на 6 101,2% [3].

Кроме того, потребительские расходы домашних хозяйств на покупку продуктов питания в общем объеме расходов с 2003 г. по 2018 г. сократились на 19,9% и составили 30,2%. Промышленность на протяжении последних лет остается одним из основных драйверов роста выпуска промышленной продукции в Российской Федерации. В структуре обрабатывающих производств России, по итогам 2019 г., промышленность занимает долю в 15,1%.

Индекс производства пищевых продуктов, включая напитки, в 2019 г. составил 104,9%, увеличившись на 0,7%, по сравнению с 2018 г. Индекс производства напитков вырос в 2018 г. на 3,2% и составил 102,6% [3].

Объем выручки промышленности в 2018 г. составил 6,8 трлн р. (в том числе производство пищевых продуктов — 5,8 трлн р., производство напитков — 0,8 трлн р., производство табачных изделий — 0,2 трлн р.).

Количество предприятий промышленности на 2018 г. составляло свыше 44



тысяч, где занято около 1150 тыс. человек. Организационными пищевыми промышленностями в 2018 г. было отгружено продукции (работ, услуг) на сумму 6815,2 млрд р. (в ценах текущих лет), или на 7,3% больше, чем в 2017 г. В 2019 г. по сравнению с 2018 г. отмечался рост производства:

- мяса и субпродуктов — на 4,7%;
- молочной продукции — на 1,4%;
- масла растительного — на 3,7%;
- кондитерских изделий — на 3,8%;
- воды минеральной и питьевой — на 18,3%;
- крахмалов — на 14,4%.

В тоже время по данным Росстата, производство муки, хлебобулочных изделий, сливочного масла снизилось, что определено изменением предпочтений населения, связанного с тенденцией снижения потребления жиров и сахара.

За последние годы промышленностью, на основе растущего производства отечественной сельскохозяйственной продукции и сырья, была в целом решена задача устойчивого снабжения населения Российской Федерации основными видами пищевой продукции. Рост производства пищевой продукции способствовал снижению объема импорта продовольственных товаров и уменьшению их доли в товарных ресурсах.

Литература:

1. Распоряжение Правительства РФ от 17.11.2008 № 1662-р «О концепции долгосрочного социально-экономического развития РФ на период до 2020 года».
2. Кузьмина, А. О. Современное состояние и тенденции развития пищевой промышленности России / А. О. Кузьмина, А. С. Жерноклеева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 17 (255). — С. 149-152.
3. Федеральная служба государственной статистики: [Электронный ресурс]. URL:https://rosstat.gov.ru/enterprise_industrial

***Abstract.** The article is devoted to the analysis of the main problems of the food industry in Russia. The main subject of the study was the food industry. The purpose of the study is to study the state and identify the main trends in the development of the food industry in Russia. The dynamics of production and sales of the main types of food products is studied. The comparative characteristics of the data for 2018 with the planned ones, according to the "Strategy 2020", are carried out. As a result, the prospects for the development of the food industry in Russia were deduced.*

***Key words:** strategy 2020, food industry, development trends, main problems, food production.*

Статья отправлена: 07.02.2021 г.



УДК 339.5(477)

THE CURRENT STATE AND COMMODITY STRUCTURE OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE IN GOODS**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТОВАРНА СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ТОВАРАМИ****Vlasenko I.G./Власенко І.Г.***professor/професор*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9995-2025>**Ternova A.S./Тернова А.С.***PhD, Associate Professor/доцент*ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7447-137X>*Vinnitsia Institute of Trade and Economics of**Kyiv National University of Trade and Economics**87, Soborna str., Vinnitsia, 21050, Ukraine,**Вінницький торговельно-економічний інститут**Київського національного торговельно-економічного університету,**Вінниця, вул. Соборна, 87, 21050, Україна*

В статті висвітлюється динаміка розвитку зовнішньої торгівлі товарами в Україні, наведено основні показники структури експорту та імпорту товарів. З огляду на досягнутий рівень окреслюється перспективні плани щодо поліпшення зовнішньої торгівлі України. Втілення в життя запланованих дій щодо міжнародної торгівлі дасть змогу Україні закріпитися на Європейському та інших ринках світу, поглибить відносини України з провідними країнами та підніме вітчизняну економіку.

Ключові слова: *зовнішня торгівля товарами, структура експорту, структура імпорту, країни-партнери*

Вступ.

Зовнішня торгівля України – це одна з головних форм її міжнародного співробітництва з іншими країнами. Тому цілком актуально приділяти увагу її аспектам, аналізувати основні показники зовнішньоторговельної діяльності, прогнозувати майбутні обсяги експорту-імпорту та планувати стратегії розвитку на сучасному етапі. Торгівля товарами – головний напрям сучасних експортноорієнтованих виробництв у контексті зовнішньої торгівлі нашої держави.

У Звіті про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2019 році однією з цілей було визначено отримання українським експортером кращих умов для роботи за рахунок зниження бар'єрів для експорту українських товарів та послуг. З огляду на прогрес, досягнутий Україною у забезпеченні адекватного та ефективного захисту прав інтелектуальної власності, 25 жовтня 2019 р. уряд США відновив дію торговельних преференцій для переважної більшості українських товарів, які були вилучені з під дії Генералізованої системи преференцій США у 2018 році. Генералізована система преференцій США дозволяє Україні та іншим 120 країнам і територіям експортувати до США товари за понад 3500 тарифними лініями Гармонізованого тарифу США без сплати ввізного мита.

Українською стороною здійснюються заходи для повного виконання вимог в частині захисту прав інтелектуальної власності з метою відновлення дії



торговельних преференцій у повному обсязі. Збільшено на 50 тис. т обсяги щорічної квоти на безмитне ввезення українськими виробниками/експортерами до держав-членів ЄС м'яса птиці та переробленого м'яса птиці. Узгоджено вимоги щодо відкриття експорту шроту ріпакового та меду до Китаю, а також яєць до Японії, як необхідний крок для забезпечення нарощування обсягів торгівлі продукцією агропромислового комплексу. Створено умови для застосування у двосторонній торгівлі з Грузією положень Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження, що збільшує можливості преференційного експорту для вітчизняних виробників та сприятиме залученню до регіональних ланцюгів створення доданої вартості. Передбачено спрощення митного оформлення та обміну статистичною інформацією між Україною та країнами світу внаслідок усунення розбіжностей у класифікації товарів України та її торговельних партнерів через виконання міжнародних зобов'язань України за Міжнародною конвенцією про Гармонізовану систему опису та кодування товарів щодо приведення товарної номенклатури Митного тарифу України у відповідність з ГС-2017 [1].

Основний текст.

Показники зовнішньої торгівлі товарами до 2020 року зростали (рис. 1).

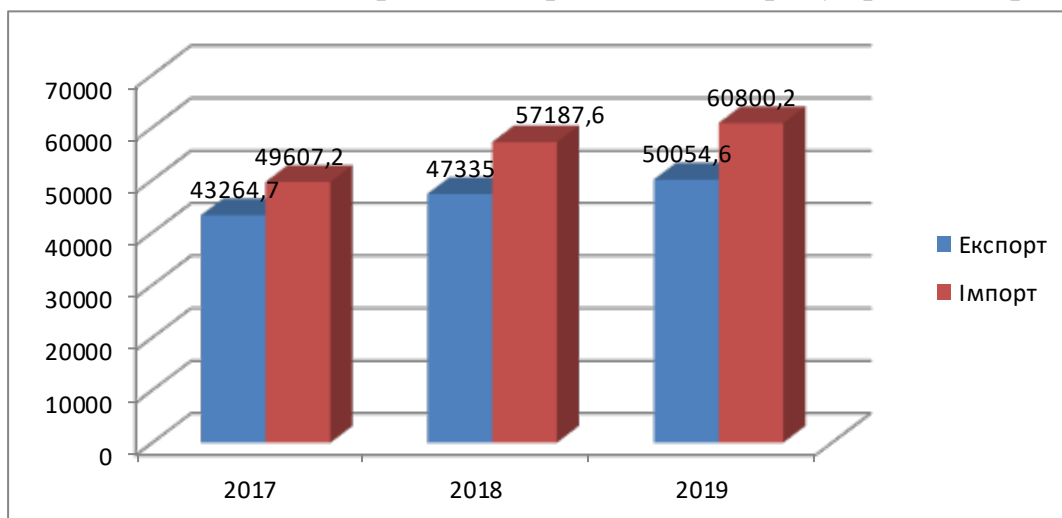


Рис. 1. Загальні показники зовнішньої торгівлі товарами у 2017-2019 роках, млн. дол. США [2]

У 2017 році порівняно з 2016 обсяг експорту зріс на 19,0 %, у 2018 цей показник збільшився іще на 9,4, а у 2019 – на 5,7 %. Показники імпорту продукції також зросли: у 2017 році порівняно з 2016 – на 24,6 %, у 2018 – на 15,3, у 2019 – на 13,3 %. Таким чином, негативне сальдо склало -6342,5 млн. дол. США у 2017 році, -9852,6 у 2018 році та – -10745,6 у 2019 році (табл. 1).

Протягом досліджуваного періоду відбувся деякий перерозподіл між основними країнами-партнерами в експорті та імпорті товарів (рис. 2, 3).

Товарообіг зовнішньої торгівлі України за підсумками 2020 року склав 103,4 млрд. дол. Це на 7 млрд. дол., або 6,4 % менше, ніж у 2019 році, коли товарообіг склав 110,5 млрд. дол. [3].

Імпорт товарів до України у 2020 році склав 54,2 млрд. дол., що на 10,3 %, або 6,2 млрд. дол. менше, ніж роком раніше.



Таблиця 1.

Структура експорту та імпорту товарів у 2019 році, % [2]

Експорт				Імпорт			
група товарів	показник у 2019 році, %	зміни до 2018 року, %	вартість млн. дол. США	група товарів	показник у 2019 році, %	зміни до 2018 року, %	вартість млн. дол. США
зернові культури	19,2	133,0	9633,3	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	20,0	- 90,8	12172,5
чорні метали	17,5	- 87,9	8736,0	механічні машини	11,0	102,8	6658,1
жири та олії тваринного або рослинного походження	9,5	105,2	4732,2	електричні машини	10,9	121,5	6654,7
руди, шлак і зола	7,2	118,3	3590,2	засоби наземного транспорту, крім залізничного	9,5	137,3	5796,7
електричні машини	5,5	- 94,6	2772,0	пластмаси, полімерні матеріали	4,3	- 97,7	2638,8
інші	41,1	-	20590,9	інші	43,6	-	26879,4

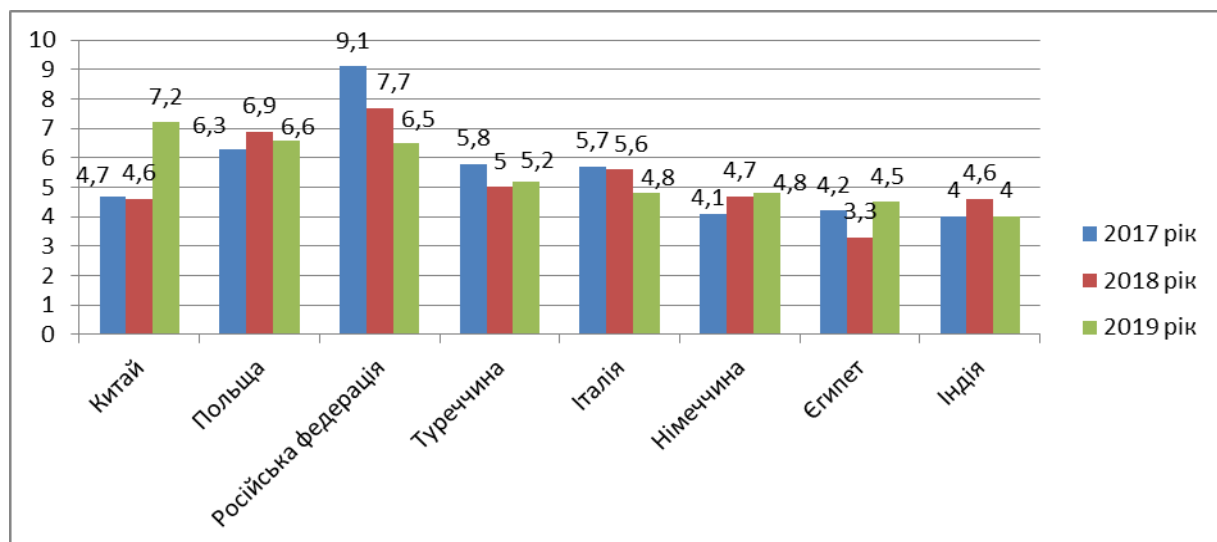


Рис. 2. Основні країни-партнери в експорті товарів, % [2]

Експорт з України склав 49,2 млрд. дол. – він зменшився на 1,7 %, або 0,85 млрд. дол. відносно 2019-го.

Сальдо торговельного балансу за підсумками 2020 року – від'ємне і становить 5 млрд. дол.

Серед країн, які найбільше імпортували до України: Китай – 8,3 млрд. дол.; Німеччина – 5,1 млрд. дол.; Росія – 4,6 млрд. дол.

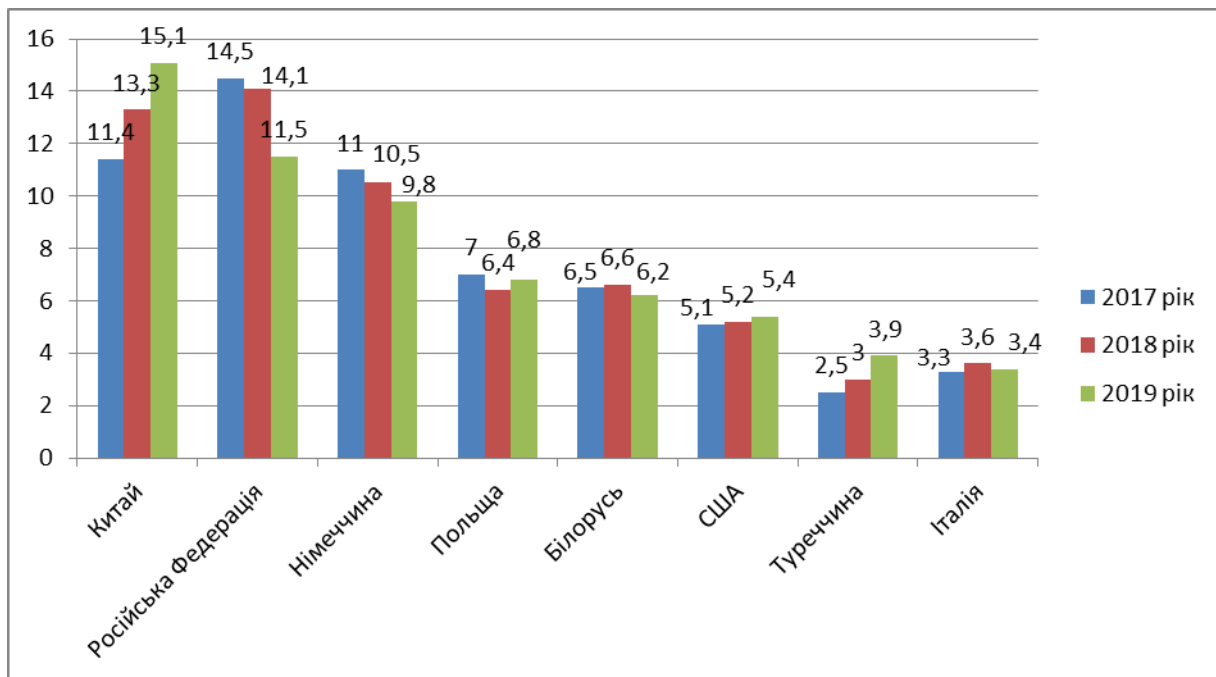


Рис. 3. Основні країни-партнери в імпорті товарів, % [2]

Україна, у свою чергу, найбільше експортувала до таких країн, як: Китай – на 7,1 млрд. дол.; Польща – на 3,3 млрд. дол.; Росія – 2,7 млрд. дол. [3].

Найбільше імпортували до України наступні категорії товарів: палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки – 8 млрд. дол.; реактори, котли, машини, обладнання і механічні пристрої – 6,1 млрд. дол.; засоби наземного транспорту – 5,5 млрд. дол.

До трійки найбільш експортованих з України товарів увійшли: зернові – на 9,4 млрд. дол.; чорні метали – на 7,7 млрд. дол.; жири та олії тваринного або рослинного походження – на 5,8 млрд. дол. [3].

Для подальшого зниження бар'єрів для експорту українських товарів та послуг урядом заплановані наступні дії:

- започаткування консультаційного процесу між Україною та ЄС щодо оновлення Угоди про асоціацію в частині поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з метою прискорення торговельної лібералізації;

- формування взаємовигідних торговельно-економічних умов з Великою Британією в рамках укладення нової двосторонньої угоди;

- проведення переговорів про вільну торгівлю з Туреччиною та Сербією. Перегляд чинних угод з Європейською асоціацією вільної торгівлі, Канадою та Македонією;

- оновлення митного тарифу та законодавства про торговий захист;

- підтримання рішень СОТ щодо продовження терміну дії мораторію на застосування мит до електронних передач даних та участь у багатосторонніх переговорах СОТ, зокрема про зменшення мит;

- прийняття крос-секторальної експортної стратегії з транспортування та спрощення процедур торгівлі на період до 2024 року, яка спрямована на створення умов для зменшення матеріальних та часових витрат експортерів при переміщенні товарів на кордоні, мінімізації ризиків і складнощів суб'єктів



господарювання при веденні зовнішньоекономічної діяльності, підвищення конкурентоспроможності українського експорту, а також сприяння інтеграції України до ЄС;

– зниження митних бар'єрів на ключові товари на ринках США, Індії, Китаю, Перської затоки, Північної Африки тощо;

– відстоювання інтересів вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках в рамках процедур торговельного захисту та забезпечення захисту прав та інтересів України в торговельно-економічній сфері в рамках СОТ та міжнародних договорів України;

– забезпечення захисту інтересів національних товаровиробників, в тому числі виробників/експортерів, на внутрішньому ринку України від проявів недобросовісної конкуренції та зростаючого імпорту;

– використання механізму Спільних міжурядових комісій з питань співробітництва, а також міжвідомчих органів галузевої співпраці для активізації торговельно-економічних відносин з країнами-партнерами, у тому числі з країнами Азії, Африки та Латинської Америки з метою розширення ринків збуту українських товарів та послуг [1].

Висновки.

Втілення в життя запланованих дій щодо міжнародної торгівлі дасть змогу Україні закріпитися на Європейському та інших ринках світу, поглибить відносини з провідними країнами та дасть поштовх до зростання вітчизняної економіки.

Література:

1. Звіт про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2019 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/zvit2019r.pdf>.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Державна фіскальна служба України. Митна статистика. URL: sfs.gov.ua/

References

1. ZVIT pro khid i rezul'taty vykonannya Prohramy diyal'nosti Kabinetu Ministriv Ukrayiny u 2019 rotsi <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/zvit2019r.pdf>.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Derzhavna fiskal'na sluzhba Ukrayiny. Mytna statystyka. URL: sfs.gov.ua/

Abstract. The article highlights the dynamics of foreign trade in goods of Ukraine, shows the main indicators of the structure of exports and imports of goods. Given the level achieved, long-term plans for improving Ukraine's foreign trade are outlined. Implementation of the planned actions on international trade will allow Ukraine to gain a foothold in the European and other markets of the world, deepen our relations with leading countries and raise the domestic economy

Key words: foreign trade in goods, structure of exports, structure of imports, partner countries



УДК 339.5.012.42

FREE TRADE AS ONE OF THE ELEMENTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

ВІЛЬНА ТОРГІВЛЯ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Vlasenko I.V./Власенко І.В.

professor/професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3909-1179>

Vinnytsia Institute of Trade and Economics of

Kyiv National University of Trade and Economics

87, Soborna str., Vinnytsia, 21050, Ukraine,

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету,

Вінниця, вул. Соборна 87, 21050, Україна

В статті показано переваги вільної торгівлі. Показано, що країни з високим рівнем вільної торгівлі мають вищий дохід на душу населення, вищий рівень продовольчої безпеки, більша політична стабільність, менше насильства та тероризму. Уряди, які обмежують свободу торгівлі, щоб ізолювати своїх виробників від міжнародної конкуренції, остаточно програють на світовому ринку.

Ключові слова: вільна торгівля, протекціонізм, розвиток економіки, торгова політика

Вступ. Протягом останніх семи десятиліть переваги вільної торгівлі були визнані зростаючим числом приватних осіб, підприємств та країн у всьому світі. Створення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі у 1947 р., Світової організації торгівлі в 1995 р. та проведення переговорів про десятки пільгових торговельних угод полегшило потік товарів і послуг між приватними особами та фірмами, дало поштовх для розвитку економіки кожної країни окремо та зробило величезний внесок у розвиток зростання світової економіки.

Однак сьогодні багато людей ставлять під сумнів переваги вільної торгівлі та закликають до протекціоністської торгової політики.

У такому середовищі необхідність захищати свободу вільної торгівлі є актуальним та важливим завданням.

Основний текст. Рейтинг вільної торгівлі в Індексі економічної свободи сильно корелює із загальними показниками процвітання та людського розвитку.

Як показано на рис.1, країни з більшим рівнем свободи торгівлі мають вищий - і часто набагато вищий — дохід на душу населення. Люди в цих країнах мають достатньо їжі, безпеку, здорове довкілля, політичну стабільність та вищий рівень соціального прогресу.

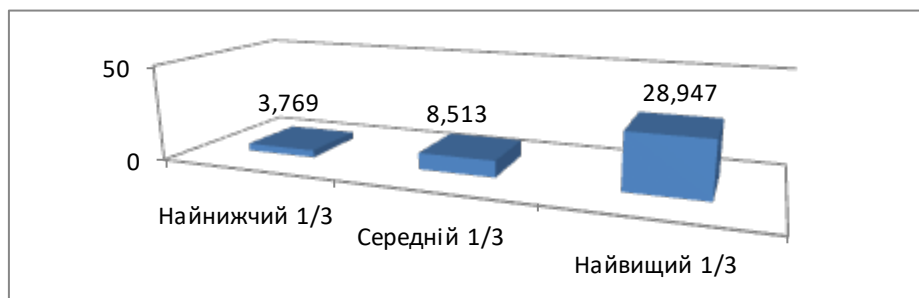


Рис.1. Середній національний дохід

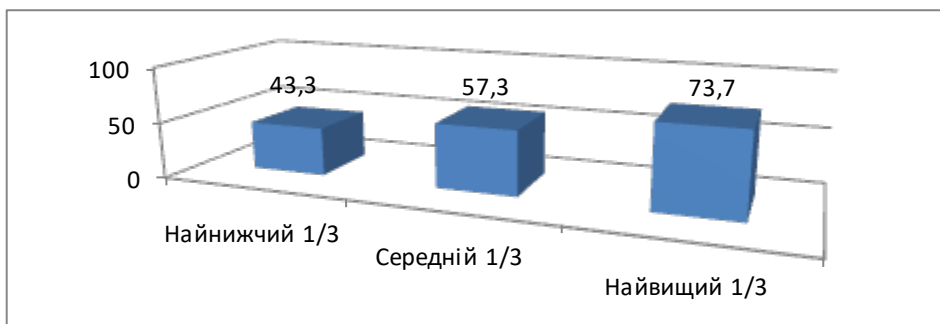


Рис.2. Рівень продовольчої безпеки

Країни з високим рівнем вільної торгівлі мають більша політичну стабільність і менше насильства та тероризму (рис.3). Вищі показники свідчать про більшу політичну стабільність і менш політично вмотивоване насильство та тероризм [1].

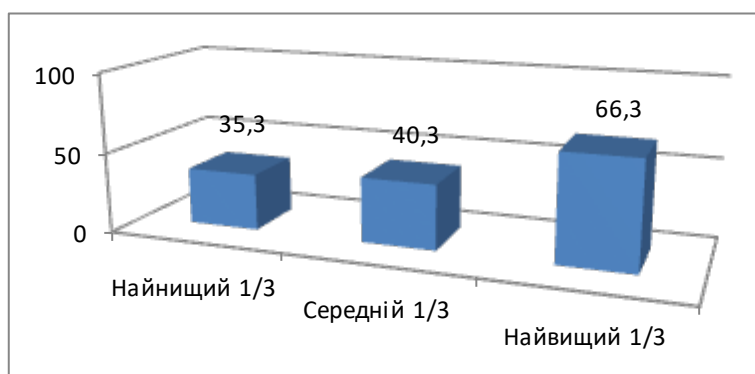


Рис.3. Рівень політичної стабільності

Важливим також є те, що країни з високим рівнем вільної торгівлі мають здоровіші природні середовища та менш забруднені екосистеми (рис.4) Вищі показники вказують на кращу екологічну ситуацію

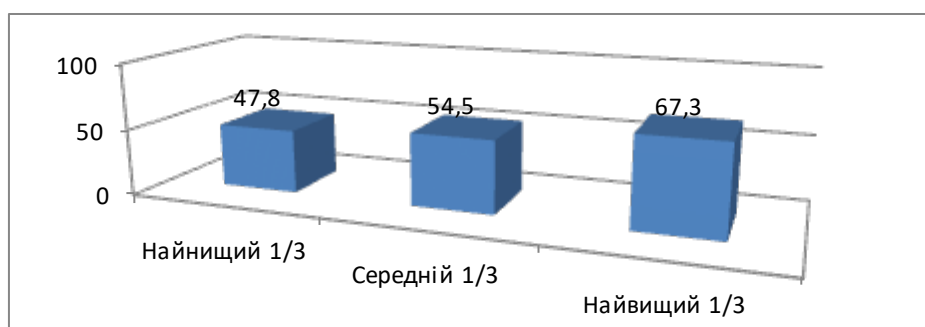


Рис.4 Захист навколишнього середовища

Незважаючи на ці очевидні переваги, уряди багатьох країн вводять широкий спектр нормативних актів та обмеження торгівлі, що спотворюють або обмежують можливості для бізнесу та споживачів. Політика встановлення високих тарифів та квот, які обмежують імпорту. Така політика доволно збільшує витрати, зменшує ефективність і може загальмувати дослідження та інвестиції, необхідні для зростання та розвитку.



На жаль, протекціоністський тиск збільшується. Хоча США, що історично на користь торгівлі запровадили тарифи на понад 14 відсотків загального імпорту за останні кілька років і зменшили вільну торгівлю і спричиняючи його середню тарифну ставку збільшення на 73 відсотках [2]. Такі країни, як Франція зараз встановлюють нетарифні торгові бар'єри на підприємства електронної комерції. А країни, що розвиваються, такі як Індія, продовжують підтримувати високий рівень тарифів на сільськогосподарський імпорту у спробі захисту вітчизняної промисловості та фермерів.

Однак останнім часом докладаються зусилля для захисту ефективної глобальної торгової системи що склалася за останні кілька десятиліть. Наприкінці 2018 року Всебічна та прогресивна угода про транстихоокеанське партнерство, також відома як TPP11 або TPP-11, є торговою угодою між Австралією, Брунеєм, Канадою, Чилі, Японією, Малайзією, Мексикою, Новою Зеландією, Перу, Сінгапуром та В'єтнамом набрала чинності [3].

Всього через кілька місяців Європейський Союз і Японія уклали Угоду про економічне партнерство. А влітку 2019 року Європейський Союз підписав торгову угоду з штатом Mercosur Аргентини, Бразилії, Парагваю та Уругваю.

Не менш помітними є африканські країни також просували порядок денний щодо вільної торгівлі. З 55 держав Африканського Союзу 54 країни підписали Африкансько-континентальну угода про вільну торгівлю, і 27 країн ратифікували Конвенцію.

Крім того, офіційно оформлено низку інших двосторонніх торгових угод які поширюють вигоди для торгівлі за межі вимоги нації, що найбільше сприяють у світі Організація торгівлі.

Висновок. Дискусії про торгівлю, ймовірно, триватимуть у наступні роки. Свобода торгівлі є фундамент економічного прогресу, і розширення світових ринків є потужним двигуном для зростання і ключовим чинником світової боротьби з бідністю. Уряди, які обмежують свободу торгівлі, щоб ізолювати своїх виробників від міжнародної конкуренції, остаточно програють. Мета економічної свободи торгівлі визначає політику, яка дозволить будь-якій країні піднятися у вищі ряди свободи та процвітання.

Література:

1. Chad P. Bown and Eva (Yiwen) Zhang, "Measuring Trump's 2018 Trade Protection: Five Takeaways," Peterson Institute for International Economics, Trade and Investment Policy Watch, February 15, 2019, <https://www.piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/measuring-trumps-2018-trade-protection-five-takeaways> (accessed September 14, 2019). Authors' calculations based on *Economic Report of the President Together with The Annual Report of the Council of Economic*
2. *Advisers*, The White House, March 2019, p. 496, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2019/03/ERP-2019.pdf> (accessed December 2, 2019).
3. The 11 signatory nations include (in addition to Canada and Mexico) Japan, Vietnam, Brunei, Malaysia, Singapore, Australia, New Zealand, Chile, and Peru. President Trump withdrew the United States from the agreement in January 2017.



See James McBride and Andrew Chatzky, “What Is the Trans-Pacific Partnership?” Council on Foreign Relations *Backgrounder*, last updated January 4, 2019, <https://www.cfr.org/backgrounder/what-trans-pacific-partnership-tpp> (accessed September 15, 2019).

Abstract. *The article shows the benefits of free trade. It has been shown that countries with a high level of free trade have higher per capita incomes, higher food security, greater political stability, less violence and terrorism. Governments that restrict free trade to isolate their producers from international competition ultimately lose.*

Key words: *free trade, protectionism, economic development, trade policy*



УДК 004.9: 004.415.2.

IMPACT OF THE DIGITAL GAME INDUSTRY ON THE ESTABLISHMENT OF «E-SPORT» AS AN INDEPENDENT SPHERE OF THE DIGITAL ECONOMY'S**ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ІГРОВОЇ ІНДУСТРІЇ НА СТАНОВЛЕННЯ «КІБЕРСПОРТУ» ЯК САМОСТІЙНОЇ СФЕРИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Chyzmar I.I./ Чизмар І.І.

ORCID: 0000-0002-1715-1310

Mukachev State University, Mukachevo, Uzhgorodskaya, 26, 2, 89600

Мукачевський державний університет, Мукачево, Ужгородська, 26, 89600

Анотація. В дослідженні кіберспорт розглядається як ендемічна сфера цифрової ігрової індустрії, яка має специфічний нематеріальний продукт та пов'язані із ним субпродукти. Продукт кіберспорту та пов'язані із ним субпродукти, формується виключно за кіберспортивними дисциплінами та можуть характеризуватися обмеженістю, щодо збуту та споживання з боку агентів впливу. У кіберспорті розробники/видавці ігор розвинулися як агенти впливу, а компанії розробники, виробники електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів в агентів субвпливу. Закономірно становлення «кіберспорту» визначено як процес, під час якого агентами впливу продукується зміна споживчої поведінки, почуттів, емоцій кіберспортсменів та їх вболівальників. Агенти субвпливу лише частково впливають на споживчу поведінку кіберспортсменів та їх вболівальників, як партнери агента впливу.

Ключові слова: агенти впливу; агенти субвпливу; кіберспорт.

Вступ.

Кіберспорт, як ендемічна сфера цифрової ігрової індустрії, почав формуватися з того часу, як цифрові ігри трансформувалися у форму дозвілля та змагань, а відтак і у канал постійної взаємодії із прихильниками цифрових ігор, що сформував новий структурний блок цифрової економіки. У 1960-х р. одна з перших цифрових комп'ютерних ігор Spacewar користувалася популярністю лише у програмістів. У 1970-х р. гра з'явилася на ранніх мікрокомп'ютерних системах. При цьому 19 жовтня 1972 р. в Стенфордському університеті був проведений турнір «Intergalactic Spacewar! Олімпіада». У турнірі 24 гравці боролися за підписку на журнал Rolling Stone (який спонсорував захід). Подія стала першим в історії турніром з цифрових ігор та продуцентом їх інтеграції в область масової культури та перетворення на сферу змагань. Після 1977 р. були випущені і відтворені версії Spacewar для сучасних комп'ютерів, аркадних автоматів та ігрових консолей. Крім того, широко розповсюдилася на цифрових платформах того часу такі цифрові ігри Asteroids (була грою на аркадних автоматах, 1979 р.), Space Invaders (гра на аркадних автоматах, 1978 р.). Первинно проводилися лише невеликі змагання в окремих іграх (Spacewar, Asteroids, Space Invaders та ін.) із підрахунком балів.

Перший великий чемпіонат через локальну мережу було організовано компанією Atari (1981 р., США), який проводився з гри Space Invaders. Надалі в США почали проходити чемпіонати з консольних цифрових ігор, за підтримки Blockbuster LLC та Nintendo. Слід зазначити, що тривалий час така популяризація була представлена, як частина маркетингових кампаній цифрової



ігрової індустрії США. При цьому змагання в окремих іграх розглядалися як сфера промотування різних розробників цифрових ігор та компаній-виробників напівпровідникових елементів та пристроїв [5].

Вагомим проривом у поширенні цифрових ігор, як форми дозвілля та змагань, стали 90-ті р., які пов'язані із появою Інтернету та і перших проектів на ПК (зокрема Quake і Warcraft). З 1990-х. р. багато компаній-розробників цифрових ігор та компаній-виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів почали вкладати кошти у популяризацію ігор спочатку через локальну мережу, а з 90-х р. через Інтернет

Основний текст

Популяризація цифрових ігор здійснювалася через локальну мережу та Інтернет, здійснювалася з метою їх розвитку як форм: 1) проведення дозвілля, що мають розважальну цінність для глядачів в результаті проведення різних змагальних подій, які глядачі дивляться заради розваги); 2) змагань між окремими особами або командами в ігровому просторі. При цьому з'являються окремі киберспортівні ліги для професіоналів, які проводять спеціалізовані турніри, потрапити на які можна тільки після проходження відбіркового етапу. Зокрема спеціалізовані турніри CG і ESWC стартували в 2000 р.

Основні компанії цифрової ігрової індустрії, що вкладають кошти у популяризацію ігор, як форми проведення дозвілля та змагань це: Intel Corporation, Atari, Nintendo, Ubisoft Entertainment S.A, Konami, Electronic Arts, Activision Blizzard. Завдяки діяльності таких компаній учасники змагань з початку 21 ст. отримали можливість влаштувати між собою змагання через Інтернет, що надало поштовх розвитку кіберспорту, як масового явища.

Структурованості змагань та виникненню дозвілля на основі цифрових ігор сприяла поява професійних ліг та розвиток впливу компаній розробників, виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів та компаній з розробки / виробництва ігор та інших компаній цифрової ігрової індустрії. При цьому саме розробники/виробники ігор надалі еволюціонували в агентів впливу, а компаній розробників, виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів як агенти субвпливу. Агенти впливу та ліги розробили стандартні формати й правила для кіберспортивних турнірів, що поступово забезпечило стандартизованість (узгодженість) правил.

Саме під час поширення змагань на основі цифрових ігор у світі, виділився та сформувався термін кіберспорт. Щоб більш конкретно окреслити межі кіберспорту, здійснено систематизацію та конкретизацію основних визначень цього терміну за змістом сучасної вітчизняної та закордонної літератури (табл. 1).

В результаті систематизації основних визначень терміну «кіберспорт», що наявні у вітчизняній та закордонній літературі нами виділено наступні підходи до його змісту:

1. Кіберспорт – це сфера економічних відносин, пов'язана із продукцією цифрової ігрової індустрії. З точки зору підходу визначення меж кіберспорту найбільш реальне. Межі задаються специфікою виробництва, розподілу, обміну, споживання продукції у формі цифрових ігор та пов'язаних із ними



продуктів кіберспорту. Однак не всі цифрові ігри є продуктами кіберспорту.

Таблиця 1

Систематизація основних визначень терміну «кіберспорт», що наявні у вітчизняній та закордонній літературі

Автор в	Визначення змісту категорії	Конкретизація підходу
Чайка Є.В., Зозульов О. В. [6, с. 319-320]	Зміст категорії перебуває на стику індустрії розваг, ІТ-сфери та спорту. Кіберспорт: володіє всіма ознаками, характерними для цих сфер (великим попитом певної категорії споживачів; високим рівнем інформатизації та змагальною складовою); наділений ознаками ринку Система економічних відносин з приводу купівлі, продажу, використання та обслуговування продукції ІТ сфери (відеоігор та пов'язаних із ними елементів)	сфера економічних відносин, пов'язана із продукцією цифрової ігрової індустрії (у формі цифрових ігор та пов'язаних із ними продуктів)
Бойченко А. [1]	Змагання з Dota 2, Counter-Strike, League of Legends, Hearthstone та інших комп'ютерних ігор	
Д. Нікіфорова, О.Коршунова [2]	Змагання з використанням комп'ютерних технологій, де ЕОМ є засобом змагання, що моделює віртуальний простір, всередині якого відбувається боротьба	сфера споживання продукції з використанням комп'ютерних технологій
Hunter S. [7]	Сфера, де кожен пропонується специфічній «товар»: розробник гри – пропонує відеогру; кіберспортсмен – вміння, навички; кіберспортивний клуб – рекламні ліцензії, право на використання атрибутики; організатори змагань – умови для проведення ігор, спостереження за ними; стрімінгові платформи – перегляд змагань, тренувань; студії коментувань – оперативне висвітлення змагань; ЗМІ – медіапідтримку змагань та проектів. Фактично бізнес-екосистема, що узагальнює видавців /розробників ігор, кіберспортивні організації, студії освітлення, ЗМІ, турнірних операторів; спонсорів, платформи стрімінгу, вболівальників.	штучно створене середовище, де реалізується специфічний вплив і розповсюдження ідей цифрової гри з боку видавців /розробників ігор
Лазнева І. О., Цараненко Д. І. [4, с. 64]	Визнана спортивна дисципліна світового рівня, ігрові змагання з використанням комп'ютерних технологій, де комп'ютер моделює віртуальний простір, всередині якого відбувається протистояння. Сфера діяльності, що сприяє у створенні ефективної реклами. Традиційні, цифрові медіа, спортивні бренди допомагають ігровій індустрії у створенні ефективної реклами. Партнерство є стратегічно та комерційно обґрунтованим.	сфера діяльності зі специфічною системою збуту товарів і послуг
Калмикова С. С.[3]	самостійна спортивна дисципліна, продукт, що призначений для ігрових змагань	

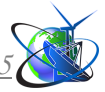
2. Кіберспорт – це сфера споживання продукції цифрової ігрової індустрії та використання комп'ютерних технологій. З точки зору такого підходу використання продукту кіберспорту та пов'язаних із ним продуктів, в процесі



задоволення потреб споживачів, має певні особливості (серед яких ліцензування кіберспортивних турнірів з боку видавців ігор та франшизи ліги). Дійсно характер кіберспортивних змагань задає розробник/видавець ігор та оператор турнірів. Однак ця сфера є ширшою, оскільки включає не тільки споживання продуктів кіберспорту, а і їх виробництво, властиві їм відносини розподілу (коштом формування рекламних доходів, доходів від онлайн та офлайн сфер), обміну у межах прав на трансляцію подій (шоу, турнірів та ін.) на медійних платформах.

3. Кіберспорт – це сфера, що має складну структуру комплексів, всередині яких виникають, розвиваються різні бізнес-екосистеми, об'єднані навколо конкретної кіберспортивної гри. Підхід не враховує, що структура бізнес-екосистем може бути різною. Зміст визначається виходячи з підходу розробників/виробників ігор до того, як вони розвивають змагання у своїх іграх. Фактично, у межах комплексів формується штучно створене середовище, необхідне для реалізації специфічного впливу і розповсюдження ідей цифрової гри. Так кожна бізнес-екосистема кіберспортивних дисциплін узагальнює базові елементи трансляції впливу розробників/видавців ігор, серед яких: кіберспортивні організації; турнірні оператори; турнірні платформи та спонсори; студії освітлення подій; ЗМІ, платформи стрімінгу; вболівальники. Часто бізнес-екосистема узагальнює ігрові сервіси видавців/розробників ігор. Наприклад, відкрита бізнес-екосистема для Counter-Strike узагальнює: розробника/видавця ігор Valve; кіберспортивні організації, ліги, що грають у Counter-Strike, регіональну кваліфікацію на The International; студії освітлення та ЗМІ, турнірні оператори відібрані Valve; спонсори, вболівальники. Закрита бізнес-система Overwatch узагальнює розробника/видавця ігор Blizzard, ігрові сервіси та додатки Overwatch; турнірного оператора Blizzard Arena (Лос-Анджелес, США); студії освітлення подій з Overwatch; кіберспортивні організації закритої ліги OWL; резервні ліги Overwatch Contenders; спонсорів, фан-клуби Overwatch, вболівальників. Крім того, сфера кіберспорту узагальнює сукупність суб'єктів господарювання, продукція яких орієнтована на інтеграцію події та відео контенту, із залученням онлайн та офлайн-аудиторій, та однотипова щодо технологічних процесів та технічної бази, які базується на цифрових технологіях. Ця властивість та поширення змагання на основі цифрових ігор розширює межі кіберспорту. Для цієї сфери характерне виробництво, продаж та постачання продуктів через комп'ютерні та інші мережі.

4. Кіберспорт – це сфера діяльності зі специфічною системою збуту товарів і послуг. Відтак вона має бути обмежена завершеним комплексом діяльності розробників/видавців ігор, зі створення, виробництва і доведення товару до споживачів. Разом з тим товар - те, що готовий купувати споживач, а продукт кіберспорту - готова цифрова гра (що є, як виріб виробників на складі, у межах універсального буфера обміну чи додатку) та можливість надання певних послуг виробникам. Закономірно специфічність збуту обумовлена змістом продукту кіберспорту та сфери послуг кіберспорту, яка має особливості, пов'язані із комплексом операцій, з виробництва/надання



послуг, розподілу, обміну, споживання кіберспортивної продукції.

Відповідно до аналізу підходів до сутності кіберспорту, його можна схарактеризувати як ендемічну сферу цифрової економіки, з унікальною системою видавництва/розробки спеціалізованих цифрових продуктів та залежними системами продажу, постачання кіберспортивних продуктів та пов'язаних із ними продуктів (серед яких турніри, турнірні платформи, VOD, продаж шоу). Неоднозначність тлумачень кіберспорту обумовлена тим, що поширення змагання на основі цифрових ігор мало ряд особливостей, обумовлених впливами розробників/видавців ігор (як агентів впливу) та компаній-виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів (як агентів субвпливу).

Характер окреслених впливів формується, користуючись з засобів, якими вони: 1) моделюють ігрову поведінку кіберспортсменів; 2) корегують ігрову поведінку кіберспортсменів; 3) створюють сферу спортивних змагань під змодельовану ігрову поведінку кіберспортсменів; 4) транслюють ідеї цифрової гри на стрімінгових платформах у середовище вболівальників та глядачів, забезпечують вплив на поведінку кіберспортсменів через бізнес-екосистему гри.

Характер впливів розробників видавців ігор (як агентів впливу) та компаній-виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів (як агентів субвпливу вторинного) схарактеризований у табл. 2.

Відповідно до характеру впливу цифрової ігрової індустрії на становлення «кіберспорту», він є процесом, під час якого агентами впливу продукується зміна споживчої поведінки, почуттів, емоцій кіберспортсменів та їх вболівальників. Агенти субвпливу лише частково впливають на споживчу поведінку кіберспортсменів та їх вболівальників, як партнери агента впливу, відтак субвплив вказує на значення його побічності, підпорядкованості, малості в порівнянні із домінуючим впливом.

Закономірно щодо характеру впливів, їх множинність наявна з боку розробників / видавців ігор, оскільки вона формує диференційовані джерела надходжень від кіберспорту. За приблизними оцінками, у 2018 р. глобальний виторг за напрямком кіберспорту, складав \$1,935 млрд, а у 2019 р. – \$2,76 млрд (що на 41,9% вище, за значення минулого року). Також, у 2020 р. глобальний виторг досяг \$ 3,65 млрд. [8]. Значення, щодо світового виторгу від кіберспорту є приблизними, оскільки враховує надходження від реклами розробника/видавця ігор на стрімінгових платформах, спонсорські контракти, продаж прав на телевізійні трансляції; глядацькі внески, від продажу квитків на відвідування кіберспортивних подій. Відтак значення, щодо виторгу від кіберспорту, надалі може буде уточнено з урахуванням меж, щодо сучасного розуміння кіберспорту (на нашу думку виторг від кіберспорту має враховувати надходження від діяльності кіберспортсменів). При цьому для кіберспорту характерний високий рівень концентрації (92% всіх доходів припадає на 10 країн [8]). Результат оцінки виторгу та рівня концентрації надходжень наведений у табл. 3.



Таблиця 2

Характер впливів розробників/видавців ігор (агенти впливу) та компаній-виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів та інших (агенти субвпливу)

Агенти впливу	Вплив	Специфіка впливу	Ядро впливу
розробники видавці ігор (агент впливу)	моделюють ігрову поведінку кіберспортсменів, через конкретну цифрову гру, що виконує роль кіберспортивного продукту	Наразі моделювання такої поведінки здійснюється через програми, наступних типів: шутери; стратегії в реальному часі; спортивні симулятори, автосимулятори, авіа симулятори; файтинг; командні рольові ігри з елементами тактико-стратегічної гри і т. д.	розвиток спорідненості кіберспортивних організацій та спільнот кіберспортсменів, які входять до цільових формальних груп
розробники видавці ігор (агенти впливу)	корегують ігрову поведінку кіберспортсменів	моделювання через комп'ютерні, мобільні та інші мережі та ігрові пристрої	розробників/видавців ігор, створених ними із певним задумом та під конкретні кіберспортивні продукти*
розробники видавці ігор (агенти впливу), компанії-виробники напівпровідникових та інших елементів (агенти субвпливу)	створюють сферу спортивних змагань під змодельовану ігрову поведінку кіберспортсменів	орієнтація на рекламу продукції видавця/розробника ігор, продукції його партнерів компаній-виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів, через кіберспортивні заходи, студії освітлення подій, ЗМІ, платформи стрімінгу (які транслюють вплив розробника/видавця ігор через відео за запитом, продаж шоу).	
розробники видавці ігор (агенти впливу)	транслюють ідеї цифрової гри на стрімінгових платформах	транслюють через телевізійні трансляції та кіберспортивні події у середовище вболівальників (котрі до такої ендемічної сфери цифрової економіки, безпосередньо не належать), глядачів забезпечують вплив на поведінку кіберспортсменів через бізнес-екосистему гри	

Примітка

* за межами ядра впливу знаходяться турнірні оператори, турнірні платформи, студії освітлення подій, ЗМІ, платформи стрімінгу, за умови, що розробник/видавець ігор їх не створював із певним задумом під кіберспортивні продукти.

Джерело: сформовано на основі [5; 8]

Зокрема, у відносних показниках до 92% всіх надходжень припадає лише на 10 країн-лідерів, серед яких: США (13,2%), Південна Корея (2,6%), Китай (65%), деякі країни Європи - Німеччина, Франція, Швеція, Фінляндія, Данія, Польща, Велика Британія (10,13). На інші країни припадає лише 8,5% всіх доходів (у т.ч. 1,09% на Україну). Щодо абсолютних значень, виторг ендеміку кіберспорту Південної Кореї за 2013 р. склав \$3,6 млн, за 2018 р. - \$46,5 млн, за 2019 р. - \$66 млн, а у 2020 р. вже 96 млн. При цьому кількість гравців - 28,9



млн осіб. [38; 25]. Показники, щодо виторгу цього ендемічного сектору цифрової ігрової індустрії США у 2013 р. склали \$166 млн, у 2018 р. були на рівні \$386 млн (що на 132% вище рівня 2013 р.), у 2019 р. склав \$409 млн (що на 5,9% вище, за значення минулого рок), а у 2020 р. склали \$476 млн (що на 16,4% вище, за значення минулого рок). При цьому кількість гравців у 2020 р. - 50 млн осіб. (у т.ч. за LoL та Overwatch 0,9 млн осіб.) [25; 26; 38].

Таблиця 3

Результат оцінки виторгу та рівня концентрації надходжень від кіберспорту у глобальному масштабі, 2013-2020 р. з прогнозам до 2023 р.

	виторг від кіберспорту, \$ млрд					Рівень концентрації станом на 2020 р.,%
	2013	2018	2019	2020	прогноз до 2023 р.	
Китай	н/д	1160	1660	2400	3469,88	65
Південна Корея	3,6	46,5	66	96	139,6364	0,3
США	0,17	386	409	476	553,9756	13,2
Німеччина, Франція, Швеція, Фінляндія, Данія, Польща, Велика Британія	н/д	283,4	361	370,064	379,3556	10,13
інші країни, у т.ч.		59,1	264	311	366,3674	8,5
Україна		3,1	33,4	40	47,9	1,09
разом		1935	2760	3653,06	4909,21	95,6

Примітка

* показники за виторгом сформовані із врахуванням надходжень від реклами на стрімінгових платформах (18%), спонсорських контрактів (36%), прав на телевізійні трансляції (21%); глядацькі внески зокрема, придбання віртуальних пропусків на перегляд турнірів (17%), виторг від продажу квитків на відвідування кіберспортивних турнірів, що орієнтований на фізичну присутність глядачів на трибунах (8%). Відрізняється за структурою виторгу Велика Британія, де надходження від прав на телевізійні трансляції складає 32%, а надходження від спонсорських внесків 25%.

Джерело: сформовано на основі [8].

Показники розвитку кіберспорту, як ендемічного сектору цифрової ігрової індустрії Китаю перевищують відповідні значення у США та Південній Кореї, у т.ч. у зв'язку з тим, що наявна конвергенція (об'єднання) онлайн-ігор і потокового мовлення, в результаті якої обіг цього ендеміку за 2018 р. - \$11,6 млрд, а у 2019 р. вже \$16,6 млрд (за даними iResearch Consulting Group). Очікується, що до 2021 р. Китай матиме найбільш розвинений ендемічний сектор цифрової ігрової індустрії із виторгом, який прогнозується на рівні \$ 24 млрд. При цьому кількість гравців - 49 млн осіб. і 470 млн споживачів кіберспорту, тобто тих, хто дивився мінімум одну гру в кіберспорті протягом пів року [25; 28; 38]. Показники розвитку кіберспорту, як ендемічного сектору цифрової ігрової Європи та країн північним заході від Континентальної Європи, є наступними: у 2018 р. обіг \$283,4 млн, у 2019 р. - \$361 млн (що на 27% вище, за значення 2018 р.), у 2020 р. - \$370 млн (що на 2,5% вище за значення 2019 р.). До 2023 р. обіг сектору прогнозується на рівні \$ 379 млн, за збереження поточних темпів зростання. При цьому кількість гравців у 2018 р. становила 14 млн осіб., а у 2019 р. вже 17 млн осіб. [25]. При цьому на 2019 р. відмічено, що



кількість шанувальників кіберспорту - 33 млн осіб, кількість випадкових глядачів - 59 млн осіб. [29]. Слід також зазначити, що наявні на сьогодні показники розвитку кіберспорту в Україні досить вагомі. Зокрема, у 2018 р. обіг 40 млн, у 2019 р. 43,4 млн, а у 2020 р. – 48,9 млн (це вище ніж, наприклад, показники Японії (які у 2020 р. на рівні \$43 млрд) та РФ (які у 2020 р. на рівні \$12,7 млн)). Кількість гравців у 2018 р. – 1 млн, до 2019 р. вже 1,8 млн. [38]. При цьому на 2019 р. відмічено, що кількість шанувальників кіберспорту – 4,7 млн осіб. [38].

Зокрема, у відносних показниках до 92% всіх надходжень припадає лише на 10 країн-лідерів, серед яких: США (13,2%), Південна Корея (2,6%), Китай (65%), деякі країни Європи - Німеччина, Франція, Швеція, Фінляндія, Данія, Польща, Велика Британія (10,13). На інші країни припадає лише 8,5% всіх доходів. У деяких країнах-лідерах, серед яких (серед яких США, Південна Корея, Китай) відбулося найбільш раннє поширення змагань на основі цифрових ігор. Щодо інших країн, (зокрема це країни Європи Німеччина, Франція, Швеція, Фінляндія, Данія, Польща, Велика Британія) - їх ендемічна сфера цифрової ігрової індустрії є залежною (підтримує тенденції, що властиві країнам лідерам кіберспорту).

Так, трансформації кіберспорту в ендемік цифрової ігрової індустрії у Південній Кореї відбуваються за монопольного впливу таких розробників/видавців ігор (табл. 4) як Blizzard Entertainment та Riot Games.

Первинне поширення дозволля на основі цифрових ігор пов'язане з діяльністю першого публічного Інтернет-кафе BNC (Сеул), осередки якого пізніше поширилися по всій країні. З 2000-х р. BNC розформовані в ігрові центри PC bangs. Цього ж року засновано OGN (2000 р.) південнокорейський ігровий канал і одночасно турнірний оператор. До створення компанією Riot Games та Blizzard Entertainment закритих бізнес-екосистем (з 2017 р.), OGN одноосібно просувала місцеву лігу по League of Legends, а до 2016-2017 рр. одноосібно організувала кіберспортивні події серії APEX (найбільші кіберспортивні події по Overwatch та StarCraft). З 2018 р. Blizzard Entertainment створила франшизи ліги, а Riot Games почала посилювати контроль над LoL в регіоні, зокрема: 1) у 2016 р. OGN позбавлено ексклюзивного права на трансляцію матчів Ліги. Це право, крім OGN, отримав національний спортивний канал SPOTV (в студії якого стали періодично грати команди); 2) у 2019 р. OGN позбавлена права організувати чемпіонат LoL. Riot Games почала будувати власну арену в історичному центрі м. Сеул.

Популяризація StarCraft, Overwatch та League of Legends та їх трансформація у популярні кіберспортивні дисципліни, обумовлене специфічним впливом компаній Blizzard Entertainment та Riot. Наприклад, найбільш прибуткова кіберспортивна організація країни T1 (раніше відома, як SK Telecom T1) розвивається завдяки командам з StarCraft 2 і League of Legends, а MVP Phoenix (друга за прибутковістю), завдяки командам з StarCraft, Overwatch та League of Legends. Такий вплив забезпечує досить специфічний розвиток загальної інфраструктури. Зокрема, за невеликої кількості турнірних операторів та багатопрофільних стадіонів для кіберспортивних заходів (серед



яких World Cup Stadium), агентами впливу Blizzard Entertainment та Riot Games розвивається спеціалізована інфраструктура під кіберспортивні дисципліни StarCraft, Overwatch та League of Legends.

Таблиця 4

Особливості поширення змагання на основі цифрових ігор у Південній Кореї

Гравці / події, що призвели до поширення змагання на основі цифрових ігор	Особливості впливу	Зміст терміну
Інтернет-кафе (Сеул) BNC, що пізніше були поширені по всій країні, а з 2000-х р. розформовані в ігрові центри "PC bangs". Зростання кількості "PC bangs" (з 1994 р.).	популяризація цифрових ігор Blizzard Entertainment та Riot Games виділення кіберспортивних дисциплін на основі цифрових ігор Blizzard Entertainment та Riot Games	змагання на основі цифрових ігор (Юнг Мін-Хо, BNC) змагання на основі ігор Overwatch, StarCraft (М.Морхейм, Blizzard Entertainment)
засновано південнокорейський ігровий канал і одночасно турнірний оператор (OGN, 2000 р.). До 2017 р. OGN одноосібно просувала місцеву лігу League of Legends, а до 2016-2017 рр. організовував чемпіонати найбільші кіберспортивні події Overwatch, StarCraft та League of Legends.		
просування компанією Blizzard Entertainment своєї продукції (StarCraft з 1998 р. та StarCraft 2 з 2008 р., Overwatch (з 2007 р.)). Blizzard Entertainment уклав угоди з PC bangs, щоб дозволити, грати в Overwatch без погодинної оплати.		
просування компанією Riot Games своєї продукції (онлайн-сервер гри League of Legends (LoL) з 2011 р).	структурованість, стандартизація	змагання з кіберспортивних дисциплін StarCraft, Overwatch, LoL (Ді Джей Кох, 2000 р.)
сприяння формуванню регіональних ліг і професійних команд компаніями OnGameNet, Riot Games, Blizzard Entertainment (з 2006 р.), створення прошарку турнірних операторів		
просування компанією Samsung Group (з 2000 по 2013 рр.) своєї продукції у межах чемпіонату світу з кіберспорту (World Cyber Games), серії турнірів (WCG Challenge (2000 р., Сеул), WCG 2001 2001 р., Сеул), WCG 2002 (Теджон, 2002) та ін.	розвиток інфраструктури, бізнес-екосистем кіберспорту, трансформація в ендемічний сектор цифрової ігрової індустрії, система визначення переможця, формування впливу розробників / видавців ігор	спортивне змагання за кіберспортивними дисциплінами StarCraft, Overwatch, LoL із веденням системи оцінки для визначення переможця (KeSPA, 2001 р.)
діяльність Корейської асоціації електронних видів спорту або KeSPA (з 2001 р.): складання рейтингів гравців, проведення чемпіонатів, просування кіберспорту до спортивних олімпійських дисциплін та визнання офіційним видом спорту.		
викуп Smilegate прав на чемпіонат світу з кіберспорту, повернення серії турнірів (з 2017 р.)		
спеціалізована інфраструктура під кіберспортивні дисципліни, що розвивають Blizzard Entertainment та Riot Games (зокрема, створено кіберспортивні арени LoL Park та «Пусан»)		
створення OnGameNet стадіону де проходили і проходять турніри по StarCraft II (за ліцензією Blizzard Entertainment), відбувся перший турнір серед професійних команд у LoL		

Джерело: розроблено на основі [8]



Значна монополізація змагань на основі цифрових ігор призвела до єдності тлумачень, щодо терміну «кіберспорт», яка обумовлена специфікою розвитку кіберспорту (команди фактично виявляються замкнені всередині франшизних або резервних ліг). Розробники/виробники ігор StarCraft, Overwatch та League of Legend встановили контроль над кіберспортом, як ендеміком цифрової ігрової індустрії у Південній Кореї. За даними PricewaterhouseCoopers, у 2019 р. - 97,2% всіх кіберспортсменів змагаються за окресленими кіберспортивними дисциплінами [8]. Видавці окреслених ігор в основному самостійно влаштовують турніри, контролюючи дохід від змагань [8]. Наприклад, філія компанії Riot Games є в кожному з регіонів Південної Кореї, вона проводить чемпіонати (Rift Rivals, Mid-Season Invitational, підсумковий турнір року - Worlds) та регулює відносини між командами та кіберспортсменами (затверджує контракти між ними й схвалює спонсорів). Всі провідні ліги з League of Legend об'єднані в єдину міжрегіональну мережу. Щодо Blizzard Entertainment - перші кіберспортивні події Overwatch проводилися сторонніми турнірними операторами в різних регіонах Південної Кореї. До 2018 р. Overwatch звузилася до 3-ох змагань: Overwatch League, Overwatch World Cup і Overwatch Contenders. Щодо StarCraft - він є основним турнірним оператором, що проводить турніри від Blizzard Entertainment є AfreecaTV. При цьому 2,8% грають за дисциплінами Counter-Strike: Global Offensive та CS:GO від Valve. При цьому розробник /видавець цієї гри обирає з тих турнірних операторів, які задовольняють вимоги щодо локації, умов проведення трансляцій, рівня продакшену.

У США агентами протопливу, що забезпечили первинне поширення дозвілля на основі цифрових ігор було пов'язане із чемпіонатом по Space Invaders, проведеним компанією Atari (1980 р.), діяльністю клубів гральних автоматів, серед яких Twin Galaxie (що фіксувала результати гравців по всіх Сполучених Штатах та створила Національну команду з відеоігор) та впливом Nintendo (що заклала орієнтири для майбутніх організаторів кіберспортивних подій в плані створення призового фонду). Розвиток кіберспортивних дисциплін почався з Quake, що мала режим мережевої гри через LAN. Пізніше користувачі Інтернету отримали можливість влаштовувати між собою змагання з Quake або Warcraft, цифрова гра перейшла у сферу командних та індивідуальних змагань. Першою грою, з можливістю кооперативної сутички була Doom (id Software, 2007 р.). Первинно основними агентами впливу на ендемік були Blizzard Entertainment, Epic Games та id Software (кіберспортивними дисциплінами були: League of Legends, Overwatch, Quake). Це забезпечило розвиток інфраструктури (включаючи спеціалізовану, навколо Blizzard Arena від Overwatch League; Staples Centre від NA LCS та філіалів Riot Games). Пізніше кількість агентів впливу розширилася, коштом компаній Valve, Activision і Aspyr Media. Агентом субвпливу можна вважати компанію Nintendo (виробника споживчої електроніки та відеоігор). При цьому прискорення трансформації кіберспорту в ендемік цифрової ігрової індустрії забезпечили агенти основні субвпливу, як: Ligarena (до 2009 р.), Games-Solution (з 2009 до 2012 р.) та Oxent (з 2012 р.), Activision Blizzard та World Cyber Games (з 2000



р.), Major League Gaming (з 2002 р), Major League Gaming. Це проілюстроване за даними табл. 5.

Таблиця 5

Особливості поширення змагання на основі цифрових ігор у США

Гравці / події, що призвели до поширення змагання на основі цифрових ігор	Особливості впливу	Зміст терміну
Чемпіонат Atari по Space Invaders., 1980 р.	поширення змагання на основі цифрових ігор у світі	змагання у цифрових іграх (Уолтер Дей, 1981 р.)
Зростання кількості клубів гральних автоматів та Twin Galaxies (з 1981 р.). Twin Galaxies фіксувала результати гравців по всіх штатах та створила Національну команду з відеоігор.		
Організація участі змаганнях, турнірів і чемпіонатів (Національна команда з відеоігор, 1983 р.), Nintendo		змагання у грі Quake.(програ місти id Software, 1995 р.) ¹
Поширення змагання на основі цифрових ігор у світі (Blizzard Entertainment, Epic Games, Atari)		
Зростання популярності цифрових ігор id Software та Blizzard з 1993 р. (коштом кіберспортивних заходів Overwatch, Quake)	структурованість, стандартизація, виникнення терміну кіберспортивна дисципліна, вплив, виділення розробників/види ігор (агентів впливу),	змагання, що вимагає рефлексів і швидкої реакції (Ben Silverman, фахівець id Software, 1997 р.)
Розроблення гри Doom id Software (1997 р.), сприяння формуванню регіональних ліг і професійних команд, виникнення дисципліни кіберспорту (шутер «Quake»).		
гра Call of Duty компаній Activision і Aspyr Media Infinity Ward (з 2003 р.)		
Найпопулярніша гра в США – League of Legends Riot Games (LoL) з 2011 р. (Team SoloMid, Cloud9, Counter Logic Gaming). З 2013 р. LoL та інші кіберспортивні дисципліни визнали видом спорту.		
Ліцензійна система доступу турнірних операторів до кіберспортивних змагань LoL (Riot Games) та Overwatch (Blizzard). Закрита бізнес-екосистема Overwatch та LoL. Франшизи ліги.	обмеження розвитку LoL, Overwatch, різні види бізнес-екосистем	змагання у грі, що вимагає швидкості, швидких рефлексів і витривалості (Bass Dina, id Software, 2020).
Electronic Sports World Cup та World Cyber Games (з 2000 р.), Major League Gaming (з 2002 р.). Складання рейтингів гравців, проведення чемпіонатів по всьому світу, заходи Major League Gaming	інфраструктура, трансформація в ендемічний сектор цифрової ігрової індустрії, прискорення трансформації	
сприяння створенню системи арен кіберспорту у США		
діяльність турнірних операторів Ligarena (до 2009 р.), Games-Solution (з 2009 до 2012 р.), Oxent (з 2012 р.), Activision Blizzard (з 2000 р.).		

Джерело: розроблено на основі [8]

Заслугою агентів впливу, що діяли в США можна вважати:

1. Поширення змагання на основі цифрових ігор у світі, визначення усталеного терміну «кіберспортивна дисципліна», як цифрової гри у якій переважає фактор вміння гри над елементом випадковості (id Software, 1997 р. [38]). Це пов'язане з тим, що фахівець id Software, зокрема Ben Silverman вказував на те, що в кіберспорті, не можна використовувати будь-які ігри. Наприклад, для кіберспорту не придатні ігри, що містять елемент випадковості (який переважає над фактором вміння гри) [8].



2. Обмеження цифрових ігор, терміном кіберспортивна дисципліна. Це створило можливості для того, щоб розробник / видавець цифрової гри, що є кіберспортивною дисципліною, зміг створювати різні типи бізнес-екосистем (відповідно до варіанту організації та контролю кіберспортивних подій). Комплекси кіберспорту, як ендеміку цифрової ігрової індустрії США, орієнтовані такі види бізнес-екосистем кіберспортивних дисциплін, зокрема: 1) ігри, що мають відкриту бізнес-екосистему (єдиний приклад Counter-Strike: Global Offensive від Valve); 2) ігри, що мають відкриту змішану (гібридну) бізнес-екосистему (DotA2 від Valve, Quake та Doom від id Software, Fortnite від Epic Games, від Blizzard Entertainment та ін.); 3) ігри, що мають закриту бізнес-екосистему. Найбільш популярні у США цифрові ігри розвиваються у межах закритих бізнес-екосистем. Зокрема LoL від Riot Games (серії Team SoloMid, Cloud9, Counter Logic Gaming), StarCraft II, Overwatch від Blizzard Entertainment; серії Call of Duty від Infinity Ward (FaZe Clan, OpTic Gaming, Team Envy) мають закриті (платні ліги) та резервні ліги (для організацій, які не придбали місце закритій лізі). Крім того, компанія Riot Games у дисципліні LoL також виконує роль третейського судді та головного скарбника (зокрема, вирішує спірні ситуації, хоча команди можуть оскаржувати рішення компанії в незалежному арбітражі).

3. У межах закритих бізнес-екосистем США з початку 2010 р. стала використовуватися франшизна система доступу до права гри у лігах з кіберспортивних дисциплін. Така система формування ліг прийшли з традиційного спорту (за цією системою існують такі змагання як NBA або NHL). Нарізі кожен розробник/видавець цифрових ігор у США самостійно влаштовує турніри або/та продає право (ліцензію) на їх проведення за винагороду Electronic Sports World Cup, World Cyber Games, Major League Gaming та іншим турнірним операторам. Практично всі ігри у кіберспортивних подіях можуть бути представлені у змаганнях лише за ліцензію на проведення турніру з ігор.

У Китаї розвиток дозвілля на основі цифрових ігор первинно був пов'язаний із діяльністю кіберкафе, однак набув масового характеру після появи Інтернету та виходу гри StarCraft для ПК. Поширення змагання на основі цифрових ігор пов'язане з такими агентами впливу, як: Blizzard Entertainment, Riot Games, Tencent, Alibaba Group. Агентом субвпливу можна вважати компанію Nintendo. Особливості поширення змагання на основі цифрових ігор у Китаї виділені у табл. 6. дозволяють констатувати, що: 1) структурованість, стандартизація обумовлені діяльністю розробників/видавців ігор Blizzard Entertainment та Головного управління спорту (які сприяли формуванню регіональних ліг і професійних команд); 2) виникнення першої кіберспортивної дисципліни StarCraft обумовлено впливом Blizzard Entertainment; 3) розвиток інфраструктури, трансформація кіберспорту в ендемік цифрової ігрової індустрії пов'язані з діяльністю LoL Pro League (LPL), Tencent, Riot Games, Blizzard Entertainment. При цьому встановлено, що у Китаї різні гравці цифрової ігрової індустрії мають власні погляди на категорію кіберспорту. Це пов'язане з особливостями олігопольного розвитку цифрових ігор (т.о. під



впливом невеликої кількості агентів впливу), які пізніше стали кіберспортивними дисциплінами.

Таблиця 6

Особливості поширення змагання на основі цифрових ігор у Китаї

Гравці / події, що призвели до поширення змагання на основі цифрових ігор	Особливості впливу	Зміст терміну
в 1995 р. в Шанхаї було відкрито перше кіберкафе 3С + Т. З часом такі кафе стали відкриватися в кожному місті	зростання популярності цифрових ігор, поширення змагання	змагання у StarCraf (за визначенням 3С + Т, 1995); брендний клуб, де наявне суперництво
діяльність Blizzard Entertainment, Nintendo, Super Simulation Studios, з 1998 р. Вийшла гра StarCraft lizzard Entertainmen для ПК, яка поклала початок розвитку професійної кіберспортивної дисципліни. Blizzard Entertainment, Nintendo, Super Simulation Studios влаштовують різні турніри		
Головне управління спорту (з 2003 р.) - кіберспорт визнано видом спорту. Сприяння формуванню регіональних і професійних ліг, першої дисципліни кіберспорту StarCraft від Blizzard Entertainment, державна підтримка	структурованість, стандартизація	(за визначенням 3С + Т, 1997 [38]); змагання у конкретній кіберспортивній дисципліні
онлайн-сервер гри League of Legends (LoL) від Riot Games, 2009 р. Гра перетворилася в дисципліну кіберспорту	Warcraft, Diablo, Hearthstone, StarCraft, Overwatch, LoL, Honor of Kings, Alibaba - кіберспортивні дисципліни	(Головне управління спорту, 2010) бойове зіткнення, у конкретній кіберспортивній дисципліні, в якій гравці зустрічаються
виникнення професійної ліги LoL Pro League (з 2009 р.).		
Blizzard Entertainment, Tencent, 2017 - розвиток гри Honor of Kings (Tencent). головний чемпіонат по Honor of Kings під назвою King Pro League, популяризація ігор Blizzard Entertainment (Overwatch Contenders)		
Alibaba Group, 2017 р. - спортивний підрозділ Alibaba Group AliSports, займається організацією кіберспортивних чемпіонатів World Electronic Sports Games.	розвиток інфраструктури, трансформація в ендемічний сектор цифрової ігрової індустрії, конвергенція онлайн-ігор і потокового мовлення	, щоб вирішити, хто кращий (Alibaba Group, 2017) бойове зіткнення з LoL (LoL Pro League, 2013)
перший професійний чемпіонат з LoL Pro League, (LPL, 2013 р). Зараз цей турнір займає третє 3-є в списку найбільш популярних спортивних подій в країні.		
компанія Tencent, 2017 р. - запуск ігрової онлайн-платформи WeGame (різний ігровий контент, а розробники - представляти свої ігри).		
спільне підприємство TJ Sports (Riot Games і Tencent, 2018 р.), яке зосередилося на бізнесі кіберспорту LoL (організація турнірів, менеджмент кіберспортсменів)		
Місцеві органи влади, 2019 р.- турніри з кіберспорту, заохочення ігрових компаній проводити заходи		
People's Daily 2019 р. - висвітлення подій кіберспорту		

Джерело: розроблено на основі [25; 27; 38]

Первинно кіберспорт зводився виключно до монопольних змагань у StarCraf (від Blizzard Entertainment). Однак із 2009 р. перелік кіберспортивних дисциплін розширився. На даний час найпопулярнішими кіберспортивними дисциплінами є LoL, Honor of Kings, Alibaba та Warcraft, Diablo, Hearthstone, Overwatch. Кожен агент впливу самостійно влаштовує турніри або продає



право (ліцензію) на їх проведення за винагороду. При цьому розробники/видавці ігор LoL (Riot Games), Honor of Kings (TiMi Studios), StarCraft, Overwatch (Blizzard Entertainment), Alibaba (Alibaba Group) на ринку Китаю мають закриті бізнес-системи із франшизною системою доступу до гри у лігах (або слоти) з кіберспортивних дисциплін. Однак у межах дисципліни Overwatch, крім франшизної ліги Overwatch World Cup, розвинений Overwatch Contenders для молодих гравців. Це аналог кіберспортивної ліги із двома дивізіонами (потрапити до вищого дивізіону можна через систему відкритих змагань). У 2019 р. кількість зареєстрованих у країні акаунтів LoL та StarCraft становить понад 57% від загальної кількості всіх акаунтів на ігрових серверах, акаунтів Honor of Kings - 20%, а Alibaba - 25% [25; 27]. Розробники/видавці ігор за іграми Warcraft, Diablo, Hearthstone мають відкриту або змішану (гібридну) бізнес-екосистему, яка спирається на сторонніх турнірних операторів. Однак, кількість гравців тут мінімальна.

У Європі та на північному заході від Континентальної Європи дозвілля на основі цифрових ігор зародилося в 90-тих р. минулого ст. Разом з тим, дозвілля почало трансформуватися у кіберспорт тільки з 2006 р., після World Cyber Games, що пройшли в місті Монца (Італія) з 18 по 22 жовтня. У 2007 р. у великих європейських містах пройшли відбіркові змагання під назвою Intel Friday Night Game. Також важливу роль у розвитку кіберспорту мав IEM Season II (відбірковий турнір, який було організовано в м. Кельн) та Global Challenge Dreamhack та Global Challenge Los Angeles (гранд фінали другого сезону, 2008 р.). З 2017 р. завдяки стрімінгу та Twitch.tv (зокрема, каналу «IRL») кіберспорт став розвиватися як ендемічний сектор цифрової ігрової індустрії, однак зі своєю специфікою. Особливості поширення змагання на основі цифрових ігор у Європі та на північному заході від Континентальної Європи виділені у табл. 7.

За результатами оцінки особливостей поширення змагання на основі цифрових ігор, констатовано, що у США, Китаї та Південній Кореї домінують окремі кіберспортивні дисципліни з закритими бізнес-екосистемами. У Європі розвинена значна кількість кіберспортивних дисциплін з різними типами бізнес-екосистем (отже є значна кількість агентів впливу - , Hidden Path Entertainment, Blizzard Entertainment, Valve Corporation та ін.). Агентом субвпливу можна вважати компанію Intel Corporation (виробника напівпровідникових елементів та пристроїв,). У більшості кіберспортивних ігор агент впливу: 1) визначає процес поширення гри; правила проведення кіберспортивних подій. Відтак характер кіберспортивних змагань задається комплексно, за вимогами агентів впливу, які просто надають або продають право (ліцензію) на їх проведення операторам турнірів за винагороду, залучають їх як підрядників. Ряд агентів впливу визначають формат кіберспортивних подій, обсяг призового фонду, кількість учасників. У комплексах кіберспорту Європи розвинути кіберспортивні дисципліни [8]:

1. Із закритою бізнес-екосистемою. В цьому випадку розробники/видавці ігор пропонують кіберспортсменам франшизну систему доступу до ліги кіберспортивних дисциплін (слоти). Системи аналогічні тим, що застосовуються у США, Південній Кореї та Китаї. Розробник/видавець ігор



організовує події самостійно або видає ліцензії на змагання стороннім турнірним операторам. Станом на 2019 р. 13 % кіберспортсменів у Європі змагається за кіберспортивними дисциплінами із закритою бізнес-екосистемою, серед яких Warcraft, StarCraft, Overwatch, LoL;

Таблиця 7

Особливості поширення змагання на основі цифрових ігор у Європі та на північному заході від Континентальної Європи

Гравці / події, що призвели до поширення змагання на основі цифрових ігор	Особливості впливу	Зміст терміну
Інтернет-кафе, Інтернет-клуби стали відкриватися в кожному місті з 1995 р.	популяризація цифрових ігор	Німеччина: культурна розвага (Alfons Hörmann, Олімпійська спортивна конфедерація Німеччини, 2018 р.); хобі та робота (2019 р., Peter Beuth, міністр спорту і внутрішніх справ, 2019 р.); змагання у симуляторах, що дублюють традиційні види спорту (Alfons Hörmann, Deutscher Olympischer Sportbund, 2013 р.).
World Cyber Games, пройшли в м. Монца (Італія, 2006 р.)	структурованість, стандартизація, популяризація та поширення змагання на основі цифрових ігор вплив розробників/видав ігор, правовласників	Франція: офіційний вид спорту (Міністерство культури, 2015 р.; офіційний вид спорту, самостійна економічна одиниця, незалежна від сфери азартних ігор (Французький Сенат, 2016 р.)
Intel Extreme Masters (IEM, 2007 р.), з гранд-фіналом на виставці CeBIT в Гамбурзі (Німеччина). Пройшли за участю: Intel Corporation, Hidden Path Entertainment, Blizzard Entertainment, Valve Corporation та ін.		Італія: феномен розваг (президент CONI, Дж. Малаго, 2017 р.)
Intel Friday Night Game, Intel Corporation, 2007 р. Пройшли у великих європейських містах пройшли відбіркові змагання під назвою Intel Friday Night Game		офіційний вид спорту (Пудель Мішель, Комітет із сприяння експорту, 2019 р.).
IEM Season II, 2008 р. та турнірні платформи. Пройшов відбірковий турнір (Intel Friday Night Game) що було організовано в м. Кельн, Global Challenge Dreamhack, Гранд фінали 2-го сезону на виставці CeBIT, Німеччина. Спонсори Epic Games, Psyonix, PUBG Corp, Ubisoft Entertainment S.A.), Blizzard Entertainment, Riot Games та ін.	розвиток інфраструктури, турнірних платформ, спонсорства: трансформація в ендемік цифрової ігрової індустрії	Швеція: вид спорту, що може стати офіційним (Ібрагім Халіф, Рада освіти і зайнятості Стокгольма, 2019 р.); Фінляндія: традиційний вид спорту (Міністерство Фінляндії по взаємодії з Євросоюзом, Федерація комп'ютерного спорту Фінляндії).
офіційне визнання кіберспорту у Франції (Французький Сенат, 2016 р.), у Фінляндії (Міністерство Фінляндії по взаємодії з Євросоюзом, 2019 р.)	законодавче регулювання, розвиток інфраструктури	Данія: віртуальні змагання (Міністерство культури Данії, 2019 р.) Польща: визначення на офіційному рівні відсутні

Джерело: розроблено на основі [8]

2. Зі змішаною (гібридною) бізнес-екосистемою. В цьому випадку доступ до ліги вільний. Розробник/видавець гри спирається на сторонніх турнірних операторів, висуваючи досить специфічні вимоги. У 2019 р. 52% кіберспортсменів у Європі змагається за кіберспортивними дисциплінами із відкритою (гібридною) бізнес-екосистемою (серед таких: Dead or Alive 4 (Team



Ninja); Dota (Valve); Tom Clancy's Rainbow Six Siege (Ubisoft Entertainment S.A.) та ін.) [5]. В кожній бізнес-екосистемі, що формуються у Європі наявні особливості, які можуть не бути постійними. Наприклад, до сезону 2018/2019 рр. у «Доті 2» турнірні оператори Європи були вільні обирати спонсорів, формат турнірів, розмір призових фондів і т.д. Valve встановлювала лише систему розподілу балів (що потрібні для відбору на підсумкові турніри). Ознак з 2019 Valve: скоротила кількість основних і додаткових компетенцій гравців; ввела систему кваліфікацій на турнірах; встановила ліміт на кількість команд, що можуть виступати від кожного регіону;

3. З відкритою бізнес-екосистемою. У таких бізнес-екосистемах розробники/видавці ігор надають право на проведення кіберспортивних подій. Так, у 2019 р. 35 % кіберспортсменів у Європі змагається за кіберспортивними дисциплінами із відкритою бізнес-екосистемою (серед таких: Counter-Strike: Global Offensive або CS:GO (Valve і Hidden Path Entertainment); Rainbow Six: Siege (Ubisoft); Fortnite (Epic Games)). Для Counter-Strike Valve підтримує відкриті кваліфікації у системі ліг та поза лігою, виступає спонсором головних турнірів з CS:GO в Європі (наприклад, DreamHack Winter 2013 (Швейцарія); EMS Katowice 2014 та PGL Kraków 2017 (Польща); FACEIT London 2018, (Великобританія); StarLadder Berlin 2019 (Німеччина). Для Fortnite характерні відкриті онлайн-турніри Summer Skirmish в Європі. Epic Gam встановлюється формат, правила, система підрахунку балів. Також Epic Gam виступає спонсором ліг.

У кожної кіберспортивної дисципліни у Європі є розробник або правовласник, який контролює процес використання гри, зокрема: надає дозволи на проведення чемпіонатів (за умови дотриманням ряду обов'язкових вимог); контролює проведення ігор і дохід від змагань. Турнірні оператори заробляють на тому, що залучають спонсорів та продають спонсорські пакети і права на трансляцію. Це обумовило розвиток турнірних платформ, які дозволяли організувати кіберспортивні подію з можливістю зміни внутрішньої ігрової графіки під потреби бренду.

Основний вплив забезпечено такими агентами впливу, як: 1) World Cyber Games та агентами впливу, що виступають спонсорами кіберспортивної події (Epic Games, Psyonix, PUBG Corp, Ubisoft Entertainment S.A., Blizzard Entertainment, студія EA Canada; 2) Intel Corporation (зокрема, Intel Extreme Masters зі значною кількістю спонсорів); 3) Riot Games та Twitch.tv. Практично кожний розробник/видавець ігор, які були представлені на World Cyber Games, 2006 та Intel Extreme Masters, винагороджував кіберспортсменів та професійні кіберспортивні організації за рекламу цифрових продуктів. Загалом з 2007 по 2010 р. на подіях Intel Extreme Masters кіберспортсменам та професійним кіберспортивним організаціям перераховано 14,46 \$ млн. [5]. На World Cyber Games (2006 р.) винагородження кіберспортсменам за рекламу цифрових ігор на події здійснювала корпорація Electronic Arts (за популяризацію гри FIFA та Need for Speed: Most Wanted командами Німеччини та Фінляндії на \$2,3 млн) та Blizzard Entertainment (за рекламу Warcraft III: The Frozen Throne командами Румунії та Франції на \$1,44 млн) [8]. Специфічним є те, що кіберспортивні



заходи були використані багатьма гравцями цифрової ігрової індустрії, як засоби ефективної реклами продукції у Європі.

Висновки.

Відповідно до наведених положень вплив цифрової ігрової індустрії на становлення «кіберспорту» є процесом, під час якого агентами впливу продукується зміна споживчої поведінки, почуттів, емоцій кіберспортсменів та їх вболівальників. Агенти субвпливу обмежено впливають на споживчу поведінку кіберспортсменів та їх вболівальників, як партнери агентів впливу. Це обумовлене спрямованістю процесу на просування конкретних цифрових продуктів розробників/видавців ігор, компаній-виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів, сервісів розробника/видавця, продукції спонсорів, з метою отримання надприбутків.

Ядром такого впливу є розвиток спорідненості кіберспортивних організацій та спільнот кіберспортсменів, які входять до цільових формальних груп розробників/видавців ігор, створених ними із певним задумом та під конкретні кіберспортивні продукти. Особливістю такого впливу є розвиток спорідненості та її орієнтація на кіберспортсменів, кіберспортивні команди (які об'єднують під своїм брендом різних кіберспортсменів, транслюючи вплив розробника/видавця ігор, через внутрішні системи менеджменту, за допомогою системи контрактів та прав на кіберспортсменів), ліги, системи ліг. Основним джерелом доходів кіберспортивних команд та кіберспортсменів є грошові призові. Основна стаття доходів клубів - супутні вигоди від транслювання впливу розробника/видавця ігор, а саме: спонсорські контракти з брендами; продаж мерчу; кошти за трансфери гравців.

Поза ядром, а отже цільовими формальними групами розробників/видавців ігор, знаходяться: турнірні оператори; турнірні платформи (які транслюючи вплив розробника/видавця ігор та компаній-виробників електронних пристроїв, комп'ютерних компонентів, через кіберспортивні заходи); студії освітлення подій; ЗМІ, платформи стрімінгу (які транслюють вплив розробника/видавця ігор через відео за запитом, продаж шоу). Однак це за умови, що розробник/видавець ігор їх не створював із певним задумом під свої кіберспортивні продукти.

Литература:

1. Бойченко А. Кіберспорт – це новий майданчик для вашої реклами. Турніри дивляться по 200 млн глядачів // mc.today URL: <https://mc.today/uk/kibersport-tse-novij-majdanchik-dlya-vashoyi-reklami-turniri-divlyatsya-po-200-mln-glyadachiv/>
2. Иванов В., Никифоров Д., Коршунов А. Киберспорт: экономические и юридические аспекты развития // Pedagogical experience: theory, techniques and practice : материалы VII Междунар. науч.-практ. конф. (Cheboksary, May 15, 2016). - 2016. – С. 188-193
3. Калмикова С.С. Кіберспорт: особливості становлення і розвитку в сучасному суспільстві // Розвиток, 2019 URL: <https://cdn.hneu.edu.ua/rozvitok19/thesis08-18.html>



4. Лазнева І. О., Цараненко Д. І. Кіберспорт та його вплив на змін структури світового ринку комп'ютерних ігор // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2018. – Вип. 22, Ч. 2. – С. 63-67.
5. Развитие киберспорта // Eurosport URL: <http://www.snoskainfo.ru>
6. Чайка Є.В., Зозульов О. В. Суб'єкти ринку кіберспорту та відносини між ними // Економічний вісник НТУУ «КПІ». - 2019. - №16. - С. 318-326.
7. Hunter S. Digital Natives: The Rise of Esport. URL: <https://www.parksassociates.com/bento/shop/samples/Parks%20Assoc%20Digital%20Natives%20Rise%20of%20Esports%20TOC.pdf>.
8. PricewaterhouseCoopers // database. URL: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirectUrl=gG0V-55Ipsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2-lwWPau2GN84=&referrer=gG0V-55Ipsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2-lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en

References.

1. “Development of eSports, Eurosport”, available at: <http://www.snoskainfo.ru> (Accessed 8 January 2021)
2. Chayka, YE.V. and Zozul'ov, O. V (2019), “ Cybersports market actors and relations between them”, *Ekonominyi visnyk NTUU «KPI»*, vol.16., pp. 318-326.
3. Boychenko A. “Cybersport is a new platform for your promotion. Tournaments are watched by 200 million people”, mc.today, available at: <https://mc.today/uk/kibersport-tse-novij-majdanchik-dlya-vashoyi-reklami-turniri-divlyatsya-po-200-mln-glyadachiv/> (Accessed 7 January 2021)
4. Ivanov, V., Nikiforov, D. and Korshunov, A. (2016) “Cybersport: economic and legal aspects of development”, // Pedagogical experience: theory, techniques and practice : Proceedings of VII. International Scientific and Practical Conference, Cheboksary, May 15, pp. 188-193
5. Hunter S. Digital Natives: The Rise of Esport. URL: <https://www.parksassociates.com/bento/shop/samples/Parks%20Assoc%20Digital%20Natives%20Rise%20of%20Esports%20TOC.pdf>. (Accessed 7 January 2021)
6. Lazneva, I.O. and Tsaranenko D.I. (2018), “Cybersport and its impact on the changing structure of the global video game market ”, *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 22, no.2, pp. 63-67.
7. Kalmikova S.S. (2019) , “Cybersport: emerging and evolving features of modern society”, *Developing 2019*, available at: <https://cdn.hneu.edu.ua/rozvitok19/thesis08-18.html> (Accessed 11 January 2021)
8. The official site of *PricewaterhouseCoopers*, database, available at: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirectUrl=gG0V-55Ipsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2-lwWPau2GN84=&referrer=gG0V-55Ipsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2-lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en (Accessed 11 January 2021)

Abstract. *The study considers e-sport to be an endemic digital gaming industry with a specific intangible product and associated products. The product of e-sport and its associated products are formed exclusively by cybersports disciplines. They may be limited, marketed and consumed by agents of influence. The structuring of competitions and the emergence of leisure activities based on digital games have been facilitated by the emergence of professional leagues and the development of the influence of companies of developers, electronics manufacturers, computer components and game development companies and other digital game industry companies. In e-sport, game developers/publishers have evolved into agents of influence, and companies, manufacturers of*



electronic devices, computer components, have developed into subinfluences. The formation of «e-sport» is defined as a process in which agents of influence make a change in consumer behavior, feelings, emotions of cyber athletes and their fans. Sub-influencing agents only partially influence the consumer behavior of cyber-athletes and their fans as partners of an influence agent. This is due to the process's focus on promoting specific digital products of game publishers, electronic device companies, computer components companies, developer/publisher services, and the products of sponsors, with the aim of generating super profits.

Key words: *influence agent; sub-influencing agents; e-sport.*

Науковий керівник: д.е.н., проф. Гоблик В. В.

Статья отправлена: 16.02.2021 г.

© Чизмар І.І.



УДК 911.375:330

ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL REFORM IN THE WESTERN PART OF THE CHERKASY REGION: END OF XIX CENTURY. - THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА НА ТЕРЕНІ ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ: КІНЕЦЬ XIX СТ. – ПОЧАТОК XXI СТ.****Herasymenko O.V. / Герасименко О.В.***s.p.s., as.prof. / к.п.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-0127-0953

*Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, вул. Садова, 2, 20300*

Анотація *Останніми роками Україна стала на шлях пошуку нових ефективних та оптимальних моделей адміністративно-територіального устрою, який дістався у спадок ще з радянських часів. Вироблення нової концепції адміністративно-територіального поділу потребувало детального вивчення історичного досвіду формування адміністративно-територіальних одиниць. Особливої уваги потребує Черкащина, яка з другої половини XIX по початок XXI століття зазнає численних територіальних перекроювань та адміністративних змін, що пов'язано як із загальнодержавними реформами, так і особливостями території, строкатої за національним складом населення, яка відрізнялася швидким промисловим розвитком тощо. Метою роботи було дослідити формування адміністративно-територіального устрою на території західної частини Черкаської області у часі. Проаналізовано в зміни в адміністративно-територіальному устрої, чисельність населення у різні періоди, динаміку створення об'єднаних територіальних громад.*

Ключові слова: *адміністративно-територіальна реформа, об'єднані територіальні громади, населення*

Вступ

Вагоме місце у суспільно-географічному дослідженні займає історія становлення та розвитку адміністративно-територіального устрою Черкащини у контексті виявлення витоків сучасних регіональних проблем Центральної України та шляхів їх розв'язання. Тому існує нагальна потреба у з'ясуванні логіки минулих адміністративно-територіальних перекроювань та розробки теоретико-методологічних моделей устрою Київської губернії та її наступників, вивчення процесів трансформації адміністративно-територіальних кордонів, особливостей управління територіями.

Основний текст

В кінці XIX - на початку XX ст. західна частина Черкаської області охоплювала 18 волостей Уманського повіту Київської губернії (територія Монастирищенського, Христинівського, Маньківського і Тальнівського районів Черкаської та Новоархангельського району Кіровоградської областей до 25 жовтня 2020 р.). Повіт межував із Звенигородським, Таращанським, Липовецьким, Гайсинським та Балтським повітами. До складу повіту входили місто Умань, 7 містечок (Антонівка, Дубова, Буки, Іваньки, Покотилове, Тальне, Торговиця), 141 село, 15 селищ, 456 хуторів і ферм. За всеросійським переписом 1897 року в повіті проживало 322 688 осіб, з них 106 111 чоловіків



та 162 519 жінок. Після входження УРСР (25 грудня 1917 р.) до складу СРСР в Україні була здійснена поетапна адміністративна реформа, метою якої було визначення оптимальних для економічного управління розмірів адміністративно-територіальних одиниць. На відміну від імперської політики районування, радянська влада тяжіла до подрібнення адміністративно-територіального поділу, що стало дієвим інструментом влади в умовах командно-адміністративної системи, в цілому на території України було проведено 10 адміністративних реформ, які кожного разу стосувалися Черкащини. За адміністративною реформою від 7 березня 1923 р. територія України поділялась на 53 округи в складі 9 існуючих губерній. Зокрема з Київської губернії було виокремлено Уманську округу. На сучасній території західної частини Черкаської області було утворено райони: Бабанський - з Бабанської і Дубівської волостей, Буцький - з Буцької і Хижнянської волостей, Жашківський - з Жашківської волості, Ладиженський - з Ладиженської і Посухівської волостей, Маньківський - з Маньківської, Іваньківської і частини Ліщинівської (села Красноставка і Добра) волостей, Монастирищенський - з Монастирищенської, Сарнівської, Канельсько-Попівської і Севастьянівської волостей, Орадівський (згодом Верхняцький) - з Христинівської, Кузьминогребельської і частини Ліщинівської (без сіл Красноставки і Добра) волостей, Тальнівський - з Тальнівської і Шаулихінської волостей, Тальянківський - з Таллянківської і Мошурівської волостей, Уманський - з Уманської і Краснопільської волостей, Цибулівський - з Цибулівської, Лукашівської, Бузівської і сіл Стаднище і Клюки, Вільхівецький - з Рижавської і Вільхівецької волостей. З 15 вересня 1930 р. округи було ліквідовано. Створено двоступеневу систему управління (484 райони та 18 міст республіканського підпорядкування Харків, Київ, Одеса, Дніпропетровське, Миколаїв, Сталіне, Полтава, Житомир, Луганське, Зінов'ївське, Кременчук, Херсон, Вінниця, Запоріжжя, Бердичів, Дмитріївське, Суми, Маріупіль). У 1932 р. було утворено Вінницьку область, до складу якої з досліджених нами ввійли Монастирищенський та Орадівський-Верхняцький-Христинівський райони. Решта районів залишались у складі Київської області. 7 січня 1954 р. було утворено Черкаську область, до складу якої входили 20 адміністративних райони. Західну частину регіону складають Жашківський, Маньківський, Монастирищенський, Уманський, Христинівський райони [1, с. 14-35]. Нами було здійснено аналіз чисельності населення досліджуваного регіону (таблиця 1).

З утворення Черкаської області спостерігався процес індустріалізації регіону. Організовано підприємства союзного значення Монастирищенський завод котельного обладнання, 1957 р.; Уманський вітамінний завод, 1953 р.; Уманський завод «Мегомметр», 1957 р.; Уманський плодоовочевий комбінат, 1957 р.; Уманський м'ясокомбінат, 1958 р.; Уманський завод сільськогосподарського машинобудування «Уманьфермаш», 1959 р., Уманський завод театрального обладнання, 1975 р.; Маньківський майоліковий завод, 1960 р.; Жашківський маслозавод, 1965 р.; Христинівський завод продтоварів, 1959 р.[4]. Зростання промислового виробництва призвело до



збільшення чисельності населення міст. Було здійснено аналіз чисельності населення досліджуваного регіону з часу створення Черкаської області (таблиця 2). Попри негативні тенденції у зміні чисельності населення регіону, у період з 90-х рр. XX ст. до 20-х рр. XXI ст. спостерігається позитивна динаміка чисельності населення міст.

Таблиця 1

**Динаміка чисельності населення окремих районів
Черкаської області, осіб**

Роки	Жашківський р-н	Маньківський р-н	Уманський р-н	Христинівський р-н	Монастирищенський р-н
1897	в Уманському повіті проживало 322 688 осіб				
1917	в Уманському повіті проживало 244 254 осіб				
1923	в Уманській окрузі проживало 892 665 осіб				
1954	51 347	38 367	117 346	32 345	38 900
1972	62 200	48 200	137 300	52 100	47 000
2015	36 734	27 392	128 105	34 946	36 076
2019	35 801	26 649	125 714	33 981	35315

Джерело: 1,3,7.

Таблиця 2

Чисельність населення міст Західної частини Черкаської області, осіб

Роки	м. Жашків	смт Маньківка	м. Умань	м. Христинівка	м. Монастирище
1954	6 530	4 300	43 000	8 500	3 200
1972	13 700	6 500	66 300	12 100	3 600
2020	14 395	8 596	83162	14 700	9 300

Джерело: 1,3,7.

З 2015 р. в Україні розпочався процес створення об'єднаних територіальних громад, нової адміністративно-територіальної системи. У досліджуваному регіоні спостерігався повільний процес створення об'єднаних територіальних громад. Перші громади було створено у 2017 році у Жашківському районі – 3: Бузівська, Соколівська сільські громади та Жашківська міська громада об'єднали 11 рад; у Маньківському районі – 2: Буцька селищна і Іваньківська сільська громади об'єднали 6 рад; в Уманському районі 1 Паланська громада об'єднала 9 рад. У 2018 році в Уманському районі 2 громади: Дмитрушківська та Ладизинська сільські об'єднали 12 рад. У 2019 році у Жашківському районі 1 Баштєчківська громада об'єднала 4 ради. Разом з тим, у 2017-2019 р.р. жодної громади не було створено в Монастирищенському та Христинівському районах [2] (Рис. 1.).

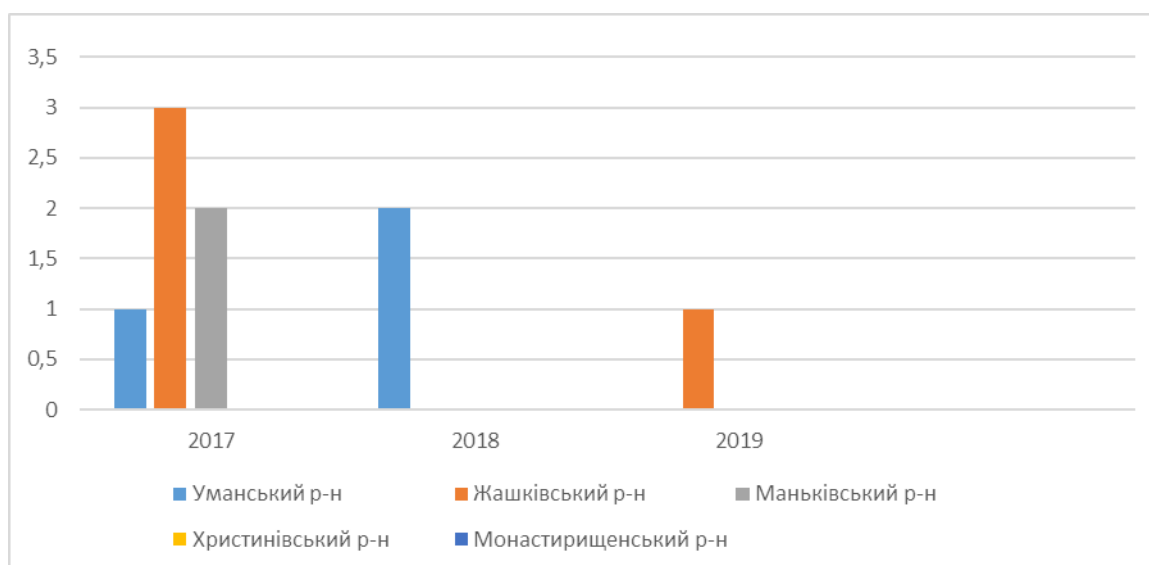


Рис. 1. Динаміка утворення територіальних громад в окремих районах Черкаської області (2017-2019)

Джерело: 2

У Постанові Верховної Ради № 807-ІХ «Про утворення та ліквідацію районів» (17 липня 2020 р.) «...Утворити...23) у Черкаській області: ... Уманський район (з адміністративним центром у місті Умань) у складі територій Бабанської селищної, Баштєчківської сільської, Буцької селищної, Дмитрушківської сільської, Жашківської міської, Іваньківської сільської, Ладизинської сільської, Маньківської селищної, Монастирищенської міської, Паланської сільської, Уманської міської, Христинівської міської територіальних громад, затверджених Кабінетом Міністрів України;...» [5].

Як зазначає Сірик З.О., при утворенні регіону не завжди вдається поєднати два важливі чинники – економічний і культурний, оскільки регіони переважно формуються виходячи з економічної доцільності, об'єднуючи території з подібною господарською структурою, яка може не збігатися з культурною чи етнічною особливістю певної території; відповідно певна лінгвістична, етнічна чи культурна група може бути розділена між декількома регіонами, чи навпаки – в рамках єдиного регіону можуть існувати декілька груп з різними культурними особливостями [6, с.51].

Здійснено аналіз адміністративно-територіальної реформи після виборів 25 жовтня 2020 р. (таблиця 3).

Таблиця 3

Результати змін адміністративно-територіальної реформи після виборів 25 жовтня 2020 р.

№ за/п	Назва громади	Рік утворення	Кількість об'єднаних рад	Площа, км ²	Населення, ос
1	Бабанська селищна громада	2020	12	276,9	6 595
2	Баштєчківська сільська громада	2020	6	185,5	4 126
3	Буцька селищна громада	2020	7	189,4	5 253
4	Дмитрушківська сільська громада	2020	11	309,3	10 085
5	Жашківська міська громада	2020	25	725,6	29 399
6	Іваньківська сільська громада	2020	4	157,4	4 410
7	Ладизинська сільська громада	2020	10	322,8	9 102



8	Маньківська селищна громада	2020	14	473,5	18 168
9	Монастирищенська міська громада	2020	30	723,8	34 817
10	Паланська сільська громада	2020	17	488,3	15 753
11	Уманська міська громада	2020	2	61,3	83 836
12	Христинівська міська громада	2020	22	614,5	32 705
Уманський район			160	4522,0	254 249

Джерело: 2,3.

Висновки

Адміністративно-територіальний устрій досліджуваного регіону зазнавав змін, які були зумовлені суспільно-географічними особливостями регіону (XIX ст), політичною ситуацією, командно-адміністративною системою управління державою (XX ст.), потенційними можливості для розвитку регіону і територіальних громад (початок XXI ст.). Зміни чисельності населення пояснюються соціально-економічним становищем держави, досліджуваного регіону зокрема.

Література

1. Гудзенко П. А. Черкаська область. Київ: Радянська школа, 1959. 108с.
2. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua>.
3. Експрес-випуск Головного управління статистики у Черкаській області у 2019 році: демографічна та соціальна статистика. URL: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=express_vyp
4. Перелік промислових підприємств Черкаської області. URL: <http://ck-oda.gov.ua/docs/2015/promuslovist17072015.pdf> (
5. Постанова Верховної Ради «Про утворення та ліквідацію районів» від 17.07.2020 № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#>
6. Сірик З.О. Європейський досвід реформування адміністративно-територіального устрою. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. № 3(113). С.49-54.
7. Умань. Історико-географічний та економічний нарис. Черкаси: Облвидав, 1957. 149 с.

References

1. Hudzenko P. A. Cherkaska oblast. Kyiv: Radianska shkola, 1959. 108s.
2. Detsentralizatsiia v Ukraini. URL: <https://decentralization.gov.ua>.
3. Ekspres-vypusk Holovnoho upravlinnia statystyky u Cherkaskii oblasti u 2019 rotsi: demohrafichna ta sotsialna statystyka. URL: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=express_vyp
4. Perelik promyslovykh pidprijemstv Cherkaskoi oblasti. URL: <http://ck-oda.gov.ua/docs/2015/promuslovist17072015.pdf> (
5. Postanova Verkhovnoi Rady «Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv» vid 17.07.2020 № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#>
6. Siryk Z.O. Yevropeyskyi dosvid reformuvannia administratyvno-terytorilnoho ustroi. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. 2015. № 3(113). S.49-54.
7. Uman. Istoryko-heohrafichni ta ekonomichni narys. Cherkasy: Oblvydav, 1957. 149 s.

Abstract. In recent years, Ukraine has embarked on the path of finding new effective and optimal models of administrative-territorial organization, which has been inherited since Soviet



times. The development of a new concept of administrative-territorial division required a detailed study of the historical experience of the formation of administrative-territorial units. Special attention needs to be paid to Cherkasy region, which from the second half of the XIX to the beginning of the XXI century underwent numerous territorial redrawings and administrative changes due to both national reforms and the peculiarities of the territory, diverse in ethnic composition, rapid industrial development and so on. The aim of the work was to investigate the formation of the administrative-territorial system in the western part of Cherkasy region in time. The changes in the administrative-territorial structure, the population in different periods, the dynamics of the creation of united territorial communities are analyzed over time.

Key words: administrative and territorial reform, about a single territorial community, population



УДК 658.3

**DIAGNOSTIC - STATISTICAL ASSESSMENT THE LEVEL OF
COMPETENCE MANAGERS IN ENTERPRISES OF THE DAIRY
INDUSTRY IN UKRAINE****ДІАГНОСТИЧНО – СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ
КЕРІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Sova A.V. / Сова А.В..

postgraduate student / аспірант.

National University of Food Technologies, Kyiv

Національний університет харчових технологій, м. Київ

Анотація: При розробці комплексних оцінок рівнів компетенцій та компетентності змінної системи керівників підприємств «Молочний альянс» (Нідерланди), «Лакталіс Україна» (Франція, Кіпр), «Данон Україна» (Франція, Росія, Кіпр), «Молочна компанія «Галичина» (Кіпр), «МілкіЛенд Україна» (Нідерланди) протягом 2007 – 2019 рр. була застосована діагностично-статистична методика оцінки інтелектуально-професійних можливостей власників та керівників молочних підприємств у прогностичній розробці власної організаційної (корпоративної) культури на досліджуваних підприємствах (метод Occupational Personality Questionnaire, OPQ). В якості приклада в статті наведено одержані результати по ТДВ «Яготинський маслозавод», який входить у групу «Молочний альянс».

Ключові слова: організаційна культура, корпоративна культура, метод оцінки компетенцій керівника, метод оцінки компетентності керівників.

Вступ.

На етапі проведення документального аналізу організаційних (корпоративних) кодексів та наказів про управління персоналом на підприємствах «Молочний альянс» (Нідерланди), «Лакталіс Україна» (Франція, Кіпр), «Данон Україна» (Франція, Кіпр), «Молочна компанія «Галичина» (Кіпр), «МілкіЛенд Україна» (Нідерланди) підтверджено [1]:

- кодекси корпоративної культури та етики у досліджених 5 групах не розроблялись та не затверджувались в установчих документах підприємств;

- реальна організаційна культура на всіх підприємствах функціонує без організаційних документів щодо власної корпоративної культури. Основними положеннями, які лежать в основі діяльності організації та позиціонуються як елементи організаційної (корпоративної) культури, є такі нормативні документи: колективний договір; посадові інструкції; накази про атестацію, навчання на робочому місці, стажування, перепідготовку, сертифікацію; комплекс документів про попередній та поточний медичний контроль; накази про спеціальний одяг та режим харчування.

Результати дослідження.

При розробленні методики та реалізації пропозицій щодо побудови паспортів рівней організаційної компетентності керівників підприємств було використано підхід професійної методики «Професійний особистісний опитувальник» (Occupational Personality Questionnaire, OPQ) американської компанії SHL [2]. Оціночна шкала, представлена в STEN (standard ten), а результат в STEN (бали), відображає рівень розвитку якостей співробітника, по



відношенню до контрольної групи (особам того ж віку, статі та рівня посади).

Для кількісної оцінки рівня компетентності керівника авторами використана бальна оцінка за основними факторами (функціональні бали визначені розробником методики експериментальним методом виробничого моделювання), які наведені в табл. 1 – 4.

Таблиця 1

Вплив віку керівника при зайнятті посади на сприйняття необхідності впровадження та розвитку організаційної (корпоративної) культури на підприємстві

Вік керівника на час зайняття посади	Параметр необхідності створення організаційної культури
25 -30 років	24
31 -40 років	60
41- 50 років	72
51 - 60 років	30
61- 70 років	12

Джерело: Побудовано за власною методикою по матеріалам [2]

Таблиця 2

Вплив професійної освіти керівника

Параметри освіти	Параметр професійної цінності, $OSV(t)$
1. Професійна освіта в галузі спеціальностей з технології випуску молочної продукції	6 -12
2. Професійна освіта в галузі спеціальностей з технології випуску іншої харчової продукції	2-4
3. Професійна освіта в галузі спеціальностей з технології випуску молочної продукції та іншої харчової продукції за кордоном	10- 16
4. Професійна освіта в галузі спеціальностей з технології переробки іншої нехарчової продукції	1- 2
Додаткова наукова освіта в галузі	
5. наявність посади кандидата наук та доктора наук в галузі спеціальностей з технології випуску харчової продукції	5 -10

Джерело: Побудовано за власною методикою по матеріалам [2]

Кількісний результат рівня управлінської компетентності керівника для реалізації становлення та розвитку корпоративної культури на підприємствах окремих груп запропоновано визначати залежно від часу роботи керівника на посаді (t) за формулою багаточленного поліному, який в часі роботи t представляє різні елементи компетентності ($STEN(t)$):

$$STEN(t) = OSV(t) + V_T(t_0) + K_{корп}(t_0) * N_{корп}(t_0) + GR_{кер} * (t - t_0) \quad (1)$$

де t_0 - рік зайняття посади керівника в Наглядовій Раді чи в Правлінні компанії, років;

t - поточний рік проведення розрахунків елементів компетентності;

$OSV(t)$ - параметр професійної освіти керівника в закладах вищої освіти



та у наукових установах (табл. 3);

$V_T(t_0)$ - параметр впливу віку керівника при зайнятті посади на розвиток організаційної (корпоративної) культури на підприємстві (табл. 4);

$K_{корп}(t_0)$ - галузь попередньої роботи керівника на керівних посадах підприємств молочної галузі (табл.5);

$N_{корп}(t_0)$ - строк попередньої роботи на керівних посадах підприємств молочної галузі (досвід реалізації на цих підприємствах організаційної (корпоративної) культури (табл.5);

$GR_{кер}$ - параметр впливу попереднього додаткового річного коефіцієнта надбавки за роботу на посаді підприємства з випуску молочної продукції (табл. 6);

$(t - t_0)$ - різниця між теперішнім віком керівника та віком зайняття посади, років.

Таблиця 3

Вплив попереднього професійного віку керівника при зайнятті посади на створення організаційної культури на підприємстві

Попередній стаж роботи керівника до зайняття посади	Тип попередніх посад керівника	Професійна цінність, балів за кожний рік попередньої роботи
1. Загальний стаж робіт	Зайняття фінансово-економічних посад на базовому підприємстві групи виробництв по переробці молока	від 3 до 15 балів
2. Загальний стаж робіт	Зайняття фінансово-економічних посад на інших підприємствах групи виробництв по переробці молока	від 2 до 8 балів
3. Загальний стаж робіт	Зайняття фінансово-економічних посад на інших підприємствах	від 0 до 5 балів

Джерело: Побудовано за власною методикою по матеріалам [2]

Таблиця 4

Вплив попереднього додаткового річного коефіцієнта надбавки за роботу на посаді в підприємстві з випуску молочної продукції

Посада в Наглядовій Раді чи в Правлінні підприємства	Професійний коефіцієнт, балів за рік роботи
Голова Наглядової Ради підприємства	7,5
Заступник голови наглядової Ради підприємства	6,5
Голова Правління підприємства	10
Заступник голови Правління підприємства	8

Джерело: Побудовано за власною методикою по матеріалам [2]

Запропонована методика дозволяє провести порівняльний аналіз ефективності роботи молочних підприємств залежно від рівня професійної компетентності засновників та керівників підприємств.

Аналіз результатів розрахунків по ТДВ «Яготинський маслозавод», який входить у групу «Молочний альянс» (формула 1), наведено на рис. 1, 2.

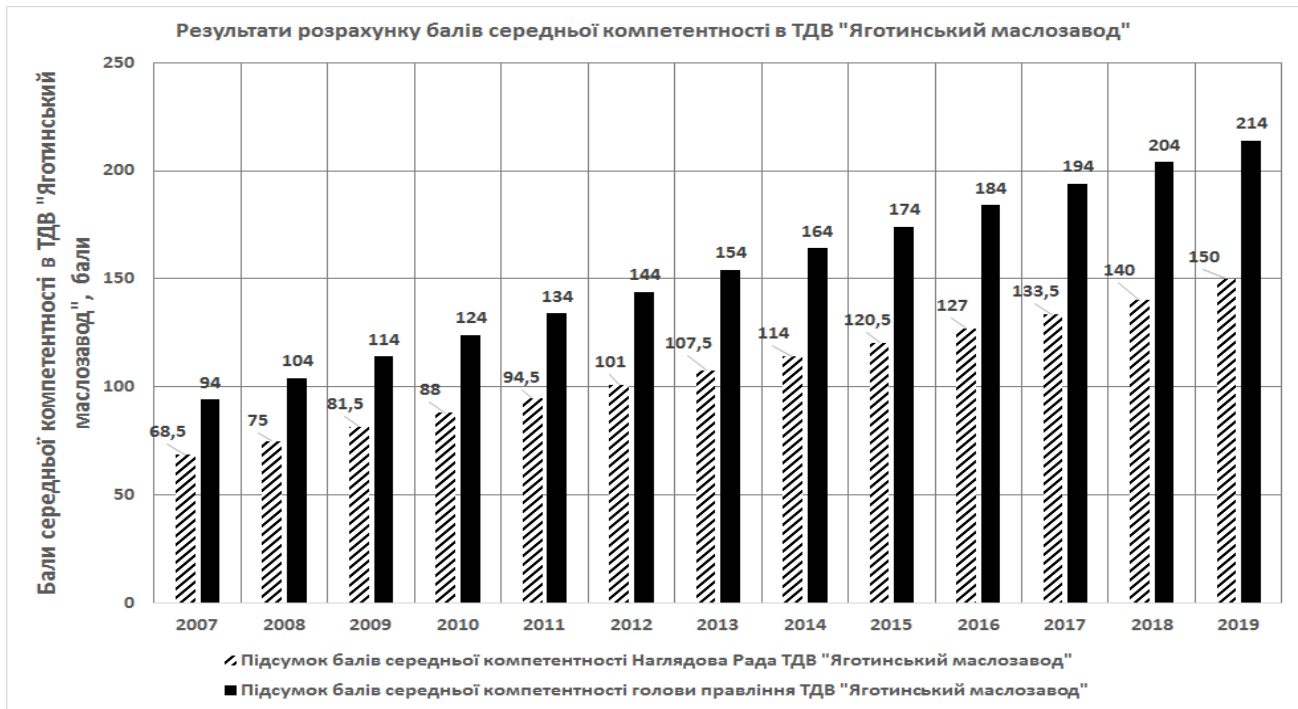


Рисунок 1 - Індексів організаційної компетентності Наглядової Ради та голови правління ТДВ «Яготинський маслозавод» (група «Молочний альянс», Нідерланди) у 2007 - 2019 рр.

Джерело: Розраховано автором за результатами досліджень [4]

Середній рівень організаційної компетентності Наглядової Ради нижчий на 40 % середнього рівня балів організаційної та професійної компетентності керівників виробництва підприємства.

Таким чином, за період статистичного спостереження - 2007 – 2019 рр.:

- середній бал індексів організаційної компетентності керівників Правління ТДВ „Яготинський маслозавод” продемонстрував зростання від 94,0 балів у 2007 р. до 214 балів у 2019 р.;

- середній бал індексів організаційної компетентності керівників Наглядової Ради для ТДВ „Яготинський маслозавод” характеризується позитивною тенденцією від 68,3 бали у 2007 р. до 150 балів у 2019 р.

Слід звернути увагу на посади Голови Правління та його заступників [3]:

- у 2007 – 2019 рр. посаду Голови Правління займає постійно Сіренко О. О., який у 1981 – 2018 рр. займав керівні посади (головний інженер та голова Правління) „Яготинський маслозавод» групи «Молочний альянс»;

- у 2007 – 2019 рр. посаду заступника Голови Правління займає постійно Угнявий Г.М., який у 1991 – 2018 рр. займав керівні посади (головний механік та головний інженер) „Яготинський маслозавод» до входу у групу «Молочний альянс» (2006);

- у 2007 – 2013 рр. заступником та першим заступником Голови Правління, а також директором філії «Яготинське для дітей» працював Косяченко С. О., який рішенням Наглядової Ради був переведений у 2014 р. Головою Правління ТДВ «Пирятинський сирзавод», а з 2020 року знову працює Головою Правління ТДВ „Яготинський маслозавод”.

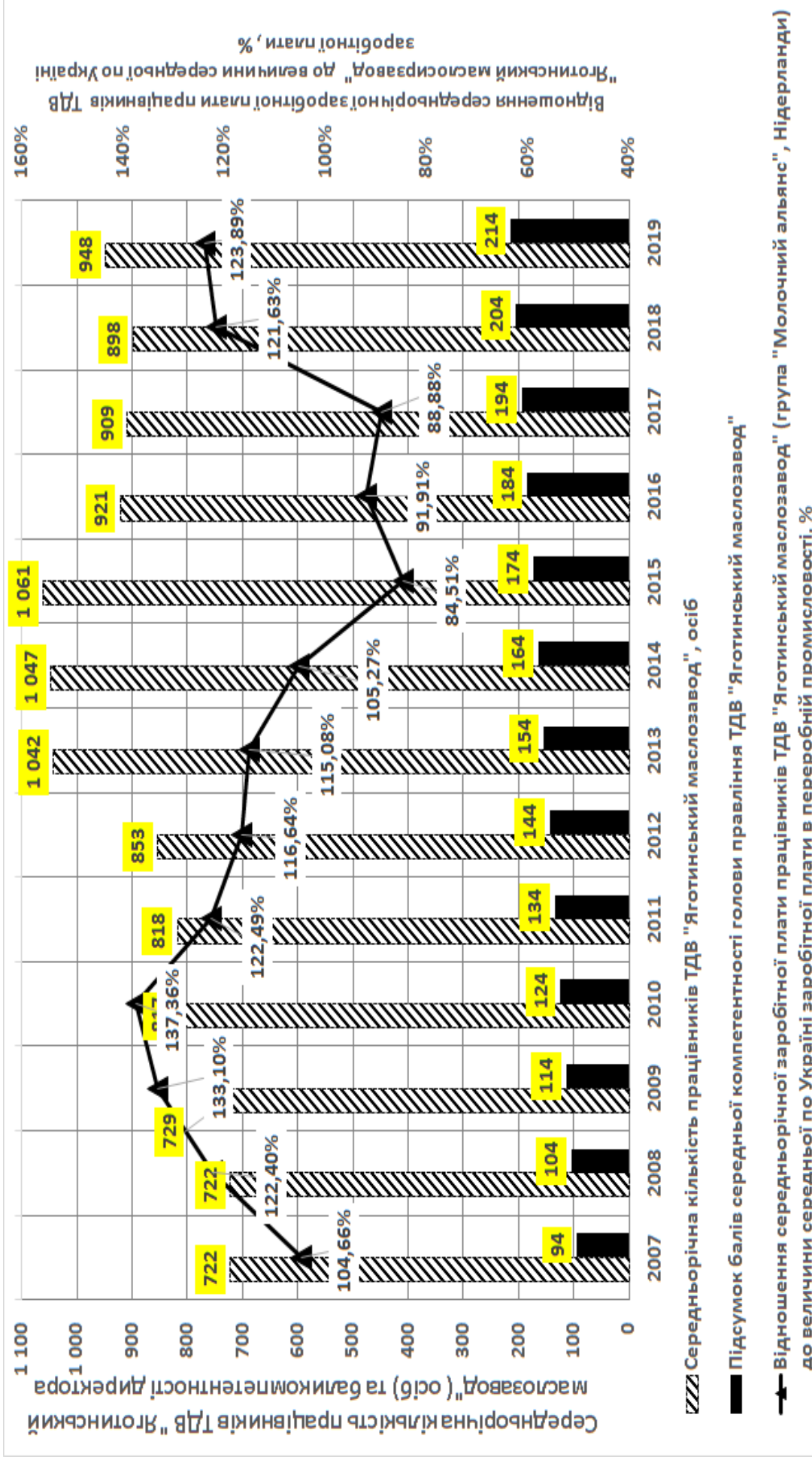


Рисунок 2 - Кількість працівників, осіб; співвідношення заробітної плати співробітників підприємства та середнього рівня заробітної плати по переробній галузі України, %; індекси організаційної компетентності голови правління ТДВ «Яготинський маслозавод», балів 2007 - 2019 рр.

Джерело: Розраховано автором за результатами досліджень [6]



Голова Наглядової Ради та заступники голови Наглядової Ради ТДВ «Молочний альянс» у 2007 - 2019 рр. постійно працюють на своїх посадах і керують діяльністю всіх виробничих підприємств (7 підприємств) на території України.

На рис. 2 наведені результати впливу діяльності керівництва ТДВ „Яготинський маслозавод” у 2007 - 2019 рр. на кількість виробників на заводі та відносний рівень заробітної плати, який віднесений до середнього рівня заробітної плати в Україні [7]:

- рівень співвідношення середньої заробітної плати співробітників підприємства відносно рівня середньої заробітної плати у переробній промисловості по Україні у період 2010- 2017 роки поступово знижувався: з 137,4% у 2010 р. до 84,5% - 91,9% у 2015 -2017 рр.;

- у 2018 -2019 рр. спостерігається перевищення рівня середньої заробітної плати співробітників підприємства відносно рівня середньої заробітної плати у переробній промисловості по Україні виріс до 121,6% у 2018 р. і до 123,9% у 2019 р. Така тенденція дозволяє утримувати висококваліфікований персонал підприємства та є суттєвим мотиваційним чинником для покращення показників ефективності використання персоналу;

- чисельність працівників заводу ТДВ „Яготинський маслозавод” у 2016 - 2019 рр. коливалась в межах 898 – 948 осіб;

- рівень індексів організаційної компетентності керівників Правління ТДВ „Яготинський маслозавод” продемонстрував зростання зі 184,0 балів у 2016 році до рівня 214 балів у 2019 році.

Висновки.

Запропонована методика розрахунку визначення рівня управлінської компетентності керівника для реалізації становлення та розвитку корпоративної культури на підприємствах побудована на методі експертного оцінювання.

Апробація запропонованої методики була проведена за даними особових «карток посад» за 2007 - 2019 рр. проведений розрахунок динаміки кількісних показників за 127 посадам. Такий підхід дозволяє визначити проблемні місця у системі управління підприємством, запропонувати напрями удосконалення системи управління та розробити конкретні заходи для їх реалізації.

Література.

1. Сова А.В. Вплив професійних якостей керівника на організаційну культуру організації / Мостенська Т. Л., Сова А. В./ „Інвестиції: практика та досвід» Чорноморського ДУ ім. Петра Могили., 2018, № 21 - С. 28–33. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6361&i=4>

2. Офіційний Інтернет-сайт методики «Професійний особовий довідник» (*Occupational Personality Questionnaire, OPQ*) американської компанії SHL OPQ, 2021. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - <https://www.shl.com/en/assessments/personality/shl-occupational-personality-questionnaire-opq/>

3. Офіційний Інтернет-сайт групи молокопереробних підприємств України



«Молочний альянс» (Нідерланди), 2021. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://milkalliance.com.ua>

4. Офіційний Інтернет-сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ) – інформаційна база даних фінансової звітності підприємств – учасників ринку цінних паперів України (ПАТ та ПрАТ), 2021. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua>

Annotation: *In developing comprehensive assessments of the levels of competencies and competence of the variable system of managers of enterprises "Milk Alliance" (Netherlands), "Lactalis Ukraine" (France, Cyprus), "Danone Ukraine" (France, Russia, Cyprus), "Milk Company" Galicia "(Cyprus), MilkiLand Ukraine (Netherlands) during 2007 - 2019 used diagnostic - statistical methods to assess the intellectual and professional capabilities of owners and managers of dairy enterprises in the forecast development of their own organizational (corporate) culture in managed enterprises (Occupational Personality Questionnaire, OPQ). As an example, the article presents the results of TDV "Yagotinsky butter factory", which is part of the group "Dairy Alliance".*

Keywords: *organizational culture, corporate culture, method of assessment of managers' competencies, method of assessment of managers' competence.*



УДК 330.3

METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR ASSESSING THE LEVEL OF COUNTRY DEVELOPMENT**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ КРАЇНИ****Аверкина М.Ф. / Averkyna M.F.***Doctor of Economic Science (hub.), Professor / д.е.н., професор,
професор кафедри економіко-математичного моделювання
та інформаційних технологій
ORCID 0000-0002-1517-6434***Гарбарук Т.К. / Garbaruk T.K.***Student of Faculty of Economy / студентка економічного факультету
Національний університет «Острозька академія»
The National University of Ostroh Academy*

Стаття присвячена проблемі оцінювання рівня розвитку країни. У статті розкрито етапи процедури оцінювання рівня розвитку країни та визначено основні показники. На основі даних показників сформовано модель інтегральної оцінки соціально-економічного розвитку країн. Модель апробована на прикладі трьох країн: країни з розвинутою економікою (США), країни, що розвивається (Індія), та країни з найменш розвинутою економікою (Афганістан). Проведення моделювання підтвердило належність країн до певної групи за соціально-економічним розвитком.

Ключові слова: *розвиток, оцінки, фактор, ВВП, інфляція, безробіття, економіка.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Якісна оцінка рівня розвитку країни вимагає доцільного підбору показників, які впливають на неї, а також обґрунтування їх включення до моделі. В даний час існує значна кількість показників, які дозволяють здійснити певну оцінку рівня розвитку країни в якомусь конкретному аспекті. Також було розроблено декілька інтегральних моделей розвитку країни, які стосуються більше економічного розвитку, проте не беруть до уваги деякі інші сфери існування. Моделювання стану соціально-економічного розвитку країни є важливим для прогнозування майбутньої ситуації всередині країни, її стабільності в соціально-економічній сфері, що є важливим для успішного відбору певних груп країн: з розвинутою економікою, країн, що розвиваються, та країн з найменш розвинутою економікою.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Моделювання рівня розвитку країни здійснювали такі науковці: Гавриш О. А., Згуровський О. М., Кухарук А. Д., Клепікова О. А., Олещук О. М., Скоробогатова Н. Є., які обґрунтували показники для створених моделей та здійснили безпосереднє моделювання. Також такі науковці, як Фролов А. І., Крутько І. Н., Комаренко О. А., Косьмин А. Д., Кузнецова О. П., Косьмина Е. А. здійснювали дослідження окремих показників соціально-економічного розвитку, які були використані для побудови власної моделі рівня розвитку країни.

Метою цієї статті є визначення методичних засад оцінювання рівня розвитку країни та побудова моделі впливу факторів на рівень розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Важливим є розуміння сутності та розмежування понять «економічне зростання» і «економічний розвиток».



Зростання – це збільшення параметрів на виході системи при збереженні або зміні (збільшенні чи зменшенні) ресурсів, що споживаються, на вході системи. Розвиток – це ускладнення структури системи з метою скорочення ресурсів на вході для отримання одиниці кінцевого результату на виході системи. Тоді під економічним зростанням слід розуміти кількісне збільшення параметрів економічної системи, тобто збільшення обсягів продуктів і послуг, які виробляються у економічній системі за певний період (результатів виробництва) за рахунок пропорційного збільшення використовуваних факторів виробництва. Збільшені обсяги суспільного виробництва задовольняють зростаючі потреби населення у благах [4, с. 267].

А. Сміт пов'язував розвиток господарства країни з дією «невидимої руки» конкуренції, яка змушує приватний інтерес служити громадським цілям і інтегрує приватні устремління в русло загального розвитку. Відповідно до цієї концепції соціальна система, рухома під дією незалежних сил до різних станів, приходять у відповідність з остаточним положенням рівноваги. Звідси випливає важливий висновок про те, що конкурентна система здатна досягати найбільш ефективного розподілу ресурсів [5, с. 31].

У 50-ті рр. ХХ ст. феномен розвитку в економічній теорії став предметом самостійного дослідження. В якості вихідної бази дослідження передбачалося, що проблеми країн, що розвиваються, аналогічні тим проблемам, які в минулому вирішували країни, що стали в даний час розвиненими. Виходячи з цього робилися висновки про те, що основні положення класичної та неокласичної економічної теорії цілком можна застосувати для аналізу ринкового середовища. Що стосується кейнсіанських і некейнсіанських моделей, передбачалося, що вони здатні пояснити роль державного сектора в регулюванні соціально-економічного розвитку країн «третього світу». Згідно з некейнсіанськими моделями, розвиток економіки полягає в: досягненні високих темпів зростання; глибоких структурних змінах, що охоплюють основні галузі народного господарства; витіснення зовнішніх джерел фінансування внутрішніми і стимулюванні імпортозамінного виробництва [5, с. 32].

На думку неокласиків, головною умовою економічного розвитку повинні бути внутрішні ресурси, а не іноземна допомога. Підприємцям вигідніше використовувати дешеву робочу силу при мінімальних витратах на капітал, а державі при проведенні політики в області зайнятості слід рахуватися з наслідками демографічного вибуху. В результаті неокласичні теорії розвитку, на відміну від некейнсіанських, аналізують рівновагу між накопиченням капіталу і зростанням населення, і при цьому слаборозвинених економіку країн, що розвиваються, розглядають тільки за двома секторами: сільського господарства і сучасної промисловості. Для модернізації економіки необхідний процес перерозподілу ресурсів з аграрного сектора в промисловий [3, с. 1620].

У цих концепціях розвитку основна увага приділялася використанню найбільш дефіцитного фактору – капіталу, а дослідження проблем використання такого надлишкового фактору, як праця, не знайшло належного відображення. Крім того, розвиток перш за все ототожнюється з економічним



зростанням, відмінностям між ними особлива увага завжди приділялася у вітчизняній економічній літературі. Примітна з цього приводу точка зору П. Самуельсона, який писав про те, що не можна прагнути лише до простого кількісного зростання виробництва (нехай навіть в розрахунку на душу населення). Необхідний також внутрішній розвиток всієї соціально-економічної структури суспільства. Пізніше багато як зарубіжних, так і вітчизняних авторів відзначали, що безконтрольне кількісне зростання може створити загрозу існуванню всього людства, оскільки воно породжує екологічні, енергетичні, сировинні та інші масштабні проблеми [3, с. 1618].

Існує багато показників, які демонструють рівень економічного та соціального розвитку країни. Економічна наука вважає, що одним з кращих і доступних вимірників, які свідчать про здоров'я економіки будь-якої країни, є обсяг сукупного виробництва товарів і послуг за певний проміжок часу. Для вимірювання сукупного обсягу національного виробництва застосовують валовий внутрішній продукт. Валовий внутрішній продукт (ВВП) – ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених в межах певної країни за допомогою факторів виробництва, незалежно від того, кому ці фактори належать, – резидентам чи іноземцям [6, с. 40].

Існує кілька можливих вимірів досягнутого країнами рівня розвитку, крім ВВП на душу населення. Наприклад, в світовій науковій думці звернено увагу на популярний «індекс щастя», який базується на даних опитувань і визначає «рівень щастя» представників різних опитуваних груп (і країн). Зазначені додаткові показники необхідно врахувати в країнах з досягнутим високим рівнем розвитку (ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) на душу населення яких перевищує 25 тис. дол/чол.). ВВП за ПКС в цілому відображає не лише випуск, але і рівень доходу і цін в країні, тому і є більш підходящою мірою для міждержавного аналізу, ніж ВВП в доларах за офіційним валютним курсом. Курс за ПКС, в цілому, істотно менш волатильний в порівнянні з ВВП за офіційним курсом. ВВП за ПКС також враховує неторговані на міжнародному ринку товари і послуги. Тому даний показник є одним з найбільш підходящих для зіставлення і вимірювання нерівномірності розвитку [5].

Однією з особливостей ВВП за ПКС на душу населення є те, що розрив в значеннях показника між найбагатшими і найбіднішими країнами скорочується відповідно до обмінних курсів по ПКС (хоча в цілому і залишається значним). Значення ВВП за ПКС на душу населення для деяких країн можуть бути завищені або занижені щодо ВВП в доларах США в залежності від курсу по ПКС. Показник ВВП за ПКС був взятий для формування моделі, оскільки він є найбільш показовим, на яку суму може придбати товарів та послуг громадянин певної країни, при цьому за грошову одиницю береться міжнародний долар [6, с. 43].

Людський розвиток означає підвищення якості життя людей, розширення і вдосконалення їх можливостей у всіх областях. Людина не тільки учасник створення і споживання матеріальних і духовних благ. Вона виступає одночасно і як власне мета, і як критерій суспільного прогресу. Крім цього,



людський розвиток передбачає, що люди зобов'язані впливати на процеси, що формують їхнє життя [6, с. 41].

Індекс розвитку людини (ІРЛ) чітко проводить відмінність між доходом і людським благополуччям. Шляхом вимірювання середніх досягнень в охороні здоров'я, освіті та доходах, ІРЛ може дати більш повну картину стану соціального розвитку країни, ніж тільки вимір рівня доходів. Відзначається, що вища різниця між рангами країн за ІРЛ і за доходом на душу населення свідчить про те, що в різних країнах результати економічного зростання перетворюються в зростання якості життя населення, в підвищення рівня людського розвитку їх населення за різним ступенем успішності. Позитивна різниця між рейтингом ВВП на душу населення і рейтингом за індексом людського розвитку свідчить про відносно успішне і більш раціональне використання створюваного матеріального багатства в інтересах людського розвитку. А негативна різниця свідчить про діаметрально протилежні процеси [3]. Таким чином, індекс людського розвитку буде доданий до моделі, оскільки дозволить оцінити ступінь не тільки економічного, але й соціального розвитку країни.

Ще одним засадничим показником, який впливає на забезпечення розвитку країни є інфляція, оскільки неминучим супутником довгострокового розвитку економіки з гнучкими цінами. Підтримка рівня повної зайнятості без інфляції – мета державного регулювання ринкової економіки. Однак інфляція – складний соціально-економічний феномен, який по-різному проявляється, що викликає суперечки і розбіжності серед економістів. Сутністю інфляції є дисбаланс між сукупною пропозицією і сукупним попитом в сторону перевищення останнього, що склався одночасно на всіх ринках (на товарному, грошовому, та ринку ресурсів). Цей дисбаланс проявляється в різних формах. У ринковій економіці, тобто в умовах відносної гнучкості і мобільності цінового сигналу, перевищення сукупного попиту над сукупною пропозицією виражається в зростанні загального рівня цін.

Рівень безробіття, ймовірно, найвідоміший показник ринку праці і, безумовно, один з найбільш широко цитованих в засобах масової інформації багатьох країн, оскільки вважається, що він максимально повно і змістовно відображає дефіцит робочих місць в національному масштабі. Загальний рівень безробіття в країні є високо затребуваним показником невикористаної пропозиції робочої сили.

Дані два фактори, – безробіття та інфляція, є такими, що зменшують загальний рівень розвитку країни при їхньому збільшенні. А тому, чим нижчий їхній рівень – тим нижчий інтегральний показник соціально-економічного розвитку країни. Безробіття та інфляція були включені до моделі, оскільки дозволяють оцінити стабільність в ціновому аспекті та в плані зайнятості в країнах. Ці аспекти є одними з найважливіших у сфері забезпечення соціально-економічного благополуччя країни.

Визначення рівня соціально-економічного розвитку передбачає послідовну реалізацію таких етапів.

Крок 1. Формування вихідних даних (аналітична система).



Використовуючи офіційну статистичну інформацію, збираються дані та формується система (групи) аналітичних показників стану розвитку країни, потрібна кількість повних років, необхідних для дослідження, що є основою для всіх подальших розрахунків.

Крок 2. Стандартизація (нормалізація) аналітичних показників. Щоб навести значну кількість різних показників соціально-економічного розвитку країни, що використовуються в розрахунках, у порівняльній формі їх потрібно нормувати. Тобто, здійснити перехід від абсолютних величин до нормованих, які характеризують ступінь наближення до оптимального значення. А також забезпечити інформаційну односпрямованість нормованих показників, розділяючи показники стимуляторів (чим вище значення вихідного показника, тим вища якість інтегрального показника) та дестимулятори (чим вище значення вихідного показника, тим менша якість інтегрального показника).

Розрахунок нормованих значень проводиться за формулою:

$$n_{ijk} = \frac{T_{ijk} - T_{ij \min}}{T_{ij \max} - T_{ij \min}} \quad (\text{для стимуляторів}); \quad (1)$$

$$n_{ijk} = \frac{T_{ijk \max} - T_{ijk}}{T_{ij \max} - T_{ij \min}} \quad (\text{для дестимуляторів}). \quad (2)$$

n_{ijk} – це нормалізований j -й показник i -ї групи; T_{ijk} – це значення j -го показника i -ї групи; $T_{ij \max} - T_{ij \min}$ – відповідно мінімальне та максимальне значення j -го показника i -ї групи.

Стандартизація в обробці статистичних даних використовується для того, щоб усі значення показників зручно порівнювалися в одному діапазоні. Зазвичай це інтервал $[0; 1]$.

Крок 3. Об'єднання аналітичних показників у синтетичні та визначення агрегованих показників. Процес консолідації (агрегування) інформації рекомендується реалізовувати таким чином: визначити питому вагу показників для обраних об'єктів; розрахувати проміжні інтегральні показники; сформувати єдину інтегральну оцінку.

Отже, виходячи з нормованих аналітичних величин, розрахованих на попередньому етапі, інтегральний показник буде розрахований за формулою:

$$S_{ik} = \sum_{j=i}^m n_{ijk} * \alpha_{ij} \quad (3)$$

m – кількість показників, що характеризують соціально-економічний розвиток країни; α_{ij} – вагові коефіцієнти j -го показника i -ї групи.

Інтегральний індекс розвитку економіки може коливатися від 0 до 1 (0 – найнижче значення, 1 – найвище значення), був розділений весь цей інтервал на 5 сегментів:

$[0 - 0,2]$ – низький;

$[0,2 - 0,4]$ – нижче середнього (найменш розвинені країни);

$[0,4 - 0,6]$ – середній рівень;

$[0,6 - 0,8]$ – вище середнього (країни, що розвиваються);

$[0,8 - 1]$ – високий (найбільш розвинені країни).

Далі, слід перевірити на практиці доцільність проведення оцінки рівня розвитку країни на практиці. Для цього були відібрані три країни: країна з розвинутою економікою (США), країна, що розвивається (Індія), та країна з



низьким рівнем розвитку (Афганістан). В табл. 1-3 наведені вихідні дані для трьох країн за наведеними вище показниками.

Таблиця 1

Вихідні дані для оцінки рівня розвитку країни (США)

Рік	ВВП на душу населення за ПКС	Темп інфляції, %	ІЛР	Рівень безробіття, %	Темп приросту ВВП, %
2008	48283	3,8	0,91	5,8	-0,1
2009	47008	-0,3	0,91	9,3	-2,5
2010	48403	1,6	0,92	9,6	2,6
2011	49829	3,1	0,92	8,9	1,6
2012	51563	2,1	0,92	8,1	2,2
2013	53072	1,5	0,92	7,4	1,8
2014	55025	1,6	0,92	6,2	2,5
2015	56849	0,1	0,92	5,3	2,9
2016	58017	1,3	0,92	4,9	1,6
2017	60106	2,1	0,92	4,3	2,2
2018	63056	2,4	0,93	3,9	2,9
2019	65254	1,8	0,93	3,7	2,3
n	1	0,4878	1	1	0,8889
Ваговий коефіцієнт	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Джерело: складено за даними [7]

Ваговий коефіцієнт визначався як одиниця, поділена на кількість факторів, і в результаті кожен фактор мав однаковий ваговий коефіцієнт. Проте, якщо обирати інші фактори для моделі, можна коригувати ваговий коефіцієнт, виходячи з важливості того чи іншого фактора. Стимуляторами були обрані такі показники: ВВП на душу населення за ПКС, ІЛР, темп приросту ВВП, дестимуляторами – темп інфляції та рівень безробіття. В табл. 1 також наведені стандартизовані значення (n) в рамках від 0 до 1, для розрахунку інтегрального показника рівня розвитку країни. Розрахувавши значення інтегрального показника для США за формулою, отримуємо:

$$S_{ik} = \sum_{j=i}^5 1 * 0,2 + 0,4878 * 0,2 + 1 * 0,2 + 1 * 0,2 + 0,8889 * 0,2 = 0,8785 \quad (4)$$

За даною моделлю США відноситься до країн з розвиненою економікою, оскільки інтегральний показник розвитку економіки країни знаходиться в проміжку від 0,8 до 1.

Далі слід перевірити дану модель для економіки Індії.

Таким чином, можна за наявними даними розрахувати інтегральний показник розвитку економіки Індії за нижченаведеною формулою:

$$S_{ik} = \sum_{j=i}^5 0,9035 * 0,2 + 0,8427 * 0,2 + 0,8889 * 0,2 + 0,75 * 0,2 + 0,2037 * 0,2 = 0,7177. \quad (5)$$

За даною моделлю Індія відноситься до країн з економікою, що розвивається, проте вище середнього по світу, оскільки інтегральний показник розвитку економіки країни знаходиться в проміжку від 0,6 до 0,8.

Далі слід перевірити дану модель для економіки Афганістану.

Таким чином, можна за наявними даними розрахувати інтегральний показник розвитку економіки Афганістану за нижченаведеною формулою:



$$S_{ik} = \sum_{j=i}^5 0,68 * 0,2 + 0,6657 * 0,2 + 0,5 * 0,2 = 0,3691. \quad (6)$$

Таблиця 2

Вихідні дані для оцінки рівня розвитку країни (Індія)

Рік	ВВП на душу населення за ПКС	Темп інфляції, %	ІРЛ	Рівень безробіття, %	Темп приросту ВВП, %
2008	3525	9,1	0,56	5,3	3,1
2009	3799	12,3	0,57	5,6	7,9
2010	4181	10,5	0,58	5,6	8,5
2011	4494	9,5	0,59	5,7	5,2
2012	4861	10	0,6	5,7	5,5
2013	5057	9,4	0,6	5,6	6,4
2014	5234	5,8	0,62	5,6	7,4
2015	5465	4,9	0,62	5,6	8
2016	5840	4,5	0,63	5,5	8,2
2017	6186	3,6	0,64	5,4	7,2
2018	6653	3,4	0,65	5,3	6,8
2019	6351	4,8	0,64	5,4	4,2
n	0,9035	0,8427	0,8889	0,75	0,2037
Ваговий коефіцієнт	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Джерело: складено за даними [7]

Таблиця 3

Вихідні дані для оцінки рівня розвитку країни (Афганістан)

Рік	ВВП на душу населення за ПКС	Темп інфляції, %	ІРЛ	Рівень безробіття, %	Темп приросту ВВП, %
2008	1473	26,4	0,46	11	3,9
2009	1557	-6,8	0,46	11,4	21,4
2010	1608	2,2	0,47	11,5	14,4
2011	1694	11,8	0,48	11,5	0,4
2012	1953	6,4	0,49	11,5	12,8
2013	2010	7,4	0,5	11,4	5,6
2014	2120	4,7	0,5	11,4	2,7
2015	2136	-0,7	0,5	11,3	1,5
2016	2023	4,4	0,5	11,2	2,3
2017	2103	5	0,54	11,2	2,7
2018	2301	0,6	0,52	11,2	1
2019	2036	4,3	0,5	11,5	0,2
n	0,68	0,6657	0,5000	0,0000	0,0000
Ваговий коефіцієнт	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Джерело: складено за даними [7]

За даною моделлю Афганістан відноситься до країн з найменш розвиненою економікою, оскільки значення інтегрального показника знаходиться на рівні до 0,4. Це свідчить про ступінь соціально-економічного розвитку, який знаходиться на рівні найменш багатих та соціально благополучних країн у світі.



Висновки. Отже, враховуючи теоретичні основи забезпечення розвитку країни та вихідних даних в статті побудовано модель рівня розвитку трьох країн: США, Індії та Афганістану. Сформульована модель дозволила оцінити рівень соціально-економічного розвитку трьох країн: США, Індії та Афганістану. Було визначено та була підтверджена гіпотеза, що з-поміж даних країн, за результатами моделювання, США належить до групи країн з розвинутою економікою, Індія – до групи країн, що розвиваються, а Афганістан – до найменш розвинених країн. Запропонована модель дозволила стандартизувати показники соціально-економічного розвитку країн (ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності, темп інфляції, рівень безробіття, індекс людського розвитку та темп зростання реального ВВП) в інтервалі від 0 до 1, і в поєднанні з ваговими коефіцієнтами кожного показника (були взяті стандартні вагові коефіцієнти – 0,2) був розрахований інтегральний показник розвитку країни. Перспективами подальших досліджень буде вдосконалення даної моделі, в аспекті розробки додаткових показників для включення до моделі та модифікації значень вагових коефіцієнтів.

Список використаної літератури

1. Гавриш О. А., Згуровський О. М., Кухарук А. Д., Скоробогатова Н. Є. Методичне забезпечення моделювання економічного розвитку країн світу. «Ефективна економіка». № 4, 2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6218>
2. Клепікова О. А., Олещук О. М. Моделювання та прогнозування якості життя населення України засобами імітаційного моделювання [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://economics.opu.ua/files/science/ek_kiber/2018/87.pdf
3. Косьмин А. Д., Кузнецова О. П., Косьмина Е. А. Краткий обзор подходов к измерению человеческого развития. Российское предпринимательство. 2017. Том 18. № 10. С. 1615-1636.
4. Огаренко Т. Ю. Категорії «економічний розвиток» і «розвиток економіки»: суть та співвідношення. Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 265-270.
5. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Антология экономической классики. Т. 2. Москва: Эконом-Ключ. 1993. С. 31.
6. Фролов А. И., Крутько И. Н., Комаренко О. А. Индекс человеческого развития как интегральный индикатор уровня и качества жизни населения страны. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. № 60. С. 39-48.
7. The World Bank [Electronic source] – The mode of access: <https://www.worldbank.org/>

The article identifies the main indicators that allow to assess the level of socio-economic development of the country. Based on these indicators, a model of integrated assessment of socio-economic development of countries is formed. The model was tested on the example of three countries: developed economies (USA), developing countries (India), and least developed economies (Afghanistan). The modeling confirmed that the countries belong to a certain group in terms of socio-economic development. The proposed model allowed to standardize indicators of



socio-economic development of countries (GDP per capita at purchasing power parity, inflation, unemployment, human development index and real GDP growth) in the range from 0 to 1, and in combination with the weights of each indicator the integrated indicator of the country's development was calculated.

Key words: development, estimates, factor, GDP, inflation, unemployment, economy.

Науковий керівник: Аверкина Марина Федорівна
д.е.н., професор,
професор кафедри економіко-математичного моделювання
та інформаційних технологій

Стаття відправлена: 12.02.2021 р.

© Аверкина М.Ф., Гарбарук Т.К



УДК 332.37

THE ROLE OF PRECISE AGRICULTURE IN ENSURING SUSTAINABLE AGRICULTURAL DEVELOPMENT**РОЛЬ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

Mostenska T.L./Мостенська Т.Л.

d.e.s., prof./

ORCID: 0000-0002-2112-4745

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ, Героїв оборони, 11, 03041**National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Kyiv, Heroyiv Oborony, 11, 03041*

Анотація. В роботі розглядається роль точного землеробства у забезпеченні стійкого розвитку сільського господарства. Визначено особливості і характеристики точного землеробства, особливості його використання і роль у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва. Охарактеризовано передумови виникнення точного землеробства. Визначено роль поєднання географічних інформаційних систем, глобальних навігаційних супутникових систем (GNSS), дистанційного зондування (RS), супутникових зображень для створення системи точного землеробства

Ключові слова: *точне землеробство, стійкий розвиток, сільське господарство.*

Вступ.

Для збільшення пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції при використанні традиційних технологій відбувається все більший тиск на екосистему. Останнім часом вплив сільського господарства на навколишнє середовище все частіше визнається загрозою для здатності нашої планети надавати життєво важливі екосистемні послуги.

Концепція «стійкості» стала рушійною силою для розвитку технологій, практик, продуктів і процесів, які можуть підтримувати необхідний рівень виробництва таким чином, щоб якомога менше піддавати ризику майбутні можливості. В цьому контексті все більша увага як у науковій літературі, так і власниками сільськогосподарських підприємств та фермерами приділяється розвитку сільськогосподарських систем, що налаштовані на збалансування позитивних і негативних сторін сільського господарства. Задачею сільськогосподарських виробників і уряду має стати необхідність робити все можливе для захисту в довгостроковій перспективі виробничого потенціалу сільського господарства та забезпечення екологічної безпеки, благополуччя землі. Концепція стійкості передбачає використання продуктів і процесів, що можуть підтримувати необхідний рівень продуктивності таким чином, щоб якомога менше ставити під загрозу майбутнє планети [1].

Виклад основного матеріалу.

Загострення проблеми щодо стійкості сільського господарства пов'язане зі зростаючою стурбованістю щодо стану екосистеми. Це викликало необхідність розроблення технологій і впровадження методів, що не здійснюють або пом'якшують негативний вплив на оточуюче середовище, на екологічність товарів та послуг, що пропонуються сільгоспвиробниками, але при цьому



забезпечують підвищення продуктивності виробництва в аграрному секторі.

Таким чином, одним із основних завдань сталого сільського господарства виступає досягнення оптимальної врожайності та збільшення прибутку сільськогосподарських виробників при мінімальних витратах ресурсів і фінансових коштів за умови збереження навколишнього середовища.

В основу концепції сталого землеробства покладено наступні базові критерії: екологічність, оптимізація урожайності, економічна ефективність, стійкість до хвороб і шкідників при зменшенні навантаження на екологію.

Продуктивність у сільському господарстві в сучасних умовах при використанні традиційних технологій визначається збільшенням використання добрив, поливної води, сільськогосподарської техніки, пестицидів і збільшенням площі орних земель. Саме тому необхідні нові підходи, що дозволяють інтегрувати біологічні та екологічні процеси у сільськогосподарське виробництво, звести до мінімуму використання тих невідновлюваних ресурсів, які завдають шкоди навколишньому середовищу або здоров'ю виробників сільськогосподарської продукції та споживачів. Стійкі результати сільського господарства можуть позитивно позначитися на продуктивності виробництва продуктів харчування, скорочення використання пестицидів і вуглецевому балансі. Однак, залишаються серйозні проблеми з розробкою національної та міжнародної політики для підтримки появи більш стійких форм сільськогосподарського виробництва як у промислово розвинених, так і в країнах, що розвиваються [2].

За даними ООН до 2050 року населення Землі наблизиться до 9,7 млрд осіб [3]. Глобальне потепління зробить окремі регіони планети малоприсаєднаними для комфортного життя. Щоб прогодувати таку кількість людей, необхідно у 1,5–2 рази збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, що передбачає багаторазове збільшення навантаження на агросектор [4, с.174].

Зростання чисельності населення викликає необхідність збільшення обсягів продовольства. При цьому зростання обсягів продовольства повинно супроводжуватись підвищенням якості. При цьому на обсяги виробництва сільськогосподарської продукції і продовольства впливають зміни клімату, процеси урбанізації, втрата балансу між виробництвом і споживанням. В свою чергу, нестійкі методи ведення сільського господарства, що прискорюють втрату якості розораних земель, знижують ефективність ведення сільськогосподарського виробництва, негативно впливають на оточуюче середовище.

Таким чином, для збільшення пропозиції сільськогосподарської продукції виникає гостра потреба у модернізації сільськогосподарського виробництва. Саме за допомогою технології точного землеробства можливо вирішити цю проблему.

В останні декілька років ефективність в агросекторі визначається не лише надбанням класичної селекції і сучасними біотехнологіями, а й точним землеробством [4, с.174-175].

Точне землеробство, покращуючи економічні результати діяльності, зменшує тиск на оточуюче середовище, створює передумови реалізації засад



стійкого сільського господарства.

Термін «точне землеробство» (precision agriculture, precision farming, computeraided farming) з'явився у 90-і роки ХХ століття, як природний розвиток поняття «стійке землеробство» (sustainable agriculture) [5].

Точне землеробство підвищує ефективність сільськогосподарської діяльності за рахунок безпілотних літальних апаратів, дистанційно пілотованих авіаційних систем, географічних інформаційних систем, методів диференційного вегетаційного індексу. При цьому витрати, пов'язані із застосуванням технології точного землеробства, значною мірою перевищуються економічними вигодами, досягнутими при її використанні за рахунок скорочення найважливіших виробничих ресурсів – води та добрив [6].

Технології точного землеробства знаходять все більше застосування у сільському господарстві.

Для збереження високого рівня конкурентоспроможності та утримання ринкових позицій сільськогосподарські виробники повинні використовувати високотехнологічну техніку, для чого необхідно здійснити технологічне переоснащення.

При веденні сільськогосподарських робіт змінюються характеристики ґрунтів, періоди вегетації рослин, крім того, різні ділянки поля мають різні характеристики, що вимагає використання сучасних агротехнологій для забезпечення ефективного землеробства.

Підвищення ефективності у рослинництві є нагальною потребою у сучасних умовах. Поєднання точного землеробства, автономної техніки та концепції інтернету речей сприятиме суттєвому підвищенню ефективності землеробства. Технологія точного землеробства забезпечує переведення аграрного бізнесу на новий якісний рівень.

В останні роки відбувається стрімке зростання цін на насіннєвий матеріал, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, сільськогосподарську техніку, паливно-мастильні матеріали, що вимагає впровадження ресурсозберігаючих технологій з метою підвищення ефективності використання ресурсів.

Сьогодні сільське господарство розвинених країн переходить на інший рівень конкуренції – конкуренцію ефективності. Цей рівень конкуренції будується на тому, що там, де не можна управляти ціною, необхідно управляти собівартістю. Ринок агропродукції став настільки глобальним, що найефективнішим способом управління рентабельністю стає собівартість виробленої продукції [7, с.302].

Такий рівень конкуренції забезпечується використанням точного землеробства.

За даними Statista, очікується, що обсяг світового ринку точного землеробства зросте приблизно з 9,58 млрд долларів США у 2017 році до 23,14 млрд долларів США до 2022 року. [8].

Технологія точного землеробства заснована на спостереженні, вимірюванні та реагуванні на міжпольову і внутрішньопольову мінливість сільськогосподарських культур. Вона орієнтовна на оптимальну рентабельність, стійкість та захист навколишнього середовища.



Впровадження точного землеробства стало можливим завдяки розвитку сучасних технологій, таких як географічні інформаційні системи, глобальні навігаційні супутникові системи (GNSS), дистанційне зондування (RS), супутникові зображення та інших у поєднанні з процедурами для прив'язки відображаються змінних до відповідних методів ведення сільського господарства, таким як обробка ґрунту, посів, добриво, застосування гербіцидів і пестицидів, зрошення, збір врожаю і тваринництво. Ґрунтуючись на вимірах у полі або дистанційному зондуванні, відповідну кількість добрив і води для зрошення вносять за змінною нормою. Такий підхід знижує вплив результатів діяльності сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище, дозволяючи скорочувати витрати на виробничі ресурси [9].

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва при збільшенні використання добрив являє собою загрозу для ґрунтових вод, через підвищення в них нітратів. Використання технології точного землеробства суттєво зменшує використання добрив, що дозволяє зменшити забруднення ґрунтових вод.

Застосування точного землеробства як нової, технічно вдосконаленої технології виробництва сільськогосподарської продукції дає змогу вивести агробізнес на новий рівень. Ці технології спрямовані на підвищення продуктивності, зменшення собівартості продукції, зниження транзакційних витрат та збереження навколишнього середовища. Уже понад 20 років технологія точного землеробства активно використовується у Європі, США, Китаї, Південній Америці, зокрема в Бразилії [7, с.304].

Технології точного землеробства стали можливими в результаті вдосконалення сільськогосподарської техніки та технологій. Крім того, розвиток комп'ютерної техніки, математичного моделювання, інформаційних технологій дозволяє постійно вдосконалювати забезпечення процесів точного землеробства.

Технології точного землеробства, завдячуючи поєднанню досягнень сільськогосподарської науки та сучасних інформаційних технологій, дозволяють враховувати різноманітність ґрунтових, мезо- і мікрокліматичних особливостей кожної ділянки поля.

Використання точного землеробства будується на обробленні великого масиву інформації, що стало можливим завдяки використанню інформаційних технологій.

Точне землеробство, на думку [10], це не окрема технологія, а система, для якої характерно використання обчислювальних та інформаційних технологій для підвищення прибутковості та стійкості сільського господарства.

Зондування та відбір проб дозволяють фермерам розглядати поле як неоднорідний об'єкт і здійснювати управління технологічним процесом на конкретних ділянках. Завдяки цілеспрямованому використанню ресурсів точне землеробство скорочує кількість відходів, тим самим скорочуючи як питомі змінні витрати, так і екологічні витрати, що пов'язані з відходами агрохімії [11].

Це дозволяє регулювати інтенсивність технологічних операцій під час руху агрегату полем (зміна норм висіву, норм внесення добрив, кількості застосовуваних засобів захисту рослин). Вирішальну роль у цьому процесі



відіграє вдосконалення інформаційного забезпечення методів прийняття рішень – моделей, баз даних, баз знань, експертних систем [12].

Технологічні розробки і досягнення у площині великих даних продовжують робити інструменти точного землеробства більш взаємоув'язаними, точними, ефективними, розширюючи можливості їх використання [11].

Однією із переваг використання точного землеробства є те, що завдяки супутниковій системі позиціонування і стандартам електронного зв'язку положення і час можуть бути інтегровані в усі процедури, пов'язані з сільським господарством [13]. Проте, на думку автора, більшого розповсюдження точне землеробство набуде, тільки у тому разі, якщо життєздатні додаткові вигоди, такі як зниження навантаження на навколишнє середовище і збільшення потоку інформації, будуть визнані та оцінені на державному рівні та стануть частиною винагороди фермерів.

Висновки.

Точне землеробство дозволяє забезпечити досягнення цілей сталого розвитку у сільському господарстві. Використання системи точного землеробства забезпечує високу ефективність сільськогосподарського виробництва при зменшенні тиску на оточуюче середовище. Використання сучасних технологій обробітку землі вимагає використання результатів сучасних наукових досліджень.

Література:

1. Pollock, C., Pretty, J., Crute, I., Leaver, C., Dalton, H. (2008). Introduction. Sustainable agriculture. *Philosophical Transactions of the Royal Society*. Vol. 363 (1491), p.445–446. Retrieved from: <https://royalsocietypublishing.org/doi/full/10.1098/rstb.2007.219>
2. Pretty, J. (2008). Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society*. Vol. 363, p.447–465. Retrieved from: <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rstb.2007.2163>
3. World Population Prospects 2019. (2020). United Nations. Retrieved from: <https://population.un.org/wpp/>
4. Савицький, Е.Е. Точне землеробство як результат інформатизації систем управління в агробізнесі. (2017). *Економіка та підприємство: Економіка та підприємство: збірник наукових праць ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»*. 2017. № 38. С. 174–181.
5. Технологии точного земледелия, их перспективы и возможности использования на мелиорированных землях. Научно технический обзор. (2006) .– М.: ФГНУ ЦНТИ “Мелиоводинформ”. – 110 с.
6. Loures, L., Chamizo, A., Ferreira, P., Loures, A., Castanho, R. & Panagopoulos, T. Sustainability. (2020). Assessing the Effectiveness of Precision Agriculture. *Management Systems in Mediterranean Small Farms. Sustainability*. Vol. 12. Retrieved from: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/9/3765>
7. Федірець, О.В (2013). Управління інноваціями при впровадженні



технологій точного землеробства в Україні. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. № 2 (7). Т. 3. С. 302-308

8. Huddle, G. (2020). Precision Farming Facts. *Statistics and Use Cases*. Retrieved from: <https://www.motus.com/precision-farming/>

9. Blasch, J., B van der Kroon, P van Beukering, Munster, R., Fabiani, S., Nino, P., Vanino, S., (2020). Farmer preferences for adopting precision farming technologies: a case study from Italy, *European Review of Agricultural Economics*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/erae/jbaa031>

10. Van, Es H, Woodward, J., Glos, M., et al. (2016) Digital agriculture in New York State: Report and recommendations, Cornell University.

11. Finger, R., Swinton, S. M., Benni, N. El, Walter, A. (2019). Precision Farming at the Nexus of Agricultural Production and the Environment. *Annual Review of Resource Economics*. Vol. 11, p. 313-335. [Електронний ресурс]. Retrieved from: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-resource-100518-093929>

12. Скляр, В.В., Одарущенко, О.М., Івасюк, О.О., Бульба, Є.М. (2013). Постановка задач розробки інформаційної технології для точного землеробства *Системи обробки інформації*. Випуск 8 (115). С. 229–233.

13. Auernhammer, H. (2001). Precision farming - the environmental challenge. *Computers and Electronics in Agriculture*. Volume 30, Issues 1–3, p. 31-43.

Retrieved from:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0168169900001538>

References:

1. Pollock, C., Pretty, J., Crute, I., Leaver, C., Dalton, H. (2008). Introduction. Sustainable agriculture. *Philosophical Transactions of the Royal Society*. Vol. 363 (1491), p.445–446. Retrieved from: <https://royalsocietypublishing.org/doi/full/10.1098/rstb.2007.219>

2. Pretty, J. (2008). Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society*. Vol. 363, p.447–465. Retrieved from: <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rstb.2007.2163>

3. World Population Prospects 2019. (2020). United Nations. Retrieved from: <https://population.un.org/wpp/>

4. Savyts'kyu, E.E. Tochno zemlerobstvo yak rezul'tat informatyzatsiyi system upravlinnya v ahrobiznesi. (2017). *Ekonomika ta pidpryyemstvo: Ekonomika ta pidpryyemstvo: zbirnyk naukovykh prats' DVNZ «Kyiv's'kyu natsional'nyy ekonomichnyy universytet im. Vadyma Het'mana»*. 2017. № 38. S. 174–181. [in Ukraine]

5. *Tekhnolohyy tochnoho zemledelyya, ykh perspektyvy y vozmozhnosty yspol'zovanyya na melyoryrovannykh zemlyakh. Nauchno tekhnicheskyy obzor*. (2006) .– М.: FHNU TSNTY “Melyovodynform”. – 110 s.

6. Loures, L., Chamizo, A., Ferreira, P., Loures, A., Castanho, R. & Panagopoulos, T. Sustainability. (2020). Assessing the Effectiveness of Precision Agriculture. *Management Systems in Mediterranean Small Farms. Sustainability*. Vol. 12. Retrieved from: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/9/3765>

7. Fedirets, O.V. (2013). Management of innovations in the introduction of precision farming technologies in Ukraine. *Scientific works of Poltava State Agar Academy*. Vol. 2 (7). Т. 3. С. 302-308

8. Huddle, G. (2020). Precision Farming Facts. *Statistics and Use Cases*. Retrieved from: <https://www.motus.com/precision-farming/>

9. Blasch, J., B van der Kroon, P van Beukering, Munster, R., Fabiani, S., Nino, P., Vanino,



- S., (2020). Farmer preferences for adopting precision farming technologies: a case study from Italy, *European Review of Agricultural Economics*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/erae/jbaa031>
10. Van, Es H, Woodward, J, Glos, M, et al. (2016) Digital agriculture in New York State: Report and recommendations, Cornell University.
11. Finger, R., Swinton, S. M., Benni, N. El, Walter, A. (2019). Precision Farming at the Nexus of Agricultural Production and the Environment. *Annual Review of Resource Economics*. Vol. 11, p. 313-335. [Електронний ресурс]. Retrieved from: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-resource-100518-093929>
12. Sklyar V.V., Odarushchenko O.M., Ivasyuk O.O., Bul'ba YE.M. (2013). Postanovka zadach rozrobky informatsiyanoi tekhnolohiyi dlya tochnoho zemlerobstva. *Systemy obrobky informatsiyi*. Vol. 8 (115). С. 229–233.
13. Auernhammer, H. (2001). Precision farming - the environmental challenge. *Computers and Electronics in Agriculture*. Volume 30, Issues 1–3, p. 31-43. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0168169900001538>

Annotation. *To increase the supply of agricultural products on the market, there is increasing pressure on the ecosystem using traditional technologies. Recently, the impact of agriculture on the environment is increasingly recognized as a threat to our planet's ability to provide vital ecosystem services. The paper examines the role of precision farming in ensuring sustainable development of agriculture. The features and characteristics of precision farming, the features of its use and the role in increasing the efficiency of agricultural production are determined. The prerequisites for the emergence of precision agriculture are characterized. The role of a combination of geographic information systems, global navigation satellite systems (GNSS), remote sensing (RS), satellite images to create a precision farming system is determined. Precision farming helps ensure the achievement of sustainable development goals in agriculture. The use of a precision farming system ensures high efficiency of agricultural production while reducing the pressure on the environment.*

Keywords: *precision farming, sustainable development, agriculture.*

Стаття відправлена: 13.02.2021 р.

© Мостенська Т.Л.



UDC 65.01:005:007

FACTORS AFFECTING THE STRATEGIC MANAGEMENT OF THE COMPANY: CLASSIFICATION AND CHARACTERISTICS**Grigan S.A.***c.p.s., as. prof*
SPIN: 1048-3900*Rostovskiy state university of the ways of the message,
Rostov-on-Don, pl. Rostov Shooting Shelf of the Public Militia 2, 344038***Grigan N.A.***magistr*
SPIN: 8443-1575*Shanghai University, SILC Business School,
20 Chengzhong Road, Jiading District, Shanghai, China, 201899*

Abstract. *The formation of the strategy and its implementation is carried out taking into account the various resources available in the organization, the result, in turn, always manifests itself in the distant future. And throughout the entire duration of the strategic management cycle, from the moment the strategy is formed to the final strategic results, the whole process will be influenced by a large number of different factors. To effectively respond to the impact of these factors, it is necessary to consider them, to determine the nature of their occurrence, as well as the direction of their influence at a particular stage of the strategic management of the organization. Understanding the nature of these factors allows strategic management in the organization to be carried out more efficiently and efficiently, achieving the intended goals despite all the variety of external and internal uncertainties. The article presents a set of various factors that have a different impact on the process of strategic management of an organization. A brief description of these factors is given and the need to take them into account in strategic management is shown. All selected factors are classified according to the stages of strategic management and combined into a single system.*

Key words: *strategic management, strategic planning, external factors, internal factors, factors of direct influence, factors of indirect influence.*

Introduction.

In conditions of high market competition and uncertainty of the external environment, strategic management is of great importance for organizations. It should provide the planned level of development of the organization in the long term, and in itself is an extremely difficult and time-consuming process that will largely determine the future of a company. The process of strategic management in an organization is built taking into account the past of the organization and depends on the accumulated experience, knowledge of its field of activity, the position of the organization in the industry, etc.

Strategic management is always closely related to various factors of the external and internal environment of the organization, which fully characterize all the possibilities and prospects of its development. For the most complete disclosure of the entire potential of the organization, as well as the maximum realization of all available prospects, it is necessary to carefully study the entire combination of these factors. Strategic management should ensure the required level of development of the organization in the long term, and in itself is an extremely complex and time-consuming process, which in many respects will determine its future. The



organization's strategy can be developed in different ways, using the approaches of ten strategy schools known in strategic management [1].

The importance of strategic management is very high, as well as the responsibility that lies with the managers who carry out this management. Moreover, the process of strategic management is influenced by a large number of various factors, and this influence is quite specific, characteristic only of this factor. Individual factors or certain groups of them can have such a significant impact on the organization's activities that it can lead to a significant change in the views of managers on the prospects for the development of the organization and revision of its strategy. That is why it is necessary to very carefully and in detail consider all the variety of these factors, and try to assess their current state and prospects for change as accurately as possible.

The purpose of this article is to study and classify factors that have a permanent and most significant impact on the process of strategic management of an organization.

The theoretical and methodological basis of the study is the work of leading economists in the field of strategic management and strategic planning. In the course of the research, we used such cognitive methods as the system-analytical method, expert methods and grouping methods.

The main text.

The process of choosing and implementing a strategy for the development of an organization is multivariate due to a multitude of factors that determine the activities of an organization that are heterogeneous in nature and uneven in strength. At the same time, even for organizations of the same type of activity, the influence that each of the factors can have on the process of forming and implementing a strategy is not the same. Moreover, in the classical literature there is no unequivocal opinion about what is the list of factors affecting the activities of the organization, as well as the choice and implementation of its strategy.

From the classical positions of general and strategic management, strategic management includes the following stages [2]: the choice of the organization's strategy; strategic planning; implementation of the chosen strategy, which logically flow from one another and there is a stable connection and mutual influence between them.

The choice of the organization's strategy includes: analysis of the external and internal environment; defining the mission of the organization and its strategic goals; formulation and selection of the organization's strategy.

The purpose of strategic planning is to identify common goals for the business and develop a plan to achieve them. This means understanding the business and identifying the priorities that need to be considered. Any decision you make when expanding your business means accepting the risks of growth, so you need to be prepared for any outcome. To do this, you need to take the time to determine exactly where you want to do business and how you will get there. This should help to reduce possible risks and manage them in the process of implementing the chosen strategy.

The implementation of the chosen strategy is aimed at the implementation of strategic plans and also includes the assessment and control of the implementation



process.

The factors influencing strategic management at different stages are different and their choice depends on the specific conditions of the organization. Let us give a brief description of the main factors that are significant at each stage of strategic management.

In general terms, the entire set of factors influencing the choice of the organization's strategy can be divided into external and internal [3]. External factors are largely determined by environmental factors. Internal factors will represent a set of factors of the internal environment of the organization, take into account its activity orientations, such as mission, goals and objectives, the resource potential of the organization, its distinctive competencies, as well as the personal and business qualities of leadership and past experience accumulated by it. Factors of the external and internal environment are constantly changing, and the impact of these changes must also be considered when choosing an organization's strategy.

Let us consider and characterize the external factors taken into account in the process of choosing an organization's strategy. These will include:

➤ social, political, civil and regulatory norms. These factors limit the strategic actions an organization can or should take to achieve its strategic objectives. Social factors are determined by the evolutionary development of society and shape the style of production and consumption of products. Political factors can influence and sometimes determine the business environment in an industry. The legal factors governing civil and regulatory norms create a legal framework for the organization's activities and determine the conditions for its interaction with key counterparties. Moreover, recently, an increasing number of organizations have to reckon with public rights, values and priorities, take into account and follow the legislation and regulatory norms [3];

➤ attractiveness of the industry and the level of competition. These factors significantly influence the choice of the organization's strategy. The assessment of these factors directly affects what position it needs to occupy in the market and what the strategy of competition will be. The main factors in this group are: the rate of scientific and technical modernization of the industry's products; availability of raw materials; the presence of global competitors and the composition of the competition; the level and availability of support from government agencies; the level and structure of the tax burden. The structure and composition of industries change over time, as do growth rates and profitability;

➤ company capabilities and environmental threats are key factors influencing the choice of strategy. They must be taken into account in the implementation of strategic actions. The chosen strategy should allow realizing as many opportunities as possible and protecting the organization from external threats. In order for the chosen strategy to be successful, it is necessary to closely link it with the market opportunities and threats from the external environment [3].

Internal factors will represent a set of factors of the internal environment of the organization, including its performance targets, such as mission, goals and objectives, resource potential of the organization, its distinctive competencies, as well as personal and business qualities of leadership and past experience accumulated by the



organization. These include: the strength and weakness of the company, competitive opportunities; personal aspirations, business philosophy, ethical principles of leading leaders; common values and corporate culture [3].

The factors influencing strategic planning should be divided into: direct impact factors; factors of indirect influence.

The group of factors of direct influence includes factors that determine the direct influence on the planned decisions in the form of various conditions and constraints. This group should include the following factors [4]: organizational structure of the organization; organizational culture; leadership; human resource.

The organizational structure is the main factor in the strategic planning process. The relationship between structure and strategy and their impact on the organization's activity was investigated and described by A. Chandler [5], who noted that the structure should correspond to the organization's strategy. The primary structure of the organization is one of the main vehicles by which strategists position the firm in such a way as to implement the strategy, balancing internal efficiency and effectiveness. Further research [4, 6] showed that organizational structures do contribute to the success of strategic planning in an organization. The reason is that the structures must be able to support strategic planning, given that the same structures must ensure the achievement of the organization's strategic objectives, monitor and evaluate its performance.

The next factor influencing strategic planning is organizational culture. Organizational culture is the behavior of people who are part of an organization and are tied to the actions they perform within the organization. It includes organizational values, vision, symbols, beliefs, norms, habits, etc. Most organizations have their own unique culture, which can be reflected in their mission, vision, core values and acceptability in the environment in which they operate. The culture of the organization influences the choice of strategy and therefore the organization has specific values and beliefs that must be adhered to by all employees. For organizations to succeed in strategic planning, it is essential that the organizational culture plays a central role and that top management must be able to improve the culture within the organization. This can only happen if all management and employees believe that culture is necessary both for the success of an organization and for maximizing the value of human capital [4].

Leadership is also a direct influencer. This factor has a significant impact on the strategic planning process. It helps define the vision and mission and implement effective strategies to achieve that vision. In strategic management, the leader plays a variety of roles. First, it creates an environment for change. Secondly, he forms a team of leaders, choosing key players in the organization, destroying the existing hierarchy. He articulates vision and strategy. Management then creates a scoring system that evaluates strategy at each stage of the organization's work. Finally, it helps change culture, which makes strategic management easier. The quality of leadership plays a key role in the formation and implementation of the strategy [7].

Finally, human resources are another direct impact factor. Strategic human resource management is a process that links the function of human resources to the strategic objectives of an organization in order to improve its effectiveness.



Organizations increasingly view human resources as a unique asset that can provide sustainable competitive advantage. Changes in the business environment with increasing globalization, changing labor force demographics, increased focus on profitability through growth, technological change, intellectual capital and the never-ending changes that occur in organizations have led to an increase in the importance of human resource management [8]. Thus, human resources contribute greatly to the success of strategic planning in an organization, and if they are not used properly, the negative results of planning will be felt within the organization.

The group of indirect impact includes factors that do not have an unambiguous impact on strategic planning. But, nevertheless, they can affect the implementation of strategic decisions by indirectly influencing the interests of the participants in the implementation of decisions, changing the conditions for their implementation, etc. Let us consider the factors of indirect influence taken into account in the process of strategic planning.

The image of the producing country (CI) is a set of emotional and rational ideas arising from a comparison of all the characteristics of a producer country, personal experience and rumors that affect the buyer's intentions to purchase a particular product. All of these factors make it possible, when the name is mentioned, to immediately build a whole chain of associations in relation to a given country. The theoretical basis for assessing this factor is the theory of planned behavior (TPB) [9]. Studies [10] have shown that there is a significant relationship between the image of the producing country and the buyer's intention.

Perceived quality of manufactured products (PQ) is a set of properties and features of manufactured products that determine its ability to meet the needs and demands of consumers, to meet its purpose and requirements. Quality is determined by the measure of the conformity of goods and services to the conditions and requirements of standards, agreements, contracts, consumer requests. Perceived quality acts as the main factor in the competitiveness of a product and forms its basis. This is the belief of consumers in the degree of superiority of a product or service, which is obtained by consciously and / or unconsciously studying the relevant signals that are appropriate and available, and made within the context of previous experience, relative alternatives, evaluation criteria and / or expectations [11].

Brand recognition (BF) is the ability of consumers to identify a particular brand by its attributes in comparison to another brand. Successful brand recognition occurs when people can recognize a brand by visual or auditory cues instead of recognizing the company name. Brand awareness is about identifying what sets your company apart from others and using those differences to demonstrate the intrinsic value of your company. It is now widely accepted by companies that high brand awareness will create a competitive advantage in the marketplace that will enhance their overall reputation and trust [12].

Competence (C) of a company is a set of characteristics that make it professional in the eyes of competitors. The competence of the company determines the strategic potential that the company possesses in the form of a set of skills and abilities of the company's employees, as well as the set of technologies, material and non-material resources of the company, the quality of its business model necessary to



achieve the established business indicators and marketing results. Competence is characterized by the totality of the competencies of the organization itself and the competencies of the personnel that influence the formation of its competitive advantages [13, 14].

Honesty (H) - implies the company's willingness to fully comply with the terms of contracts, not try to cheat and mislead partners or competitors, not knowingly involve them in unethical or illegal actions. The result of the formed positive attitude towards the company will be trust. It is almost impossible for a business to gain trust if honesty is not a guiding principle in how a company manages every aspect of its workflow [15].

Corporate reputation (CR) - represents the opinion of the target audience of the company about the quality of its products and its activities in general, which is formed on the basis of interaction with the company, the company's actions in the past and the reflection of these actions in the media. Corporate reputation positively influences both the trust of customers and their identification. Reputation is formed over time as a result of complex relationships and exchanges between stakeholders and the organization in different contexts [16].

Price policy (PP) - consists in determining and maintaining optimal levels, price structures, interconnections of prices for goods within the range of the enterprise and a specific market, in the timely change in prices for goods and markets in order to achieve the maximum possible success in a specific market situation. Pricing policy is the art of managing prices and pricing, the art of setting such prices for goods (services) and so varying them depending on the position of the goods and the firm in the market so that the goals (strategic, operational) are achieved [17].

Customer loyalty (CS) is a figuratively positive attitude of consumers towards the activities of the organization, as well as the products and services sold, produced or provided by the organization, the company's personnel, the image of the organization, the brand, the logo, etc. It is the presence of consumer loyalty, that is, his favorable attitude towards a given company or its product, that is the foundation of a stable volume of its sales. Loyal customers not only increase the value of the business, but also allow companies to keep costs lower than those associated with acquiring new customers. By building and maintaining customer loyalty, organizations develop long-term, mutually beneficial relationships with customers [18].

The perceived value of manufactured products (PV) is the difference between the value of the product and the total costs incurred by the consumer when purchasing the product, where the value of the product is the sum of all the benefits that the buyer receives from purchasing the product, and consumption costs are the risks that the consumer expects to incur when buying and using a company's product. Perceived value is considered to be the main key to maintaining a business, especially in a highly competitive market. The value of the product includes: product characteristics, warranty or after-sales service conditions, quality of service, personnel competence, delivery time and quality, general corporate image of the company [19].

Manipulative intention (MI). Manipulation is usually understood as a system of



methods of ideological and socio-psychological influence in order to change the thinking and behavior of people contrary to their interests. Manipulation is carried out in three main areas: ideological (propaganda), economic (advertising), social (upbringing, education, etc.). When a company's manipulative intent is clearly revealed, consumers are more suspicious of the advertiser's tactics and apply analytical processing style to evaluate both narrative and explanatory ads. This must be taken into account in the process of strategic planning [20, 21].

To determine the most significant factors of indirect influence during the study, they were ranked. Ranking refers to the methods of expert analysis and is a method of complex and systematic study and measurement of factors of influence on the value of effective indicators [22]. In this case, it is intended to locate many factors affecting strategic management, in a certain sequence (decrease or increase in their importance), determine the place in this series of the factors under study. Ranking allows you to determine the influence of factors on the result and is one of the strongest methodological decisions in the analysis of the strategic activities of companies.

The main stages of the ranking were:

- ✓ selection of factors that determine the studied performance indicators. The selection was carried out on the basis of an analysis of the literature characterizing the factors affecting strategic planning. As a result, a factorial field was formed - many factors of indirect influence described above;

- ✓ classification and systematization of factors in order to provide an integrated and systematic approach to the study of their impact on the results of the organization's activities;

- ✓ ranking of the factor field (set of factors) by the method of pairwise comparison. At the same time, the rank (significance) of each of the selected factors was determined. The experts were lecturers of marketing and strategic management of Russian universities and marketers of Russian chain trading companies in the amount of 32 people. This ensured the required accuracy of the results (the probability of an examination error is less than 5%);

- ✓ analysis of the resulting ranked list of factors of indirect influence and highlighting the most significant factors that have a substantial impact on strategic planning.

The results of ranking indirect factors are presented in table. 1.

Analysis of the values of the coefficient of variation v_i shows that they do not exceed the limiting values ($v_i \leq 0.3$) and the results of pairwise comparison are reliable and can be used for further analysis. The analysis showed that the most significant factors of indirect influence are: pricing policy ($p_i = 0.19$); perceived quality of manufactured products ($p_i = 0.17$); image of the country of origin ($p_i = 0.15$); brand awareness ($p_i = 0.12$); perceived value of manufactured products ($p_i = 0.12$); customer loyalty ($p_i = 0.09$).

The factors influencing the implementation of the chosen strategy are the resources of the organization, as well as the factors of the external and internal environment, discussed above.

Based on the results of the study of the factors affecting the strategic



management of the organization, a classification scheme for the factors was developed, shown in Fig. 1.

Table 1

Results of ranking factors

№	Factor	Significance p_i	Dispersion σ^2_i	The coefficient of variation v_i
1	Price policy	0,19	0,0008	0,15
2	Perceived quality of manufactured products	0,17	0,0007	0,16
3	Image of the producing country	0,15	0,0008	0,19
4	Brand recognition	0,12	0,00014	0,1
5	Perceived value of manufactured products	0,12	0,00024	0,13
6	Customer loyalty	0,09	0,00026	0,18
7	Competence of the company	0,07	0,00018	0,19
8	Honesty	0,04	0,00007	0,21
9	Corporate reputation	0,04	0,00005	0,18
10	Manipulative intention	0,01	0,000004	0,2

Author's development

Conclusions.

This article examined the main factors affecting the process of strategic management of an organization. A brief description of the selected factors is given and the need to take them into account in strategic management is shown. All selected factors are classified according to the stages of strategic management and combined into a single system. For the least studied group of factors of indirect influence, a ranking was carried out, which made it possible to single out the most significant ones among them. The proposed classification scheme can be used in the process of strategic management of an organization.

References:

1. Mintzberg H, Ahlstrand B, Lampel J. Strategy safari: a guided tour through the wilds of strategic management. – New York: The free press, 2005. – 416 p.
2. Fred R. David, Forest R. David. Strategic Management: A Competitive Advantage Approach, Concepts and Cases, Global Edition. – London: Pearson education limited, 2017. - 696 p.
3. A. Thompson, J. Gamble, A.J. Strickland. Crafting and executing strategy: concepts and cases. – McGraw-Hill Companies, 17 th Edition, 2009, 1184 p.
4. J. K. Kiptoo, F. M. Mwirigi. Factors that influence effective strategic planning process in organizations. - IOSR Journal of Business and Management, Volume 16, Issue 6, Ver. II, Jun 2014. – pp. 188-195.
5. Chandler, A.D. Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise. The MIT Press, 1990. – 463 p.
6. Kavale S. The connection between strategy and structure. – International journal of business and commerce, Vol. 1, No. 6., 2012. - pp. 59 – 70.
7. Jabbar A., Hussein A. (2017). The role of leadership in strategic management.



- International Journal of Research, Vol. 5(Iss. 5), pp. 99-106.

8. Mwangi W., Kiambati K. Integrating human resource management with organizational strategies. - Global Journal of Management and Business Research: A administration and management, Vol. 15, Issue 7, Version 1.0, 2015. – pp. 27 – 32.

9. Ajzen, I. The Theory of Planned Behavior, Organizational Behavior and Human Decision Processes. - Organizational Behavior and Human Decision Processes, vol.50, iss.2, 1991. – pp. 179-211.

10. Nor Sara Nadia Muhamad Yunus, Wan Edura Wan Rashid. The influence of country-of-origin on consumer purchase intention: the mobile phones brand from China. - Procedia economics and finance, vol. 37, 2016. – pp. 343 – 349.

11. Castleberry SB, McIntyre FS. Consumers' quality evaluation process. Journal of Applied Business Research (JABR), Vol. 8 (3), 2011. - pp.74-82.

12. Wasib B Latif, Md. Aminul Islam, Idris Mohd Noor. Building Brand Awareness in the Modern Marketing Environment: A Conceptual Model. - International Journal of Business and Technopreneurship, Volume 4, No. 1, 2014. – pp.69-82.

13. Giovanni Dosi, Benjamin Coriat, Keith Pavitt. Competences, Capabilities and Corporate Performances. Final Report. - Laboratory of Economics and Management, Pisa, Italy, 2000. – 90 p.

14. Mansour Javidan. Core Competence: What Does it Mean in Practice? - Long Range Planning, Vol. 31, No. 1, 1998. - pp. 60 – 71.

15. Gouher Ahmed, Mahesh Agnihotri, Mohammad Abdul Salam, Tariq Mehmood. Honesty is the best business policy: the ethics of international business. – Journal of global business management, vol.12, 2016. – pp.101-108.

16. John F. Mahon. Corporate reputation. A research agenda using strategy and stakeholder literature. – Business & Society, Vol.41, No 4, 2002. – pp.415-445.

17. Mario Kienzler, Christian Kowalkowski. Pricing strategy: a review of 22 years of marketing research. - Journal of business research, Vol. 78, 2017. - pp. 101-110.

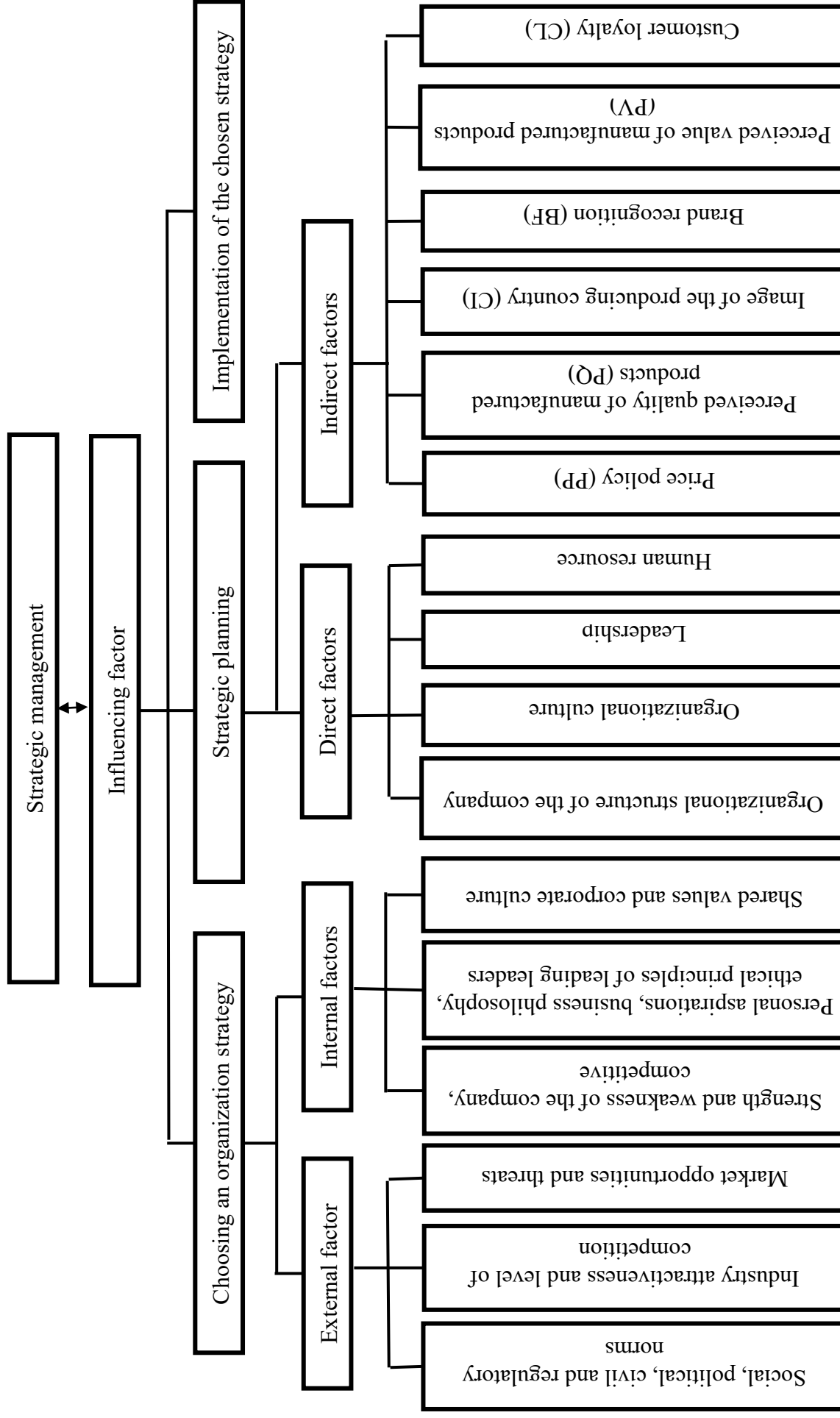
18. Ling Chen Hoe, Shaheen Mansori. The effects of product quality on customer satisfaction and loyalty: evidence from Malaysian engineering industry. - International Journal of Industrial Marketing, Vol. 3, No. 1, 2018. – pp. 20-35.

19. Septa Akbar Aulia, Inda Sukati, Zuraidah Sulaiman. A Review: Customer Perceived Value and its Dimension Asian Journal of Social Sciences and Management Studies. Vol. 3, No. 2, 2016. – pp. 150-162.

20. Daniel Wentzel, Torsten Tomczak, Andreas Herrmann. The moderating effect of manipulative intent and cognitive resources on the evaluation of narrative ads. - Psychology and Marketing, Vol. 27 (5), 2010. - pp. 510-530.

21. Cheryl Tien, Ian Phau. Conceptualising the mediating role of inferences of manipulative intent between consumer skepticism and product judgment. - Recent Advances in Retailing and Services Science Conference, 2010, Istanbul, Turkey. - 13 p.

22. Milosh Dasic, Slavisa Trajkovic, Branko Tesanovic. The necessity of using expert systems in strategic decision making. International journal of economics & law Vol. 1 (2011), No. 1 (1-170). P. 27-35.



Author's development

Fig.1. Classification of factors influencing the strategic management process



Аннотация. Формирование стратегии и ее реализация осуществляется с учетом имеющихся в организации разнообразных ресурсов, результат же, в свою очередь, всегда проявляется в далеком будущем. И в течении всей длительности цикла стратегического управления, от момента формирования стратегии до получения конечных стратегических результатов, весь процесс будет находиться под воздействием большого количества различных факторов. Чтобы эффективно реагировать на воздействия этих факторов необходимо их рассмотреть, определить природу их возникновения, а также направление их влияния на тот или иной этап стратегического управления организацией. Понимание природы данных факторов позволяет осуществлять стратегическое управление в организации более эффективно и качественно, добиваясь намеченных целей несмотря на все многообразие внешних и внутренних неопределенностей. В статье представлена совокупность различных факторов, оказывающих различное влияние на процесс стратегического управления организацией. Дана краткая характеристика этих факторов и показана необходимость их учета при стратегическом управлении. Все выделенные факторы классифицируются по этапам стратегического управления и объединяются в единую систему.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегическое планирование, внешние факторы, внутренние факторы, факторы прямого воздействия, факторы косвенного влияния.

Article sent: 10.01.2020 г.
© Grigan S.A., Grigan N.A.



УДК 347.211

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF FRANCHISE COLLECTION WITH MANDATORY LIABILITY INSURANCE OF VEHICLE OWNERS**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТЯГНЕННЯ ФРАНШИЗИ ПРИ ОБОВ'ЯЗКОВОМУ СТРАХУВАННІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ****Shamruk N.B. / Шамрук Н.Б.***PhS in Law / к.ю.н.**ORCID: 0000-0001-9308-3754;***Kravchuk A.V. / Кравчук А.В.***d.e.s.,prof. / д.э.н., проф.**ORCID: 0000-0003-4624-3561***Kravchuk V.S. / Кравчук В.С.***Master of Law/магістр юридичного факультету**Academy of State Penitentiary Service, Chernigov, Honcha 34, 14000**Академія Державної пенітенціарної служби, Чернігів, вул.Гонча 34, 14000*

Анотація. У статті представлено дослідження проблеми відшкодування франшизи потерпілому страхувальником за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів з врахуванням особливостей укладання цих договорів та механізму регулювання взаємовідносин між страхувальником та потерпілим при настанні страхового випадку. Проведений аналіз сучасної нормативно-правової бази страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів дозволяє стверджувати, що відсутній механізм захисту майнових інтересів потерпілого у результаті настання страхового випадку у частині відшкодування франшизи.

Ключові слова: страхування, франшиза, страхувальник, потерпілий, дорожньо-транспортна пригода, відшкодування, цивільно-правова відповідальність.

Постановка проблеми.

На сучасному етапі відбувається активізація усіх процесів комунікацій суспільства, зокрема це стосується транспортної системи, оскільки саме за допомогою транспорту прискорюються логістичні процеси переміщення населення та вантажів. У зв'язку з цими обставинами гостро постає питання про необхідність здійснення захисту усіх учасників транспортної системи від постійно збільшення рівня ризику використання транспортних засобів.

Для здійснення захисту майнових і немайнових інтересів власників наземних транспортних засобів, які стали винними у дорожньо-транспортній пригоді, існує ряд законодавчих актів, зокрема, сучасне законодавче забезпечення страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів в Україні базується на Цивільному кодексі України, Законі України «Про страхування», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» та ряду інших законодавчих актів. Зазначені нормативно-правові акти не повністю регулюють усі питання страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів та лише частково відповідають євроінтеграційним процесам.



Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дискусійними моментом при укладанні договору страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є визначення розміру франшизи. Дане питання незважаючи на велику кількість проведених наукових досліджень у сфері цивільно-правової відповідальності, страхового або фінансового права, безлічі внесених змін до законодавства залишається поза увагою. На сучасному етапі відсутні наукові дослідження з приводу регламенту відшкодування або стягнення франшизи страхувальником потерпілому.

Мета та завдання. Метою роботи є проаналізувати проблемність процесу відшкодування франшизи за договорами страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів та запропонувати зміни до чинного законодавства, що унеможливлять уникнення страхувальником виконання своїх обов'язків.

Виклад основного матеріалу.

Страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів є обов'язковим на території всіх країн Європи, а відсутність у власника транспортного засобу полісу вважається значним правопорушенням і карається штрафом або тюремним ув'язненням. Зміст цього виду страхування – забезпечити виплату грошового відшкодування потерпілому в розмірі суми, яка була б стягнута з власника транспортного засобу за цивільним позовом на користь третьої особи за шкоду життю та здоров'ю, а також за пошкодження або загибель належного їй майна, які виникли внаслідок аварії або іншої дорожньо-транспортної пригоди з вини страхувальника.

Об'єктом страхування є цивільна відповідальність власників наземних транспортних засобів, яку вони несуть перед законом як власники джерела підвищеної небезпеки для оточуючих, тобто третіх осіб, але до моменту настання страхового випадку, ця відповідальність є абстрактною, а лише після настання страхового випадку вона набуває цілком конкретний матеріальний зміст.

Вітчизняне законодавство даний вид страхування перетворило на обов'язковий лише з 2005р. відповідно до Закону України «Про страхування» від 1996 р. [3] та Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»[4](далі - ЗУ 1961-IV), який набрав чинності 1 січня 2005 р., а ст. 21 і ст. 41 цього закону з 1 квітня 2005 р.

Найбільш важливою формою страхування відповідальності власника автотранспортного засобу регламентованого державою є обов'язкова форма. Виходячи з норм Цивільного кодексу України ст.1187 [2] автотранспортний засіб є джерелом підвищеної небезпеки, тому цивільно-правова відповідальність настає в разі ДТП, які можуть носити масовий характер, і вимагатиме в свою чергу забезпечення своєчасного та повного відшкодування збитків, що і підтверджує необхідність існування обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів.

При укладанні договорів страхування цивільно-правової відповідальності



власників наземних транспортних засобів враховуються інтереси страховика та страхувальника. Зокрема, інтерес страховика, який відповідно до ст. Закону України «Про страхування»[3] є юридичною особою, що має діючу ліцензію на проведення цього виду страхування, яка видається Держфінпослугами України, це отримання страхової премії за здійснення даного виду страхування. Інтерес страхувальника відображається у передачі ризику страховику за певну винагороду, яка й називається страховою премією. Наявність великої кількості страхових компаній на страховому ринку України, а саме станом на 30.06.2020 в реєстрі 215 страховиків, 10 з них знаходиться на території ООС та АР Крим[10], які займаються саме non-life страхуванням, яке включає проведення страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, існує рандомна диференційованість умов надання даної послуги.

Відповідно до ЗУ 1961-IV [4] при укладанні договорів страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів обов'язковими є уніфіковані умови страхування (визначення страхового випадку, строку дії, страхової суми, ідентифікаційних даних страхувальника, забезпеченого транспортного засобу) та персоніфіковані, кожним страховиком (розмір франшизи та визначення базового платежу).

Проблемним моментом під час укладання договору страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів між страховиком і страхувальником є визначення розміру франшизи. ЗУ 1961-IV у ст. 12 «Встановлення франшизи» визначає, розмір франшизи при відшкодуванні шкоди, заподіяної майну потерпілих, що встановлюється при укладанні договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності і не може перевищувати 2 відсотки від страхової суми, в межах якого відшкодовується збиток, заподіяний майну потерпілих[4]. Станом на 01.01.2021р. в Україні згідно з чинним страховим законодавством за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю потерпілих встановлено обов'язковий ліміт відповідальності становить 260 тис.грн на одного потерпілого, а за шкоду, заподіяну майну, – 130 тис.грн на одного потерпілого[8]. Відповідно ж до п. 12.2 ст 12 ЗУ 1961-IV франшиза при відшкодуванні шкоди, заподіяної життю та/або здоров'ю потерпілих, не застосовується, а страхове відшкодування завжди зменшується на суму франшизи, розрахованої за правилами підпункту 12.1.

Оскільки, законодавче обмеження встановлено на рівня 2% від страхової суми, яка дорівнює 130 тис.грн., то абсолютне значення франшизи може коливатися від мінімального значення 0 до максимального $13000 * 0,02 = 2600$ грн. Даний критерій страховики враховують під час ціноутворення вартості страхової послуги, що передбачає максимальну вартість полісу з франшизою 0, а мінімальну з франшизою 2600 грн. Провівши дослідження залежності розміру франшизи вартості полісу страхування у різних страховиків, можна стверджувати, що укладання договору страхування з франшизою 2600 грн. знижує розмір страхової премії, що сплачує страхувальник у середньому на 20-25%. Для підтвердження даної залежності наведемо дані top-5 страховиків



України за 9 місяців 2020р.[9]

Таблиця 1

Порівняння розміру франшизи і страхової премії top-10 страховиків за 9 місяців 2020р. за типом ТЗ Влі реєстрацією м.Чернігів

Страховик	Франшиза 0	Страхова премія	Франшиза 1500	Страхова премія	Франшиза 2500/2600	Страхова премія
ТАС СГ		984		835		798
ОРАНТА		828		749		675
UPSK		940		874		806
КНЯЖА		1038		-		747
Ю.Ес.Ай.		727		633		550

На підставі наведених даних, видно, що страхувальнику набагато вигідніше придбати поліс страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів з франшизою, отримав при цьому економію від 15% до 25% від розміру страхової премії. За рахунок цього більшість страхувальників для отримання економії укладають договір страхування з франшизою, що відповідно до проведеного опитування страхувальників становить біля 60%.

У ЗУ 1961-IV визначаються права і обов'язки страховика і страхувальника під час його дії договору та настанні страхового випадку, але відсутній регламент, щодо відшкодування потерпілому страхувальником розміру франшизи. Якщо страхувальник не бажає у добровільному порядку відшкодувати збитки потерпілому розмір франшизи, то її стягнення можливо лише у судовому порядку. Оскільки у ЗУ 1961-IV не врегульовано жодних умов відшкодування франшизи страхувальником потерпілому, то до процедури відшкодування застосовується загальний термін позовної давності ст.257 ЦК України три роки. Потерпілий для отримання франшизи від страхувальника повинен виконати відповідний алгоритм дій рис.1.

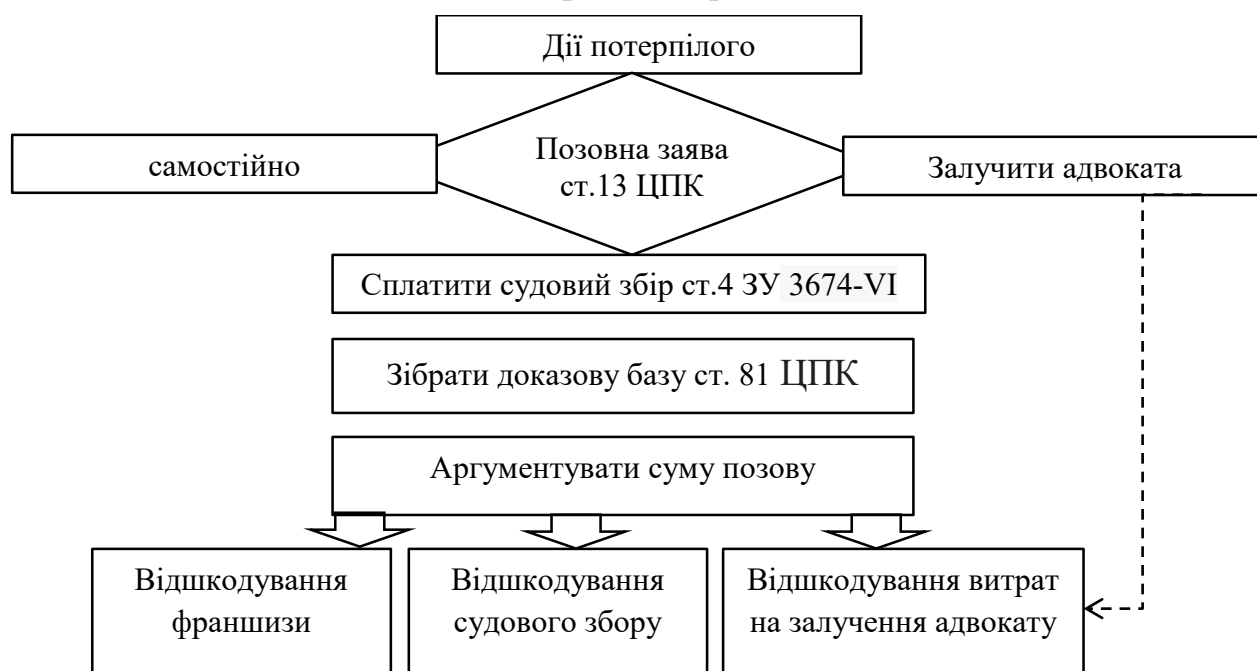


Рисунок 1 – Алгоритм дій потерпілого для відшкодування розміру франшизи у судовому порядку



Для відшкодування франшизи потерпілий відповідно до ст.13 ЦПК України повинен звернутися до суду з позовом. Суд, який розглядає такі питання не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до ЦПК України, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи(страхувальником і потерпілим) або витребуваних судом у передбачених ЦПК України.

Процедурно франшиза - це частина збитків, яка не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування, тому відповідно до ч.1, п.1 ч.2 ст. 22 ЦК України, особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речей (транспортного засобу), що є причинно-наслідковими обставинами у результаті настання ДТП. Згідно ч.1 ст. 1166 ЦК України, майнова шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується у повному обсязі особою, яка її завдала.

Підставою для стягнення франшизи зі страхувальника відповідно до ч.2 ст. 1187 ЦК України є шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Згідно п.1 ч.1 ст. 1188 ЦК України, шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується на загальних підставах, а саме: шкода, завдана одній особі з вини іншої особи, відшкодовується винною особою. Відповідно до п.12.1 ст.12 ЗУ 1961-IV розмір франшизи при відшкодуванні шкоди, заподіяної майну потерпілих, встановлюється при укладанні договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності і не може перевищувати 2% від страхової суми, в межах якого відшкодовується збиток, заподіяний майну потерпілих. Відповідно до ч. 2 ст. 78 ЦПК України обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Згідно ст. 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України. Таким безперечним доказом відповідно до ч.6 ст.82 ЦПК України є постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, яка набрала законної сили, але даний протокол складається лише у випадку виклику поліції на ДТП, якщо складається Європротокол, то протокол про адмінправопорушення не складається, що ускладнює процедуру формування доказової бази. Європротокол – спеціальний бланк повідомлення про настання дорожньо-транспортної пригоди, який заповнюється водіями-учасниками ДТП на місці аварії, потім надається страховику та стає підставою для виплати страхового відшкодування потерпілим, але не зафіксований у жодному правовому документі. Виходячи з норм ст. 81 ЦПК України Європротокол не є безперечним доказом, оскільки він складається учасниками ДТП, а страхувальником може бути третя особа, яка цей Європротокол не підписує і навіть могла не бачити, відповідно до регламенту його складання.



Наступним етапом при подачі позову про відшкодування франшизи є сплата судового збору. Вартість судового збору на 2020р. визначено ст. 4 ЗУ «Про судовий збір» [6] за подання заяви майнового характеру (франшиза згідно Закону 1961-IV вважається майном потерпілого) для юридичних осіб 1,5% ціни позову, але не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 350 прожиткових мінімумів для працездатних громадян або від 2102 грн. до 735700 грн., для фізичної особи або ФОП 1% ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткових мінімумів для працездатних осіб або від 840,8 грн. до 10510 грн. Виходячи з цих норма вартість судового збору при поданні позову на відшкодування франшизи становитиме для фізичної особи 840,8 грн., для юридичної особи 2102 грн. Суму судового збору потерпілий зобов'язаний сплати до подачі справи до суду, надавши разом з позовною заявою квитанцію про сплату судового збору.

Під час написання позовної заяви потерпілий повинен зазначити у позовних вимогах стягнення зі страхувальника не лише суми франшизи, а відшкодування судових витрат, що складаються зі сплаченого судового збору та витрат за надання правової допомоги. Відповідно до ч.1, п. 1 ч.3 ст. 133 ЦПК України, судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. До витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати на професійну правничу допомогу.

Згідно із ст. 137 ЦПК України, витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави. Розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із: складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Як передбачено ст.ст.15,60,62 ЦПК України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»[5], правничу допомогу в суді може надавати адвокат, повноваження якого як представника посвідчується довіреністю або ордером.

Згідно ст.30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»[5] гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнта. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини справи. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

Таким чином, при визначенні суми відшкодування суд виходить з критерію реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерію розумності їхнього розміру, виходячи з



конкретних обставин справи та фінансового стану позивача.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна запропонувати дуалістичне вирішення цієї проблеми. Першим варіантом, який є зручним для усіх учасників процесу укладання договору страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів пропонується виключити ст.12 ЗУ 1961-IV, що передбачатиме обов'язковість укладання договорів без франшизи. Негативним атрибутом даних змін стане підвищення вартості страхових послуг. Іншим варіантом є внесення змін у пункт 17 шляхом введення у пункт 17.3 абзацу 2 з таким формулюванням «при укладенні договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності з франшизою відмінною від нуля, страхувальник зобов'язаний при настанні страхового випадку протягом 3 робочих днів з моменту ДТП компенсувати потерпілому розмір франшизи. При оформленні ДТП органами поліції страхувальник повинен компенсувати потерпілому французу протягом 3 робочих днів з моменту набрання чинності рішення суду».

Література

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 21-22. ст.144.(Редакція від 16.10.2020)
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. ст.356. (Редакція від 01.01.2021)
3. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. ст. 78. (Редакція від 10.12.2020)
4. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №1. ст.1 (Редакція від 03.07.2020)
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. №27. ст.282. (Редакція від 03.07.2020)
6. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 року № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012, № 14, ст.87 (Редакція від 27.02.2020)
7. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року № 232/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №51. ст.446. (Редакція від 16.10.2020)
8. Про затвердження максимальних розмірів страхової виплати за шкоду, заподіяну майну потерпілих, у разі оформлення документів про дорожньо-транспортну пригоду без участі уповноважених на те працівників Державтоінспекції МВС України: Розпорядження Держфінпослуг від 17 листопада 2011 р. № 698. *Офіційний вісник України*. 2011. № 98. Ст. 3581.(Редакція від 12.02.2016)
9. Журнал Insurance TOP №8(76)2020 <https://forinsurer.com/>
10. Огляд небанківського фінансового ринку. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%



D0%B4_%D0%9D%D0%91%D0%A4%D0%A3_pr_2020-10-22.pdf?v=4

Abstract. *Formulation of the problem. In order to protect the property and non-property interests of owners of land vehicles who have become guilty of a road accident, there are a number of legislative acts that are only partially consistent with European integration processes. Analysis of recent research and publications. A debatable point in concluding a contract of civil liability insurance of owners of land vehicles is to determine the size of the deductible. At the present stage, there is no research on the rules of compensation or collection of deductibles by the insured to the victim.*

Purpose and objectives. The purpose of the work is to analyze the problems of the process of reimbursement of deductibles under civil liability insurance contracts for owners of land vehicles and to propose changes to current legislation that will prevent the insured from avoiding its obligations.

Presenting main material. The most important form of motor third party liability insurance is compulsory. The interests of the insurer and the insured are taken into account when concluding civil liability insurance contracts for owners of land vehicles. A problematic point during the conclusion of the contract of civil liability insurance of owners of land vehicles between the insurer and the insured is to determine the amount of the deductible. Law 1961-IV defines the rights and obligations of the insurer and the insured during its validity of the contract and the occurrence of the insured event, but there are no regulations on compensation to the victim by the insured the amount of the deductible. If the insured does not want to voluntarily reimburse the victim the amount of the deductible, its recovery is possible only in court. Procedurally, the deductible is a part of losses that is not reimbursed by the insurer in accordance with the insurance contract, so in accordance with Part 1, Clause 1, Part 2 of Art. 22 of the Civil Code of Ukraine, a person who has suffered damages as a result of violation of his civil law, has the right to compensation. The basis for the recovery of the deductible from the insured in accordance with Part 2 of Art. 1187 of the Central Committee of Ukraine the damage caused by a source of the increased danger is compensated by the person who on the corresponding legal basis owns the vehicle, the mechanism, other object which use, storage or the maintenance creates the increased danger. When writing a statement of claim, the victim must indicate in the claims the recovery from the insured not only the amount of the deductible, but the reimbursement of court costs, consisting of paid court fees and legal fees. In accordance with Part 1, paragraph 1, Part 3 of Art. 133 Code of Civil Procedure of Ukraine, court costs consist of court fees and costs associated with the case. The costs associated with the case include the cost of professional legal assistance. Thus, in determining the amount of compensation, the court proceeds from the criterion of the reality of attorney's fees (establishing their validity and necessity), as well as the criterion of reasonableness of their amount, based on the specific circumstances of the case and the plaintiff's financial condition.

Conclusions. According to the results of the study, we can offer a dualistic solution to this problem. The first option, which is convenient for all participants in the process of concluding a contract of civil liability insurance of owners of land vehicles, it is proposed to exclude Article 12 of the Law 1961-IV, which will provide for the conclusion of contracts without deductible. A negative attribute of these changes will be an increase in the cost of insurance services. Another option is to amend paragraph 17 by introducing paragraph 17.3 of paragraph 2 with the following wording "when concluding a contract of compulsory civil liability insurance with a deductible other than zero, the insured is obliged at the occurrence of the insured event within 3 working days Accident to compensate the victim for the amount of the deductible. When registering an accident with the police, the insured must compensate the injured Frenchman within 3 working days from the date of entry into force of the court decision. "

Keywords: *insurance, franchise, insured, victim, traffic accident, compensation, civil liability*

Стаття відправлена: 18.01.2021 г.

© Шамрук Н.Б., Кравчук Г.В., Кравчук В.С.



УДК 347.9 (477)

**THE INFLUENCE OF THE INTRODUCTION OF NEW TECHNOLOGIES
IN THE CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE ON THE EFFICIENCY OF
APPLICATION OF THE SHIP ARREST RULES OF CIVIL PROCEDURAL
ВПЛИВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЦИВІЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПИТАННЯ
АРЕШТУ МОРСЬКИХ СУДЕН**

Murzenko M. V. / Мурзенко М. В.*Malinovsky District Court of Odessa, Odessa, V. Stusa, 1a, 65033**Малиновський районний суд м. Одеси, Одесса, В. Стуса, 1а, 65033*

***Анотація.** В роботі розглядається питання впливу запровадження елементів електронного судочинства на ефективність застосування процесуальних норм, що регулюють арешт морських суден в Україні. Застосування таких елементів викликає низку проблем, пов'язаних із ідентифікацією учасників процесу, оцінкою свободи їх волевиявлення при вчиненні процесуальних дій, юридичною силою електронних документів. Метою статті є аналіз таких проблем та пошук шляхів їх вирішення. В статті сформульовані рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства, порядку проведення судових процедур з використанням елементів електронного судочинства, зроблено висновок про загальний позитивний вплив діджиталізації судочинства на його ефективність, необхідність подальшого впровадження інноваційних технологій з одночасним якісним законодавчим регулюванням їх застосування.*

***Ключові слова:** арешт судна, забезпечення позову, морська вимога, виконання рішень, електронний суд.*

Вступ.

Запровадження новітніх технологій у будь-якій сфері суспільного життя завжди має наслідком зміну усталених алгоритмів дій та поведінки учасників відповідних відносин, пришвидшує суспільні процеси, робить їх більш динамічними та досконалішими.

Як вірно відзначає В. В. Білоус, інформаційні технології в майбутньому стануть фундаментом судової системи, що призведе до радикальних позитивних змін у процесуальному праві та сфері захисту конституційних прав і свобод громадян [1].

З прийняттям нової редакції Цивільного процесуального кодексу України відповідно до Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 року, в Україні розпочато процес діджиталізації правосуддя.

Так, стаття 14 вказаного Кодексу закріпила, що у судах функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система. На сьогодні зазначена система не запрацювала в повному обсязі, проте окремі її елементи було запроваджено. В цілому позитивно оцінюючи ефект від запровадження таких інновацій в судовий процес, слід зазначити про існування певних практичних проблем, з якими стикається суд та учасники процесу при їх використанні, до яких, зокрема, належать ідентифікація учасника процесу, оцінка свободи волевиявлення учасників процесу при вчиненні ними процесуальних дій за допомогою засобів електронного судочинства, юридична сила електронних



документів. Аналізу існуючого стану електронного судочинства, вказаних проблем та шляхів їх вирішення на прикладі застосування процесуальних норм, що регулюють арешт судна в Україні присвячене дослідження.

Основний текст.

Відповідно до ст. 14 ЦПК України, до функціоналу Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи належить реєстрація судової кореспонденції, визначення складу суду для розгляду справи, забезпечення обміну документами в електронній формі між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу, участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції [2].

На сьогодні забезпечення функцій такої системи покладено на окремі функціональні програмні комплекси, до яких належить автоматизована система документообігу суду, підсистема «Електронний суд», програмні комплекси забезпечення участі осіб в судових засіданнях в режимі відеоконференції в приміщенні суду «TrueCon» та поза приміщенням суду «EasyCon».

Тестову експлуатацію підсистеми "Електронний суд" розпочато 22 грудня 2018 року відповідно до Наказу Державної судової адміністрації України від 22 грудня 2018 року №628 "Про проведення тестування підсистеми "Електронний суд" у місцевих та апеляційних судах"[3].

Дослідну експлуатацію підсистеми "Електронний суд" та модулю "Електронний кабінет" розпочато 01 червня 2020 року відповідно до Наказу Державної судової адміністрації України від 01 червня 2020 року №247 Про запровадження в дослідну експлуатацію підсистем "Електронний суд" та "Електронний кабінет"[4].

На сьогодні функціонал існуючих модулів системи дозволяє подавати в електронній формі позовні та інші заяви, клопотання, скарги, отримувати процесуальні документи, оскаржувати судові рішення, брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, отримувати онлайн інформацію щодо руху справи, в т.ч. щодо дати та часу судових засідань та про прийняті судові рішення,

Ідентифікація особи в системі проводиться за допомогою кваліфікованого електронного підпису.

Як слушно відзначає О. В. Бринцев, для втілення повноцінного «Електронного суду» необхідна реалізація таких можливостей:

1. Забезпечення двосторонньої комунікації між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій.
2. Визнання електронних інформаційних ресурсів та електронних транзакцій повноцінними доказами в судовому процесі.
3. Вчинення усіх процесуальних дій в електронному форматі. У такому вигляді «Електронний суд» здатний бути органічною складовою майбутнього інформаційного суспільства, котре зараз перебуває у фазі активного формування [5, с.26].

Більш детально проаналізуємо норми, що регулюють участь особи в судовому засіданні в режимі відеоконференції.



Так, відповідно до ст. 212 ЦПК, учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою.

Під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника справи здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" або Державною судовою адміністрацією України.

Суд може постановити ухвалу про участь учасника справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду, визначеному судом.

Свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду.

Суд, який забезпечує проведення відеоконференції, перевіряє явку і встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представників.

Використовувані судом і учасниками судового процесу технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам судового процесу має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити запитання і отримувати відповіді, здійснювати інші процесуальні права та обов'язки.

Відеоконференція, у якій беруть участь учасники справи, фіксується судом, який розглядає справу, за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Відео- та звукозапис відеоконференції зберігається в матеріалах справи [2].

Проблемним є питання ідентифікації учасників процесу, що беруть участь в режимі відеоконференції поза межами суду. Так, законом передбачена можливість ідентифікації такої особи не за допомогою електронного цифрового підпису, а із застосуванням документів, що посвідчують особу, при цьому суд не може достеменно встановити зміст таких документів та ознаки їх справжності.

Ще одним проблемним питанням є встановлення судом вільності волевиявлення такої особи. Не маючи змоги оцінити, в якій ситуації знаходиться особа під час проведення судового засідання, встановити присутність інших осіб безпосередньо в приміщенні, з якого така особа бере участь в судовому засіданні, суд вимушений приймати або не приймати до уваги пояснення учасника справи, виключно спираючись на власні переконання та відчуття.

Також не врегульовано питання щодо використання електронних копій



судових рішень, створених за допомогою системи «Електронний суд». Не зважаючи на те, що юридична сила такого документу не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму (ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [6], для вирішення питань щодо вчинення дій на підставі вказаних рішень іншими державними органами, необхідним є подання паперової копії такого рішення, засвідченої належним чином.

Позитивним зрушенням у врегулюванні вказаного питання є внесення Законом України № 797-IX від 15.07.2020 змін до ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до яких виконавчий документ може бути видано у формі електронного документа відповідно до законів України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронні довірчі послуги" [7]. Проте, на момент написання статті на практиці зазначена норма не реалізована.

Проаналізуємо, яким чином запровадження елементів електронного судочинства вплинуло на ефективність застосування процесуальних норм, на прикладі інституту арешту морських суден за Цивільним процесуальним кодексом України.

Відповідно до ч. 4 ст. 151 ЦПК, заява про забезпечення позову у вигляді арешту морського судна подається в письмовій формі і повинна містити:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) повне найменування - для юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові (за наявності) - для фізичної особи - підприємця, яка є відповідальною за морською вимогою;
- 3) розмір та суть морської вимоги, що є підставою для арешту судна;
- 4) найменування судна, щодо якого подається заява про арешт, інші відомості про судно, якщо вони відомі заявнику.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 ЦПК України, заява про арешт морського судна подається за місцезнаходженням порту реєстрації судна або за місцезнаходженням морського порту, в якому судно знаходиться або до якого прямує, незалежно від того, чи має такий суд юрисдикцію щодо розгляду по суті справи щодо морської вимоги, яка є підставою для арешту [2].

За допомогою системи «Електронний суд» подання та опрацювання такої заяви апаратом суду стає більш оперативним, оскільки всі документи надходять в електронному вигляді, усувається необхідність особистого відвідування заявником або його представником приміщення суду, подання документів засобами системи «Електронний суд» є більш швидким, ніж за допомогою поштової зв'язку.

Ідентифікація заявника, що проводиться в системі за допомогою кваліфікованого електронного підпису дозволяє з достатньою впевненістю ідентифікувати особу, що підписала заяву, на відміну від випадку, коли документи надходять поштою й підпис на заяві не засвідчено (закон такої вимоги не містить).

Відповідно, швидке опрацювання електронних документів апаратом суду дозволяє більш швидко визначити за допомогою системи автоматизованого



розподілу суддю для розгляду заяви та передати йому відповідні документи для прийняття процесуального рішення.

Зазначене дозволяє стверджувати, що запровадження інноваційних технологій в сфері судочинства, які дають змогу подати документи в електронному вигляді за допомогою системи «Електронний суд» сприяє більш ефективній реалізації права особи на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод в контексті розгляду справи протягом розумного строку. За умови наявності такої можливості саме поняття «розумний строк» щодо конкретної справи буде означати більш стислий проміжок у часі.

Негативним моментом подання процесуальних документів у такий спосіб є те, що якщо інші учасники процесу також зареєстровані в системі «Електронний суд», то інформацію про подання позову, заяви про забезпечення позову, такий учасник отримує безпосередньо після реєстрації відповідних документів судом, до прийняття судом процесуального рішення про відкриття провадження у справі та задоволення заяви про арешт судна або про відмову у її задоволенні, що, формально, на нашу думку, є порушенням ч. 3 ст. 152 ЦПК України, відповідно до якої заява про забезпечення позову у вигляді арешту на морське судно розглядається судом не пізніше двох днів з дня її надходження після її подання без повідомлення особи, яка подала заяву, та особи, яка є відповідальною за морською вимогою [2], оскільки в таких спосіб сторона відповідача особа, що є відповідальною за морською вимогою, отримує повідомлення про подання такої заяви та розгляд її судом.

На практиці це може призвести до того, що особа, відповідальна за морською вимогою, діючи недобросовісно, може оперативнo вчинити дії, що унеможливають виконання ухвали про арешт судна у разі прийняття її судом, внаслідок чого втрачається сама суть застосування заходів забезпечення позову, що полягає в гарантуванні виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог [8].

З іншого боку, на думку окремих вчених, заходи забезпечення позову призначені сприяти примиренню сторін ще на стадії підготовки справи до судового розгляду, що є одним із головних завдань цієї стадії процесу. Заходи забезпечення позову є також засобами стимулювання до примирення [9, с.187].

Так позиція заслуговує на увагу, адже більшість вимог, віднесених до категорії морських, носить грошовий характер, тому, на відміну від інших заходів забезпечення позову, вимагаючи накладення арешту на морське судно, у більшості випадків позивач прагне отримати певні фінансові гарантії, й не має на меті затримання судна аж до набрання законної сили судовим рішенням по суті вимог.

На нашу думку, все ж необхідним є програмно врегулювати вказане питання на технічному рівні шляхом вдосконалення програмного забезпечення системи «Електронний суд» в цій частині, привівши його функціонал у відповідність до вимог ст. 152 ЦПК України.

Певні проблеми також існують у зв'язку із нерегульованістю питання повідомлення осіб, що беруть участь у справі, про час та місце судового



засідання шляхом надіслання судових повісток через систему «Електронний суд» та/або електронною поштою.

Відповідно до ч. 6 ст. 128 ЦПК України, судова повістка, а у випадках, встановлених цим Кодексом, разом з копіями відповідних документів надсилається на офіційну електронну адресу відповідного учасника справи, у випадку наявності у нього офіційної електронної адреси або разом із розпискою рекомендованим листом з повідомленням про вручення у випадку, якщо така адреса відсутня, або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи [2].

Враховуючи, що на момент проведення дослідження, питання використання офіційної електронної адреси в Україні належним чином не врегульоване, єдиним належним засобом повідомлення особи про час та місце розгляду справи є направлення судової повістки поштою.

При цьому слід відзначити, що судові органи неодноразово відзначали наявність системних проблем в роботі оператора поштового зв'язку АТ «Укрпошта», за допомогою якого здійснюється направлення більшої частини судової кореспонденції, реагуючи окремими ухвалами на адресу оператора (див., наприклад окрему ухвалу Верховного суду від 23 січня 2019 року по справі 761/15565/16-ц) [10].

За таких обставин, відсутність законодавчого закріплення визнання належним повідомлення особи за допомогою судової повістки, направленої через систему «Електронний суд», є суттєвою перешкодою для забезпечення розумних строків розгляду справ, оскільки, відповідно до п. 1) ч. 2 ст. 223 ЦПК України, неявка в судове засідання учасника справи, щодо якого відсутні відомості про вручення йому повідомлення про дату, час і місце судового засідання має наслідком відкладення розгляду справи, а у разі прийняття судом судового рішення за відсутності таких відомостей— його скасування (ст. 376 ЦПК України) [2].

Дана проблема є особливо актуальною при розгляді судом питань, пов'язаних із заміною заходу забезпечення позову з арешту судна на інший, скасування відповідних заходів, вирішення питань щодо зустрічного забезпечення, оскільки всі вказані питання вирішуються в судовому засіданні, й, на відміну, від розгляду питання про арешт суден, відповідні процесуальні норми на містять застережень щодо можливості розгляду цих питань без повідомлення та виклику учасників процесу.

Враховуючи, що учасниками таких справ дуже часто є іноземні юридичні особи, які не мають офіційних представництв в Україні, зареєстровані в державах, що суттєво віддалені від України, питання щодо оперативного належного повідомлення таких осіб про участь у справі, дати та часу судових засідань, надіслання копій процесуальних документів, є актуальними та проблемними для суду та учасників процесу, оскільки суд законодавчо позбавлений можливості використовувати альтернативні способи направлення судової кореспонденції таким учасникам, окрім засобів звичайного поштового зв'язку.

За таких обставин, необхідним є внесення відповідних змін до чинного



процесуального законодавства, закріпивши, що особа, яка зареєстрована в системі «Електронний суд» вважається належним чином повідомленою про час та місце розгляду справи в день надіслання їй судової повістки (повідомлення) через систему «Електронний суд».

Звернемо також увагу на проблему неможливості звернення до виконання судових рішень, що набрали законної сили, в електронній формі, зокрема, щодо питань, пов'язаних із арештом судна (накладення арешту, звільнення з-під арешту).

До повноцінного запуску Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи вирішити це питання на рівні існуючих програмних комплексів, що функціонують у судах, не вбачається за можливе.

Так, відповідно до п. 4 розділу XIX Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814, до дня початку функціонування Єдиного державного реєстру виконавчих документів оформлення і видача виконавчих документів здійснюється в паперовій формі [11].

Зазначене в певній мірі нівелює позитивні моменти існуючої системи «Електронний суд», оскільки отримання документу в паперовій формі поштою та направлення його на примусове виконання не є ефективним з огляду на тривалий час поштового пробігу кореспонденції, для оперативного вирішення зазначених питань необхідною є особиста участь учасника процесу або його представника, що в умовах карантину, запровадженого з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), не завжди є можливою з огляду на особливості роботи державних органів в цей період (відсутність особистого приймання документів, прийому відвідувачі, тощо).

Висновки.

Таким чином, запровадження в Україні елементів електронного судочинства в цілому має позитивний ефект для ефективного розгляду цивільних справ, в т.ч., в яких як захід забезпечення позову застосовується арешт морського судна: скорочується проміжок часу між поданням та розглядом відповідних заяв та клопотань, обмін інформацією між судом та учасниками процесу є оперативним, особа має можливість взяти участь в судовому засіданні без відвідування судового засідання в приміщенні суду.

Водночас, внаслідок недосконалості програмного забезпечення, за допомогою якого забезпечується функціонування системи «Електронний суд» в Україні в частині отримання негайних повідомлень про всі дії та рішення, що вчинені іншою стороною та судом, існують можливості для зловживань з боку недобросовісних учасників процесу, зокрема, у разі завчасного отримання повідомлення про подання заяви про арешт судна.

З метою можливості повноцінного застосування наявних можливостей системи «Електронний суд» в цивільному процесі вважається за доцільне внесення відповідних змін до цивільного процесуального законодавства, а саме доповнити розділ XIII ЦПК України «Перехідні положення» пунктами наступного змісту:

15.16) особа, що зареєстрована в системі «Електронний суд» вважається



такою, що отримала копію судового рішення в день надіслання їй електронної копії такого рішення через систему «Електронний суд»;

15.17) особа, що зареєстрована в системі «Електронний суд» вважається належним чином повідомленою про час та місце розгляду справи в день надіслання їй судової повістки (повідомлення) через систему «Електронний суд».

Також доцільним є виключення із ч.4 ст. 212 ЦПК України положень про можливість ідентифікації особи, що бере участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів без застосування електронного підпису.

Внесення відповідних змін матиме позитивний вплив на ефективність судового процесу, строк розгляду справи, забезпечуватиме більш ефективний судовий захист, реалізацію прав осіб на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Література.

1. Білоус В. В. Інноваційні напрямки інформатизації судочинства. [Електронний ресурс] / В. В. Білоус. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Trsek/2011_11/Bilous.pdf;
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. №1618-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №40. – Ст. 492;
3. Наказ Державної судової адміністрації України від 22 грудня 2018 року №628 "Про проведення тестування підсистеми "Електронний суд" у місцевих та апеляційних судах" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/628_18.pdf;
4. Наказ Державної судової адміністрації України від 01 червня 2020 року №247 "Про запровадження в дослідну експлуатацію підсистем "Електронний суд" та "Електронний кабінет" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/2020/4/N_247_20.pdf ;
5. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія / О. В. Бринцев. – Х. : Право, 2016. – 72 с.;
6. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003. № 851-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №36. – Ст. 542;
7. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016. № 1404-VIII //Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №30. – Ст. 275;
8. Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va009700-06>;
9. Луспенік Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Х. : Харків юридичний, 2006. 480 с.;
10. Ухвала Верховного суду від 23 січня 2019 року по справі 761/15565/16-ц. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:



<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79805802>;

11. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#n623>.

References:

1. Bilous V.V. Innovative directions of informatization of justice. Available from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Trsek/2011_11/Bilous.pdf;

2. Civil Procedural code of Ukraine 2004. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>;

3. Order of the State Judicial Administration of Ukraine "About testing of the subsystem "Electronic Court" in local and appeal courts" dated December 22, 2018 №628. Available from: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/628_18.pdf;

4. Order of the State Judicial Administration of Ukraine "About introduction in experimental operation of subsystems "Electronic court" and "Electronic office" dated June 01, 2020. Available from: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/2020/4/N_247_20.pdf ;

5. Bryntsev, OV 2016, Electronic Court in Ukraine. Experience and perspectives, Pravo, Kharkiv

6. Law of Ukraine on electronic documents and electronic document flow 2003. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>;

7. Law of Ukraine on execution procedure 2016. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

8. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the practice of application by courts of civil procedural legislation when considering applications to secure a claim 2006. Available from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va009700-06>;

9. Lispenyk, DD 2006, Consideration of civil cases by the court of first instance, Kharkiv judicial, Kharkiv;

10. Ruling of the Supreme Court in case 761/15565/16 dated January 23, 2019. Available from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79805802>;

11. Instructions on record keeping in local and appeal courts of Ukraine, 2019. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#n623>.

Abstract. *The article considers the impact of the introduction of elements of electronic justice on the effectiveness of the application of procedural rules governing the arrest of ships in Ukraine.*

The purpose of the article is to analyze such problems and find ways to solve them.

Today the functions of such a system are entrusted to separate functional software packages, which include automated court document management system, subsystem "Electronic Court", software packages to ensure the participation of persons in court hearings by videoconference in the courtroom "TrueCon" and outside the courtroom "EasyCon".

The functionality of the existing modules of the system allows to submit in electronic form claims and other applications, petitions, complaints, receive procedural documents, appeal court decisions, participate in court hearings by videoconference, receive online information on the progress of the case, including on the date and time of court hearings and on court decisions,

Identification of a person in the system is carried out using a qualified electronic signature.

The issue of identifying participants in the process of videoconferencing outside the court is problematic. Thus, the law provides for the possibility of identifying such a person not with an electronic digital signature, but with the use of identity documents, the court can not accurately establish the content of such documents and signs of their authenticity, freedom of expression of such person, as the court is unable to assess in which situation a person is during the court hearing, to establish the presence of other persons directly in the room from which such person participates in the court hearing, the court is forced to accept or disregard the explanations of the



party, based solely on their own beliefs and feelings. It is proposed to exclude the rules that give a person such an opportunity.

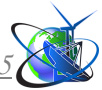
The issue of using electronic copies of court decisions created with the help of the Electronic Court system has also not been resolved.

Attention is drawn to the shortcomings of the software of the "Electronic Court" system: automatic receipt by all participants in the process, registered in the system of notifications of procedural actions immediately after registration of relevant documents by the court, even in cases where the law does not provide, in particular on the arrest of the ship, which must be considered without notifying the participants in the process.

Attention is also drawn to the lack of legal recognition of a person's notification by means of a court summons sent through the e-Court system, and sending him electronic copies of court decisions is a significant obstacle to ensuring a reasonable time for consideration of cases, amendments to current legislation are proposed. receiving an electronic summons by duly notifying the person of the time and place of the hearing.

It is concluded that the introduction of appropriate changes will have a positive impact on the efficiency of the trial, the term of the case, will provide more effective judicial protection, the realization of the rights of individuals to a fair trial, guaranteed by Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Key words: arrest of the ship, securing the claim, maritime claim, execution of decisions, electronic court.



УДК 343.431

**SOME PROBLEMS OF PROVING THE FACTS OF HUMAN
TRAFFICKING****ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ФАКТІВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ****Servetskiy I.V. / Сервецький І.В.***Doctor of Law, Associate Prof. / д.юр.н., доцент***Halona I.I. / Гальона І.І.***Senior Lecturer. / ст. викладач*

ORCID: 0000-0002-1484-1682

*Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Frometivska str., 2, 03039**Міжрегіональна Академія Управління персоналом, Київ, вул. Фрометівська, 2, 03039*

Анотація. За оцінками експертів, торгівля людьми – це сучасна форма рабства, порушення прав людини, злочин не тільки проти життя та здоров'я особи, але й проти держави. Торгівля людьми є проблемою глобального масштабу, яка не визнає національних кордонів. Через те, вона часто складає транснаціональний злочин, аналогічний по своєму характеру міжнародній торгівлі наркотиками і незаконному обороту зброї. Отже, і для боротьби з торгівлею людьми потрібні транснаціональні методики, які використовують міжнародне співробітництво у формах обміну інформацією та надання взаємної допомоги. Відомо, що більша частина таких злочинів учиняється злочинними групами, тобто, першочергово, у процесі розслідування підлягає встановленню особа, яка організувала злочинну групу. Далі, на етапі доказування вини особи підлягає також доказуванню мотив злочину, які обов'язково враховуються при визначенні суспільної небезпеки особи злочинця та при призначенні судом покарання. При доказуванні обов'язково повинні бути встановлені обставини, які відносяться до події злочину.

Ключові слова: торгівля людьми, злочин, доказування вини, мотив злочину, подія кримінального правопорушення, проведення оперативно – розшукових заходів та слідчих і негласних слідчих дій.

Вступ.

Постановка проблеми. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека - найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України - головна ціль державної політики національної безпеки[1]. Сучасна модель глобалізації уможливила поширення злочинів, а саме торгівлі людьми[2]. Торгівля людьми та інша незаконна угода щодо людини утворюють склад закінченого злочину з моменту реалізації відповідної угоди, завершення здійснення домовленостей, які полягають в передачі обумовлених грошових сум, у переміщенні самої особи для забезпечення дійсності кожної такої угоди, з моменту фактичної передачі винним як предмета людини, стосовно якої вчинено продаж або іншу незаконну угоду, іншій стороні (особі або особам).

Фактична передача вважається реалізованою з моменту перебування потерпілого під контролем особи, якій він мав бути переданий за відповідною угодою, тобто з того часу, коли така особа отримала реальну можливість розпоряджатися людиною на власний розсуд[3]. Попередження та розкриття цих злочинів правоохоронними органами, які зобов'язані застосовувати наявні сили, засоби та проводити ефективні заходи доказування факт торгівлі людьми є одним із головних завдань [4].



Ефективність застосування таких заходів багато в чому залежить від здійснення оперативно – розшукових заходів[5], що здійснюються оперативними підрозділами БЗТЛ Національної поліції[6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми правого регулювання норм чинного законодавства та ефективного здійснення ефективних заходів при розслідуванні фактів торгівлі людьми займалися такі науковці як: М. І. Андрієнко, М. О. Васильєва, В.І Василенчука, А. А. Вознюка В. А. Глуховея, О. М. Ємець, М. С. Загородніков, К.Б. Левченко, Я. Г. Лизогуб, В. В. Матвійчук, А. А. Небитов, А. А. Піонтковський, В. М. Підгородинський, Ю.В. Раковська, О. В. Святун, Є. Д. Скулиш, Є. Ф. Стрекалов, С. С. Чернявський, Л.В. Чеханюк, С. С. Яценко та ін.

Метою статті є теоретичне узагальнення обставин, що підлягають доказуванню фактів торгівлі людьми під час кримінального провадження торгівлі людьми.

Основні результати дослідження. В Україні торгівля людьми є особливо тяжким злочином, передбачений ст. 149 Кримінального кодексу України [3], а також в Законі України “Про протидію торгівлі людьми” від 20 вересня 2011 року [7]. Ця кримінально-правова норма має широкий спектр об’єктивних ознак, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [4]. Обставини, що передбачені у ст. 91 КПК України відносяться до предмета доказування у кримінальному провадженні, як сукупності фактів і обставин об’єктивної дійсності, що мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення і є необхідними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті.

Обставини, викладені у ст. 91 КПК України [4], мають узагальнюючий, орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження, тому в теорії доказів отримали назву загального предмета доказування на всіх стадіях кримінального провадження. Правильне визначення цих обставин, їх всебічне, повне і об’єктивне дослідження дозволяють встановити пізнавальну програму в конкретному провадженні, що значно підвищує ефективність доказування і є однією з передумов досягнення завдань кримінального судочинства.

З поняттям предмета доказування тісно пов’язане поняття меж доказування, під яким слід розуміти доказування такого обсягу, який забезпечує достовірне встановлення обставин. При цьому слід урахувати кількісні і якісні характеристики доказів, аби вони підтверджували факти і обставини, вказані в ст. 91 КПК України [4]. Звужувати межі доказування недопустимо. Це може призвести до недостатньої обґрунтованості тези, що доказується, а також потягнути за собою порушення прав і законних інтересів особи. Розширення меж доказування також може негативно вплинути на оперативність розкриття злочинів, зайвого використання сил і засобів. Слід зазначити, що доказами, відповідно ст. 84 КПК України є: фактичні дані, отримані слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.



Джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [4]. З метою фіксації результатів слідчих та негласних слідчих дій, під час яких можуть бути встановлені докази та інші обставини, слідчий складає протокол, передбачений ст. 104, 105 КПК України [4], який використовується в доказуванні фактів торгівлі людьми.

При доказуванні насамперед повинні бути встановлені обставини, які відносяться до події злочину. Закон не роз'єднує це поняття. Його треба тлумачити як окреме явище, що відбулося в певному місці й часі та має передбачені кримінальним законом ознаки. Кожен злочин - подія, але не кожна подія - злочин. При доказуванні обставин, які утворюють подію злочину, належить встановлювати передбачені нормою кримінального закону наслідки діяння для матеріальних складів та наявність між ними причинного зв'язку.

Спосіб вчинення злочину не визнається обов'язковою кваліфікуючою ознакою кримінальним законом. Незважаючи на це, в кримінальному процесі спосіб вчинення злочину є обов'язковим елементом предмета доказування по кожному кримінальному провадженню. У конкретних випадках при встановленні події злочину кваліфікуючого значення набуває також встановлення об'єктивних ознак торгівлі людьми як вчинення злочину організованою групою чи злочинною організацією [8].

Важливою обставиною торгівлі людьми є встановлення часу його вчинення.

а) час учинення торгівлі людьми визначає (період часу між вербуванням потерпілих і передачею їх третім особам);

б) місце вчинення злочину (місце вербування потерпілих, а також місце продажу потерпілих);

в) спосіб учинення злочину (підготовка до вчинення торгівлі людьми; вербування потерпілих; переправлення потерпілих через кордон; передача потерпілих третім особам; приховування торгівлі людьми);

г) наявність співучасників торгівлі людьми. (У зв'язку тим, що більшість таких злочинів учиняється злочинними групами, у процесі розслідування підлягає встановленню особа, яка організувала злочинну групу, а також усіх її членів);

д) відомості про особу потерпілого (прізвище, ім'я, по – батькові, рік, місяць, день і місце народження, громадянство, національність, освіта, сімейний стан, місце роботи, фах або професія, місце проживання, перебування тощо) та інші дані, встановлення яких буде сприяти встановленню істини у кримінальному провадженні.

Наступними обставинами, що підлягають доказуванню є винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення тощо.

Винуватість - категорія кримінального процесуального права, яка означає доведеність доказами вчинення злочину конкретною особою.

Відповідно до ст. 23 КК України [3] злочином може визнаватися діяння лише за наявності вини, а особа може визнаватися винною у вчиненні злочину за наявності у неї певного психічного ставлення до вчинюваного діяння та його



наслідків (у формі умислу та необережності). Відсутність вини не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Поряд з доказуванням вини особи підлягає також доказуванню мотив злочину, які хоча і мають факультативне значення для кваліфікації злочину, але обов'язково враховуються при визначенні суспільної небезпеки особи злочинця та при призначенні судом покарання. Мотивами вчинення злочину є збуджуючі приводи (потреби, інтереси, прагнення тощо), що викликали у підозрюваного, обвинуваченого, рішучість вчинити вказане діяння за умови усвідомлювання його протиправного характеру. Мотив і мета органічно взаємопов'язані, оскільки відображаються у суб'єктивній сфері людини.

Відсутність в обвинувальному акті, а потім - в обвинувальному вирокі посилення на мотив і мету вчинення злочину ускладнює юридичну кваліфікацію цього діяння. Встановлення обставин, що вказують на склад злочину є важливим при доказуванні факту торгівлі людьми, а саме:

- а) встановлення безпосереднього об'єкту злочину – честь та гідність особи;
- б) встановлення предмету злочину – людина;
- в) об'єктивна сторона злочину – торгівля людьми або вчинення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, учинені з метою експлуатації;
- г) суб'єкт при торгівлі людьми є – загальний, тобто фізична осудна особа, віком не молодше 16 років;
- д) суб'єктивна сторона торгівлі людьми – прямий умисел;
- є) мотив – користь, нажива;
- ж) мета – використання людини її, природної цінності, призначення, сексуальна привабливість, використання у секс індустрії, порнобізнесі, експлуатації праці людини як потерпілої тощо.

Обставини, що належать до суб'єктивної сторони злочину, пов'язаного з торгівлею людьми:

- а) мотив злочину;
- б) мета злочину;
- в) вина особи, яка вчинила злочин.

Для цього необхідно встановити:

- усвідомлення особою суспільно-небезпечного характеру свого діяння;
- передбачення особою суспільно-небезпечних наслідків свого діяння або можливість їх настання;
- бажання або свідоме допущення особою настання суспільно-небезпечних наслідків.

г) додаткові обставини, які характеризують суб'єктивну сторону торгівлі людьми:

- поведінка особи до вчинення злочину (наприклад, висловлювання особою, яка вчинила торгівлю людьми, своїх намірів учинити таке діяння);
- поведінка особи після вчинення злочину тощо.

Наступною обставиною, що підлягає доказуванню є вид і розмір шкоди, завданої торгівлею людьми, а також розмір процесуальних витрат;



Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України [4]. у кримінальних провадженнях торгівлі людьми підлягають доказуванню характер і розмір шкоди, завданої злочинцем, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від цього злочинного діяння. Поняття шкоди в кримінальному процесуальному законодавстві не розкривається. Водночас, аналіз окремих норм процесуального закону (див. ст.ст. 55, 56, 61 КПК України) та юридичних джерел з цього питання дозволяє розглядати фізичну, моральну і майнову шкоду.

Так, фізична шкода при торгівлі людьми визначається як сукупність змін, що сталися об'єктивно внаслідок вчинення злочину в стані здоров'я людини як фізичної істоти. До складових фізичної шкоди належать: тілесні ушкодження, розлад здоров'я, фізичні страждання, біль тощо.

Згідно із ч. 6 ст. 55 КПК у справах про злочини, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, право на відшкодування шкоди мають також його близькі родичі чи члени сім'ї такої особи, які в установленому законом порядку повинні визнаватися потерпілими [4].

Обставини, що визначають характер і розмір шкоди, завданої зазначеним злочинцем:

- розмір матеріальної шкоди, яка заподіяна потерпілому в результаті вчинення щодо нього торгівлі людьми (ураховуючи витрати на відновлення здоров'я);
- розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння;
- ступінь втрати працездатності потерпілого;
- судові витрати;
- розмір моральної шкоди, заподіяної потерпілому, і в чому вона полягає.

Наступними обставинами, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження. Такий підхід ґрунтується на загальних засадах призначення покарання (див. ст. 65 КК України) [3]. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК [4] у кожному кримінальному провадженні підлягають доказуванню обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання.

Обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, пов'язаного з торгівлею людьми:

- а) учинення торгівлі людьми щодо неповнолітнього;
- б) учинення торгівлі людьми щодо кількох осіб;
- в) учинення торгівлі людьми повторно;
- г) учинення торгівлі людьми за попередньою змовою групою осіб або організованою групою;
- д) учинення торгівлі людьми з використанням службового становища;
- є) учинення торгівлі людьми особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності;



ж) учинення торгівлі людьми, пов'язаної з незаконним вивезенням дітей за кордон чи неповерненням їх в Україну;

з) учинення торгівлі людьми з метою вилучення в потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства;

і) учинення під час торгівлі людьми дій, які спричинили тяжкі наслідки.

Обставини, що характеризують особу, яка вчинила злочин, пов'язаний з торгівлею людьми:

а) біографічні дані особи: прізвище, ім'я, по – батькові, рік, місяць, день і місце народження, громадянство, національність, освіта, сімейний стан, місце роботи, фах або професія, місце проживання;

б) стан здоров'я особи, яка вчинила злочин, рівень її фізичного і розумового розвитку, а саме, наявність або відсутність фізичних або психічних вад, раніше перенесених тяжких захворювань, травм голови. Установлення стану здоров'я має юридичне значення при вирішенні питань про осудність особи, яка вчинила злочин;

в) відомості, що характеризують особу за місцем роботи, проживання, у сім'ї;

г) відомості про судимість особи. Установлення цього факту має значення для кваліфікації вчиненого особою діяння за відповідними частинами ст. 149 КК України та іншими статтями Кримінального кодексу України;

д) матеріальний стан особи: рівень прибутку, наявність або відсутність грошового внеску в банку, цінних паперів, іншого приватного майна. Установлення цих даних має значення для забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна.

Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання слід виділити декілька таких обставин. По-перше, до них належать обставини, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності у зв'язку з наявністю підстав і умов для застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру, заснованих на стимулюванні соціально прийнятної (допустимої) поведінки особи. У даному випадку мова йде про обставини, що виключають злочинність діяння (ст. ст. 36–43, ч. 1 ст. 433 КК України) [4]. По-друге, до таких обставин належать обставини, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності у зв'язку з наявністю підстав і умов для застосування заохочувального заходу кримінально-правового характеру, заснованого на стимулюванні позитивної поведінки особи під час вчинення кримінального правопорушення на стадіях попередньої злочинної діяльності (ст. 17, ч. 1, 2 ст. 31 КК України). Твердження про те, що юридичним наслідком наведених законодавчих приписів є виключення кримінальної відповідальності не є новим. В. П. Тихий з цього приводу зазначає, що у даному випадку кримінальна відповідальність виключається, бо шляхом добровільної відмови особа припиняє створену нею небезпеку, не дає їй реалізуватися, перетворитися на фактичне заподіяння шкоди об'єкту, перешкоджає закінченню злочину [9, с. 222].



Висновок.

Отже, торгівля людьми та інша незаконна угода щодо людини утворюють склад особливо тяжкого злочину і полягають в передачі обумовлених грошових сум, у переміщенні самої особи для забезпечення дійсності кожної такої угоди, з моменту фактичної передачі винним як предмета людини, стосовно якої вчинено продаж або іншу незаконну угоду., іншій стороні (особі або особам). Тому, пошук обставин, що доказують протиправний характер окремих осіб, а так само діяльність організованих груп та злочинних організацій є складним процесом проведення оперативно – розшукових заходів та слідчих і негласних слідчих дій, що потребують професійної, майстерності, знань та відповідної кваліфікації.

Запропонований аналіз обставин, що свідчать про підготовку та вчинення злочину факту торгівлі людьми буде сприяти успішному їх виявленню під час проведення слідчих дій та негласних слідчих дій. Крім того, підкреслено, що пошук, аналіз обставин, що свідчать про факт торгівлі людьми може бути зафіксований тільки під час проведення слідчих та негласних слідчих дій у відповідних документах – протоколах.

Таким чином, при попередженні та викритті фактів торгівлі людьми слід ретельно дотримуватись норм чинного законодавства, як при пошуку осіб, які готують ці особливо тяжкі злочини, так і під час доказування їх протиправної діяльності.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», Затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Електронний ресурс: www.president.gov.ua > documents.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України, від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, Ст.88.
5. Про оперативно-розшукову діяльність” Закон України від 18 лютого 1992, № 22. - Ст. 303.
6. Про Національну поліцію. Закон України. 2 липня 2015. Відомості Верховної Ради, № 580-VII, № 40-41, Ст.379.
7. Про протидію торгівлі людьми// Законі України” від 20 вересня 2011 року
8. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.93 р. // Відомості Верховної Ради України, 1993, №35, Ст.358.
9. Кримінальне право України : Загальна частина: підруч. / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна ; – 5-те вид., перероб. і допов. – Х. : Право, 2015. – 528 с.



Abstract. According to experts, human trafficking is a modern form of slavery, a violation of human rights, a crime not only against the life and health of the individual, but also against the state. Trafficking in human beings is a global problem that does not recognize national borders. Because of this, it is often a transnational crime, similar in nature to international drug trafficking and arms trafficking. Therefore, the fight against trafficking in human beings requires transnational methods that use international cooperation in the forms of information exchange and mutual assistance. It is known that most of such crimes are committed by criminal groups, first of all, in the process of investigation; the person who organized the criminal group must be identified. Further, at the stage of proving the guilt of a person, the motive of the crime is also subject to proving, which must be taken into account when determining the public danger of the person of the offender and when sentencing by the court. When proving, the circumstances related to the crime must be established.

Key words: Trafficking in human beings, crime, proof of guilt, motive of a crime, event of a criminal offense, carrying out operatively - search measures and investigative and covert investigative actions.

Статья отправлена: 26.01.2021 г.

© Сервецкий I.B., Гальона I.I.



УДК 343.98

TACTICAL FEATURES OF THE INSPECTION OF THE SCENE OF MURDERS COMMITTED BY CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT**ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Shelenina K.H. / Шеленіна К.Г.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7101-3787>

Kharkiv National University of Internal Affairs (postgraduate student)

Харківський національний університет внутрішніх справ (ад'юнкт)

Використовуючи наукову літератури та досліджуючи практику органів досудового слідства у нашій статті розглянуті тактичні особливості огляду місця події при розслідуванні вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі. Крім того, проаналізовані зміст, завдання, сутність, значення огляду місця події при розслідуванні зазначеної категорії кримінальних правопорушень. На підставі вивчених матеріалів вироблені рекомендації спрямовані на вдосконалення роботи досудових органів щодо проведення такої слідчої дії як огляд місця події вбивства, учиненого засудженим в місцях позбавлення волі.

Ключові слова: огляд місця події, особа злочинця, вбивство, місця позбавлення волі, кримінальне правопорушення.

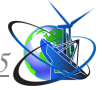
Постановка проблеми.

Вивчаючи статистику досудової практики у розділі тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень вбачається досить високий процент нерозкритості таких злочинів. Рівень розкриття цих кримінальних правопорушень певною мірою залежить від проведення первинних слідчих дій (в коло яких входить огляд місця події). При проведенні огляду місця події слідчий повинен застосовувати всі необхідні заходи щодо відшукування та фіксації слідів (застосування технічних засобів та тактичних прийомів виявлення, закріплення і вилучення слідів і речових доказів). На практиці якість огляду місця події найчастіше є низькою. Це призводить до втрати цінної інформації, що в подальшому спричиняє складнощі у розкритті та розслідуванні злочинів зазначеної категорії.

Наша стаття присвячена саме тактичним особливостям огляду місця події при розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, чим виокремлює цю категорію злочинів із загальної структури вбивств.

Стан дослідження проблеми.

Криміналістична література містить значну кількість досліджень з проблематики огляду місця події, зокрема, цими питаннями займались Р.С. Белкін, В.П. Колмаков, О.Я. Баєв, А.А. Давидов, А.Н. Васильєв, В.О. Коновалова, М.В. Салтевський та інші. Однак варто відмітити, що тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, раніше не досліджувалось, а ґрунтовна розробленість загальної тактики огляду місця, не враховує рекомендації щодо специфіки проведення даної слідчої дії під час розслідування зазначеної категорії злочинів. На усунення цієї прогалини й



спрямована стаття.

Мета дослідження полягає у розкритті тактичних особливостей огляду місця події при розслідуванні вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, спираючись на точки зору вчених-криміналістів.

Завдання дослідження направлено на дослідження сутності та змісту тактичних особливостей огляду місця події під час розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, а також аналіз проведення конкретних слідчих (розшукових) дій.

Наукова новизна дослідження.

В Україні, до теперішнього часу, не було досліджено тактичні особливості огляду місця події при розслідуванні вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі. В статті беручи до уваги основні положення теорії криміналістики, узагальнюючи кримінальні провадження вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, враховуючи досвід слідчого апарату визначено тактичні особливості огляду місця події при розслідуванні вбивств зазначеної категорії, досліджено їх сутність та зміст.

Виклад основного матеріалу.

Під час розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, першочерговою слідчою дією на початковому етапі розслідування є огляд місця події. За допомогою вказаної процесуальної дії можуть бути виявлені сліди кримінального правопорушення. Крім того, при проведенні огляду місця події слідчий детальніше ознайомлюється з обстановкою місця події, що призводить до більш глибокого розуміння сутності вчиненого злочину.

Отже, огляд місця події являється невідкладною слідчою дією, спрямованою на встановлення, фіксацію та дослідження обстановки місця події, слідів злочину, злочинця та інших даних, що створюють можливість у сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм вчинення злочину¹.

Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду (ч. 3 ст. 217 КПК). Під невідкладними слід розуміти такі випадки, коли зволікання з оглядом може призвести до негативних наслідків для кримінального провадження – зникнення слідів кримінального правопорушення, об'єктів, які можуть стати згодом речовими доказами, зміни обстановки тощо².

Огляд місця події як слідча дія є ваговим засобом отримання інформації щодо виявленого кримінального правопорушення. Від того як якісно буде він проведений залежатиме швидкість розкриття злочину, тому що інформація отримання під час огляду місця події, у багатьох випадках, носить доказовий

¹ Белкин Р. С. Тактика следственного следственного осмотра и освидетельствования / Р. С. Белкин // Советская криминалистика : учебник / Под ред. Р. С. Белкина. – Москва. : Юрид. лит., 1979. – С. 197–219.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – у 2 т. – Том 1. – Х. : Право, 2012. – с. 457.



характер. Тим паче, що отриману інформацію під час проведення вищевказаної слідчої дії неможливо отримати з інших джерел.

Важливо розрізняти такі поняття як місце злочину та місце події. Місце злочину - це місце, де безпосередньо було скоєно злочинне діяння. Місце події - це місце, де було виявлено будь-які сліди злочинного діяння (поняття більш ширше)³. Як правило, при вбивстві, вчиненому засудженим в місцях позбавлення волі, місце події та місце злочину збігаються. Але інколи трапляються випадку коли місце злочину та місце події не співпадають. Про це може свідчити, наприклад, відсутність плям бурого кольору (крові) коло виявленого трупа, при наявності характерних ушкоджень тіла, локалізація трупних плям не характерна для положення трупа, наявність на ґрунті слідів волочіння трупа тощо.

Отже, основними завданнями огляду місця події є дослідження та фіксація обстановки місця злочину; встановлення характеру впливу злочинця на навколишнє середовище; виявлення, вилучення та фіксація слідів злочину та злочинця; виявлення злочинця і мотивів злочину; встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; отримання необхідних даних для здійснення подальших слідчих дій і оперативно-розшукових заходів⁴. Всі вони є актуальними для огляду місця вбивства.

При проведенні огляду місця вбивства, першочергово досліджується обстановка на місці події; труп; всі сліди, які мають відношення до злочину (сліди злочинця та кримінального правопорушення); предмети, документи, речі тощо, що знаходяться на місці злочину.

Вивчаючи криміналістичну літературу робимо висновок, що огляд місця події проводиться в три етапи: підготовчий, робочий та заключний. Підготовчий етап прийнято розуміти дії слідчого на стадії до виїзду на місце події та після прибуття на нього. У свою чергу робочий етап містить дві стадії: статичну (заборонено торкатися та пересувати об'єкти, що оглядаються) та динамічну (детально обстежується кожен об'єкт, з можливістю торкатися його та пересувати)⁵.

Підготовчий етап огляду місця події при вбивстві, вчиненому засудженим в місцях позбавлення волі, має суттєве значення, але враховуючи практичні аспекти роботи слідчого, у останнього, як правило, відсутній час для здійснення підготовчих дій. Проте, перед проведенням робочого етапу огляду місця події доцільно заздалегідь скласти план огляду залежно від кола учасників, специфіки події тощо, тим самим підвищити ефективність слідчої дії (одержання орієнтуючої інформації щодо події; забезпечення надання допомоги потерпілим та охорони місця події; підготовка необхідних технічних засобів як для забезпечення виїзду на місце, так і для безпосереднього проведення огляду; забезпечення участі необхідних учасників у проведенні цієї слідчої

³ Криміналістика. Маркус В. О. Навчальний посібник – К.: Кондор, 2007. – с. 287.

⁴ Коновалов Е. Ф. Криміналістика : учебное пособие. Ч. 2. Криміналістическая тактика / Е. Ф. Коновалов. – М. : МГИУ, 1999. – с. 197.

⁵ Ципковский В. П. Осмотр места происшествия и трупа на месте его обнаружения / В. П. Ципковский. – Москва : МВД СССР, 1957. – с. 24-25.



(розшукової) дії).

Крім того, згідно ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідчування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне⁶.

Вивчаючи методики розслідування вбивств будь-якого виду вчені рекомендують залучати широке коло експертів (спеціалістів, фахівців) для надання допомоги слідчому у виявленні та фіксації слідів кримінального правопорушення. Досліджуючи вбивства, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, робимо висновок, що потреба у наданні допомоги слідчому при проведенні огляду місця події виникає, як правило, виникає у знаннях спеціалістів в області медицини та криміналістичної техніки. На практиці саме ці спеціалісти залучаються до огляду місця події при вчиненні такої категорії кримінальних правопорушень.

Згідно зі ч. 1 ст. 238 КПК України огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Процесуальний статус спеціалістів визначається ст.ст. 71, 72 КПК України^б.

Залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події регламентується Наказом МВС № 1339 від 03.11.2015 Про затвердження Інструкції «про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події». В якій зазначається, що на місця події за загальним правилом виїжджають інспектори-криміналісти Національної поліції, які виконують функції спеціаліста, що застосовує засоби криміналістичної техніки. А у випадку розслідування вбивства із застосуванням вогнепальної зброї за клопотанням керівника органу досудового розслідування до огляду залучається спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС. За спільним рішенням керівництва органу досудового розслідування та НДЕКЦ в областях лабораторія може бути залучена виходячи з категорії вчиненого злочину, об'єктивних обставин та необхідності застосування відповідних спеціальних знань⁷.

Зауважимо, що у випадках, коли вчинено декілька вбивств із застосуванням вогнепальної зброї на значній території, з великою кількістю біологічних та інших слідів, доцільно до складу групи включати: спеціаліста-

⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

⁷ Наказ МВС № 1339 від 03.11.2015 Про затвердження Інструкції «про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення: 04.11.2020).



криміналіста (спеціаліста в галузі балістики), спеціалістів в області судової медицини (цитології, імунології), судово-медичного експерта тощо. Тобто огляд місця події з позиції експертного обслуговування не повинен обмежуватися участю одного спеціаліста, а тими, потреба в яких виникає залежно від обставин і умов огляду, відповідно до обсягу і складності майбутньої роботи.

Погоджуємось з думкою Р.С. Белкіна, який зауважував, що після прибуття на місце події слідчий повинен виконати наступні дії: переконатися, що заходів щодо охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито та скласти план огляду; перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття; визначитися з колом учасників огляду і провести інструктивну нараду; встановити особу потерпілого (свідків), дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб; отримати оперативну інформацію для висунення слідчих версій; видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду; забезпечити збереження речових доказів та охорону обстановки місця події; організувати переслідування і затримання злочинців за «гарячими» слідами; оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців⁸.

Прибувши на місце події слідчий першочергово здійснює загальний огляд, тобто орієнтується на місці, аналізує об'єкти, які мають відношення до кримінального правопорушення. Після чого приступає до детального огляду, тобто ретельно описує об'єкти; шукає сліди особи, яка може бути причетна до вчиненого злочину; фіксує стан об'єктів на момент огляду у протоколі огляду місця події.

Детальний огляд є особливістю робочого етапу проведення огляду місця події при вбивствах, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, тому що обумовлюється специфікою слідчих ситуацій та характером вчинення місця злочину. Практично завжди місцем огляду є територія виправних установ, де відбуваються покарання засудженні. Вбивство засудженим в місцях позбавлення волі рідко вчиняється самостійно або без свідків. Тому у присутніх свідків (очевидців) вчиненого злочину необхідно відібрати пояснення.

Крім того, саме під час проведення робочого етапу огляду місця події більш високий відсоток виявлення матеріальних слідів кримінального правопорушення, зокрема: трупа; слідів біологічного походження (сліди бурого кольору, які можуть мати приналежність до трупа або (та) злочинця); знаряддя злочину (ніж, заточка, палиця, лопата, сокира, шнурки тощо); речі (предмети), які належать жертві або злочинцю (носовий платок, гребінець, шапка, блокнот тощо); дактилоскопічні сліди; трасологічні сліди тощо.

За допомогою фото-, відеозйомки і плану огляду місця події фіксується розташування об'єктів та трупа (при його наявності) до моменту огляду. Ретельний огляд в разі виявлення на місці події трупа проводиться ексцентричним методом (від центру по спіралі до периферії).

⁸ Криміналістика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. / Под ред. Р. С. Белкина. – М. : изд-во НОРМА (Издат. група НОРМА-ИНФРА М), 2001. – с. 558.



Під час проведення огляду місця події визначальну увагу приділяють трупу потерпілої особи. За вказівкою слідчого судово-медичний експерт або інша особа, яка володіє спеціальними знаннями у галузі медицини, приступає до його огляду на місці виявлення в рамках даної процесуальної дії. Ч.ч. 1, 2 ст. 238 КПК України регламентує, що огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи⁶. Зауважимо, що огляд трупа може бути як складовою частиною проведення огляду місця події, так і самостійною слідчою дією - огляд трупа проводиться у лікарні, морзі (наприклад, перебуваючи на подвір'ї локального сектору виправної установи засуджений А. наніс іншому засудженому Б. тяжких тілесних ушкоджень. Засуджений Б. намагаючись уникнути злочинного посягання побіг до кімнати приймання їжі. Де останньому було нанесено засудженим А. тілесні ушкодження не сумісні з життям⁹).

У відповідності до ч. 3 ст. 238 КПК України після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті⁶. Тобто, під час проведення огляду трупа на місці події або у морзі (лікарні) слідчим за допомогою спеціалістів у області медицини (судово-медичного експерта, лікаря) не проводиться саме розтин трупа. Тому що при проведенні цієї слідчої дії мова йде тільки про зовнішній огляд. Огляд трупа можна поділити на два етапи: загальний та детальний.

При загальному огляді трупа досліджуються: поза трупа і його розташування на місці події; зовнішній вигляд; знаряддя спричинення смерті у випадках, коли вони знаходяться безпосередньо на трупі, механічно сполучені з ним (наприклад, затягнена на шиї петля, ніж, що стирчить із грудей трупа, і т.п.). При детальному огляді обстеженню підлягають: одяг; тіло трупа (стать, вік, зріст, колір волосся, очей померлого); характер, ступінь і локалізація трупних явищ і ушкоджень (їх походження визначається лише при судово-медичному дослідженні трупа), стан зубного апарата, наявність виділень; предмети, знайдені в кишенях та інших частинах одягу трупа².

При огляді трупа у протоколі слідчим відображається наявність і ступінь розвитку трупних явищ, виявлені тілесні пошкодження фіксуються з вказівкою їх локалізації, кількості, розмірів, кольору. Крім того, завжди під час огляду трупа описуються речі в яких знаходиться жертва, плями, біологічні явища на речах, бруд, із якої тканини речі, ступінь пошкодження речей тощо. Такий опис у подальшому надасть суттєву допомогу у встановленні механізму злочину, співставлення матеріальних слідів на місці події із даними, що встановлюються під час інших слідчих дій (допитів, відтворення обстановки та обставин події, судових експертиз).

⁹ Вирок Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 20.02.2020 р., справа №210/271/19 // ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87716399> (дата звернення: 08.12.2020).



Слід зазначити, що окрім огляду трупа та навколишнього середовища при вбивствах, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, необхідним є детальне обстеження предметів (знаряддя вбивства, предмети обстановки тощо). Такий огляд повинен бути проведений також поверхово. Тобто, слідчий фіксує у протоколі, що на місці події є той чи інший предмет, детально описує його ззовні, але ні в якому разі не бере його до рук, не штовхає ногою тощо. Встановлення на місці події знарядь злочину, предметів обстановки дозволить виявити дактилоскопічні сліди, трасологічні сліди, які належали особі, котра вчинила кримінальне правопорушення, сліди біологічного походження (кров, епідерміс) тощо.

На заключному етапі огляду місця події слідчий упаковує речові докази та процесуально оформлює всі свої дії. Кожний предмет повинен вилучатися обов'язково в присутності всіх учасників огляду, досить обережно, що відображаються в протоколі. Всі маніпуляції з предметом, який оглядається, вилучається, здійснюються в медичних рукавичках над чистим білим листом паперу тощо.

У протоколі відображаються також заходи, що забезпечують збереження і визначають колишню локалізацію слідів і мікрочастинок, не пов'язаних із подією злочину (зазначають у протоколі огляду місця події у графі «вилучені предмети», що саме вилучається, яким чином, де даний предмет поміщується, ким опечатується з підписами учасників огляду). На опечатаному пакеті, в який помістили вилучений предмет, також зазначається інформація щодо самого предмета, в ході якої слідчої дії цей предмет був вилучений, де, коли тощо, після чого підписується учасниками огляду місця події. Таке оформлення вилученого предмету надає змогу не сумніватися щодо його належності під час передачі останнього для проведення судових експертиз.

Маючи власну практику щодо огляду предметів вважаємо за необхідне зауважити, що слідчі, які виїжджають на місце події та вилучають предмети, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення, не завжди ретельно описують його перед вилученням. Це призводить до того, що інший слідчий, який буде розслідувати даний злочин, перед призначенням судових експертиз, повинен здійснити більш детальний огляд вилучених предметів, що призводить до втрати часу та зусиль слідчого, здійснення зайвого впливу на речові докази.

Відповідно до ст. 104 КПК України, під час проведення огляду або безпосередньо після його закінчення, слідчий, прокурор складає протокол огляду місця події (протокол огляду трупа) з урахуванням вимог чинного законодавства України.

Також, при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та



документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 237 КПК України)б.

На практиці склалося так, що фото-, відеозйомка на місці події здійснює спеціаліст-криміналіст.

Висновки.

Підсумовуючи викладений матеріал, що виконання завдань огляду місця події при розслідуванні вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, допомагає отримати вихідні дані для розслідування такої категорії вбивств. Тактичними особливостями проведення огляду місця події такого злочину є: 1) проведення рекогносцировки місця вчинення злочину, визначення меж огляду, поділ ролей між учасниками огляду місця події тощо; 2) порівняння між собою слідів злочинної діяльності, виявлених на місці події (для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між собою; 3) консультація зі спеціалістами у різних галузях знань з метою встановлення всіх елементів механізму злочинної діяльності на місці події; 4) оптимізація залучених людських сил та технічних засобів з метою повного, чіткого та всебічного дослідження місця події; 5) реалізація організаційних та процесуальних заходів щодо техніко-криміналістичного забезпечення проведення огляду місця події (в т.ч. трупа на місці його виявлення); 6) проведення уявної реконструкції події, що дозволяє виявити додаткові матеріальні сліди злочину, знайти підозрюваного по «гарячих» слідах, висунути конструктивні версії тощо.

Таким чином, тактика огляду місця події вбивства, вчиненого засудженим в місцях позбавлення волі, супроводжується знаннями і вміннями учасників такого огляду, дотримання норм чинного законодавства України щодо порядку фіксації та вилучення предметів злочину, є запорукою ефективності такої слідчої дії для розслідування вищевказаного кримінального правопорушення.

Список бібліографічних посилань

1. Белкин Р. С. Тактика следственного следственного осмотра и освидетельствования / Р. С. Белкин // Советская криминалистика: учебник / Под ред. Р. С. Белкина. – Москва. : Юрид. лит., 1979. – С.340.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – у 2 т. – Том 1. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
3. Криміналістика. Маркусь В. О. Навчальний посібник – К.: Кондор, 2007. – 558 с.
4. Коновалов Е.Ф. Криминалистика: учебное пособие. Ч. 2. Криминалистическая тактика / Е. Ф. Коновалов. – М. : МГИУ, 1999. – 222 с.
5. Ципковский В. П. Осмотр места происшествия и трупа на месте его обнаружения / В. П. Ципковский. – Москва : МВД СССР, 1957. – 320 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
7. Наказ МВС № 1339 від 03.11.2015 Про затвердження Інструкції «про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та



Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події». URL:

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення: 04.11.2020).

8. Криміналістика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. / Под ред. Р. С. Белкина. – М. : изд-во НОРМА (Издат. группа НОРМА-ИНФРА М), 2001. – 990 с.

9. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 20.02.2020 р., справа №210/271/19 // ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87716399> (дата звернення: 08.12.2020).

Using the scientific literature and researching the practice of pre-trial investigation bodies, the article considers the tactical features of the inspection of the scene in the investigation of murders committed by convicts in prisons.

Also, the content, tasks, essence, significance of the inspection of the scene during the investigation of this category of criminal offenses were analyzed. Based on studied materials the developed recommendations are directed on improvement of work of pre-judicial bodies concerning carrying out such investigative action as inspection of a scene of murder committed by the convict in places of imprisonment.

Keywords: *a review of the scene, identity of the offender, murder, places of imprisonment, a criminal offense.*



Expert-Peer Review Board of the journal
Экспертно-рецензионный Совет журнала

Abdulveleeva Rauza Rashitovna, Orenburg State University, Russia
Antoshkina Elizaveta Grigorevna, South Ural State University, Russia
Artyuhina Marina Vladimirovna, Slavic State Pedagogical University, Ukraine
Afinskaya Zoya Nikolaevna, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Russia
Bashlaj Sergej Viktorovich, Ukrainian Academy of Banking, Ukraine
Belous Tatyana Mihajlovna, Bukovinian State Medical Academy, Ukraine
Bondarenko Yuliya Sergeevna, PSU named after T.G. Shevcheckko Department of Psychology, Ukraine
Butyrskij Aleksandr Gennadevich, Medical Academy named after S.I. Georgievsky, Russia
Vasilishin Vitalij Yaroslavovich, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
Vojcehovskij Vladimir Ivanovich, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
Gavrilova Irina Viktorovna, Magnitogorsk State Technical University named after G.I. Nosov, Russia
Ginis Larisa Aleksandrovna, South Federal University, Russia
Gutova Svetlana Georgievna, Nizhnevartovsk State University, Russia
Ivanova Svetlana Yurevna, Kemerovo State University, Russia
Ivlev Anton Vasilevich, Magnitogorsk State Technical University named after G.I. Nosov, Russia
Idrisova Zemfira Nazipovna, Ufa State Aviation Technical University, Russia
Iliev Veselin, Bulgaria
Kirillova Tatyana Klimentevna, Irkutsk State Transport University, Russia
Kovalenko Tatyana Antolevna, Volga State University of Telecommunications and Informatics, Russia
Kotova Svetlana Sergeevna, Russian State Vocational Pedagogical University, Russia
Krestyanpol Lyubov Yurevna, Lutsk State Technical University, Ukraine
Kuhtenko Galina Pavlovna, National University of Pharmacy of Ukraine, Ukraine
Lobacheva Olga Leonidovna, Mining University, Russia
Lyashenko Dmitrij Alekseevich, National Transport University, Ukraine
Makarenko Andrej Viktorovich, Donbass State Pedagogical University, Ukraine
Melnikov Aleksandr Yurevich, Donbass State Engineering Academy, Ukraine
Moroz Lyudmila Ivanovna, "National University" "Lviv Polytechnic" "", Ukraine
Muzylyov Dmitrij Aleksandrovich, Kharkov National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
Nadopta Tatyana Anatolievna, Khmelnytsky National University, Ukraine
Napalkov Sergej Vasilevich, Nizhny Novgorod State University named after N.I. Lobachevsky, Russia
Nikulina Evgeniya Viktorovna, Belgorod State National Research University, Russia
Orlova Anna Viktorovna, Belgorod State National Research University, Russia
Osipov Viktor Avenirovich, Tyumen State University, Russia
Privalov Evgenij Evgrafovich, Stavropol State Agrarian University, Russia
Pyzhyanova Nataliya Vladimirovna, Ukraine
Segin Lyubomir Vasilovich, Slavic State Pedagogical University, Ukraine
Sergienko Aleksandr Alekseevich, Lviv National Medical University named after Daniil of Galitsky, Ukraine
Sochinskaya-Sibirceva Irina Nikolaevna, Kirovograd State Technical University, Ukraine
Sysoeva Vera Aleksandrovna, Belarusian National Technical University, Belarus
Tleuov Ashat Halilovich, Kazakh Agro Technical University, Kazakhstan
Tolbatov Volodimir Aronovich, Sumy State University, Ukraine
Tolbatov Sergij Volodimirovich, Sumy National Agrarian University, Ukraine
Hodzhaeva Gyulnaz Kazym kyzy, Russia
Chigirinskij Yulij Lvovich, Volgograd State Technical University, Russia
Shehmirzova Andzhela Muharbievna, Adygea State University, Russia
Shpinkovskij Aleksandr Anatolevich, Odessa National Polytechnic University, Ukraine

**CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ****Innovative economics and management****Иновационная экономика и менеджмент**

- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-002> 6
ACCOUNTING POLICY OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF TRADE ENTERPRISES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND RISK
ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ
Kinzerska N.V. / Кінзерська Н.В.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-033> 19
RISK ASSESSMENT AS A COMPONENT OF INVESTMENT ACTIVITY OF AN ENTERPRISE
ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ЯК СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
Amelina N.K. / Амеліна Н.К.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-038> 23
IMPROVING THE MANAGEMENT MECHANISM FOR SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ
Borblik K. / Борблік К.Е.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-046> 34
CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE FOOD INDUSTRY IN RUSSIA
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РОССИИ
Tkharkahova I.G. /Тхаркахова И.Г., Ropokova D.I./ Понокова Д.И., Ordynskaya M.E./Ордынская М.Е.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-058> 38
THE CURRENT STATE AND COMMODITY STRUCTURE OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE IN GOODS
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТОВАРНА СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ТОВАРАМИ
Vlasenko I.G./Власенко І.Г., Ternova A.S./Тернова А.С.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-059> 43
FREE TRADE AS ONE OF THE ELEMENTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT
ВІЛЬНА ТОРГІВЛЯ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ
Vlasenko I.V./Власенко І.В.



<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-063> 47

IMPACT OF THE DIGITAL GAME INDUSTRY ON THE ESTABLISHMENT OF
«E-SPORT» AS AN INDEPENDENT SPHERE OF THE DIGITAL ECONOMY'S
*ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ІГРОВОЇ ІНДУСТРІЇ НА СТАНОВЛЕННЯ «КІБЕРСПОРТУ» ЯК
САМОСТІЙНОЇ СФЕРИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ*
Chyzmar I.I./ Чизмар І.І.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-068> 66

ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL REFORM IN THE WESTERN PART OF
THE CHERKASY REGION: END OF XIX CENTURY. - THE BEGINNING OF
THE XXI CENTURY
*АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА НА ТЕРЕНІ ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ: КІНЕЦЬ XIX СТ. – ПОЧАТОК XXI СТ.*
Herasymenko O.V. / Герасименко О.В.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-072> 72

DIAGNOSTIC - STATISTICAL ASSESSMENT THE LEVEL OF COMPETENCE
MANAGERS IN ENTERPRISES OF THE DAIRY INDUSTRY IN UKRAINE
*ДІАГНОСТИЧНО – СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ
ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ*
Sova A.V. / Сова А.В.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-091> 79

METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR ASSESSING THE LEVEL OF
COUNTRY DEVELOPMENT
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ КРАЇНИ
Averkyna M.F./Аверкина М.Ф., Garbaruk T. K./Гарбарук Т. К.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-095> 88

THE ROLE OF PRECISE AGRICULTURE IN ENSURING SUSTAINABLE
AGRICULTURAL DEVELOPMENT
*РОЛЬ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВ*
Mostenska T.L./Мостенська Т.Л.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-103> 95

FACTORS AFFECTING THE STRATEGIC MANAGEMENT OF THE
COMPANY: CLASSIFICATION AND CHARACTERISTICS
Grigan S.A., Grigan N.A.



<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-003> 106

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF FRANCHISE COLLECTION WITH MANDATORY LIABILITY INSURANCE OF VEHICLE OWNERS

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТЯГНЕННЯ ФРАНШИЗИ ПРИ ОBOB'ЯЗКОВОМУ СТРАХУВАННІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Shamruk N.B. / Шамрук Н.Б., Kravchuk A.V. / Кравчук А.В., Kravchuk V.S. / Кравчук В.С.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-013> 114

THE INFLUENCE OF THE INTRODUCTION OF NEW TECHNOLOGIES IN THE CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE ON THE EFFICIENCY OF APPLICATION OF THE SHIP ARREST RULES OF CIVIL PROCEDURAL

ВПЛИВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПИТАННЯ АРЕШТУ МОРСЬКИХ СУДЕН

Murzenko M. V. / Мурзенко М. В.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-017> 124

SOME PROBLEMS OF PROVING THE FACTS OF HUMAN TRAFFICKING

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ФАКТІВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Servetskyi I.V. / Сервецький І.В., Halona I.I. / Гальона І.І.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit15-05-101> 132

TACTICAL FEATURES OF THE INSPECTION OF THE SCENE OF MURDERS COMMITTED BY CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Shelenina K.H. / Шеленіна К.Г.



International periodic scientific journal

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Heutiges Ingenieurwesen und
innovative Technologien

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 84.35)

Issue №15

Part 5

February 2021

Development of the original layout - Sergeieva&Co
Articles published in the author's edition

Signed: February 2021

Sergeieva&Co
Lußstr. 13
76227 Karlsruhe
e-mail: editor@moderntechno.de
site: www.moderntechno.de



With the support of International research
project SWorld
ww.sworld.education



ISSN 2567-5273



9 772567 527306

15005





www.moderntechno.de

e-mail: editor@moderntechno.de